

Д-Р ЮРІЙ ФЕДОРІВ

ПОЯСНЕННЯ

ЦЕРКОВНИХ БОГОСЛУЖЕНЬ

і

СВЯТИХ ТАЙН

Rev. George Fedoriv Dr. TH.

EXPLANATION OF LITURGICAL SERVICES
AND
THE SACRAMENTS

Toronto 1976

Д-р Юрій Федорів
священик

ПОЯСНЕННЯ
ЦЕРКОВНИХ БОГОСЛУЖЕНЬ
і
СВЯТИХ ТАЙН

ПІДРУЧНИК
ДЛЯ ШКОЛИ І ДОМУ

ТОРОНТО 1976

За дозволом Церковної Влади

Наклад священничого Товариства св. Андрея

Рисунки митця Бідняка

Printed by

HARMONY PRINTING LTD.

3194 Dundas St. W., Toronto, Ont., Canada, M6P 2A3

ВСТУПНЕ СЛОВО

Пояснення Церковних Богослужень і Святих Тайн — це одинокий підручник в українській мові, що його вже давно ми повинні би мати. Церковні Богослуження і Святі Тайни потребують пояснення. Вони представляють якусь релігійну подію Старого або Нового Заповіту.

Книжка “Пояснення Церковних Богослужень” написана на підставі наших занедбаних практик, які відновила Священна Конгрегація для Східних Церков, а Вселенський Собор II Ватиканський доповнив Декретом “Про Східні Католицькі Церкви”. В цьому Декреті, в 5-тій статті, сказано, що: “Священний Собор віддає належну пошану й похвалу цій церковній і духовній спадщині і рішуче уважає її спадщиною цілої Христової Церкви. Священний Собор урочисто заявляє, що східні Церкви, як і західні, мають право й є обов’язані рядитися згідно з власними питоменими правилами, бо й ці правила мають за собою шановну давнину, краще відповідають звичаям їхніх вірних і є придатнішими для старання про добро душ”. Далше говорить Священний Собор, що “східні християни нехай знають і нехай будуть певні, що вони завжди будуть могли і будуть повинні зберігати свої законні літургічні обряди та свої правила. Східні християни самі мають все те зберігати з найбільшою вірністю. Вони самі повинні з дня на день набиратись щораз то більшого знання цих справ та щораз то досконалішого послугування тим знанням. Якщо вони через обставини часу чи осіб неслушно від них відхилились, нехай намагаються повернутись до прадідних традицій. А ті особи, що з огляду на свій уряд чи з огляду на своє апостольське служіння мають часту стичність із Східними Церквами або

з такими вірними, нехай точно, вміру важливості занятого уряду, будуть обучені в пізнанні і в плеканні обрядів східнього церковного правопорядку, науки, історії й характеристики східніх християн. А ченцям та Згромадженням латинського обряду, що є діяльні у східніх країнах або серед східніх вірних, наполегливо поручається, щоб для більшої успішности апостольської діяльности створили по можності східні обителі чи навіть протоігуменати (Декрет про Східні Католицькі Церкви, стаття 5).

Цитуючи уривок з названого Декрету про "Духовну спадщину Східніх Церков", нашим обов'язком є серйозно простудіювати цю книжку, над якою автор солідно працював, щоб краще зрозуміти укриту містику і символіку, до якої сьогодні звертаються навіть представники Західньої Церкви.

Священний Собор ставить наші Богослуження поруч Богослужень Західньої Церкви та висловлює належну пошану й похвалу нашій церковній спадщині, яка в деяких обрядах сягає апостольських часів.

В книжці "Пояснення Церковних Богослужень" відкриваємо всю нашу літургічну старовину, починаючи від будови Божих храмів, Божественної Літургії, Вечірні, Повечір'я, Полуночниці, Утрени і Часів та переходимо до пояснень уділювання Святих Тайн на підставі "Ordo celebrationis", Малого Требника, виданих Апостольським Престолом, та інших старших наших підручників. Автор представляє глибоку символіку і діяння Божої благодаті при уділюванні Святих Тайн: Хрещення, Миропомазання, Покаяння, Пресвятої Евхаристії, Священства, Подружжя та Оливопомазання (Маслосвяття), а також і похоронів, Парастасу й Панахиди. Всі ці пояснення зібрані з наших давніх, сьогодні вже позатрачених літургічних книг, та вміло і зручно достосовані до нинішніх наших літургічних практик.

Для кращого розуміння автор наводить історичний розвиток Богослужень і Святих Тайн. Книжку читається легко, з зацікавленням. В ній відкривається сиву давнину,

як наші Богослуження творилися, хто і коли був їх автором. Кожне церковне Богослуження — це літургічна молитва, яка перевищує домашні молитви. Читання “Пояснень Церковних Богослужень і Святих Тайн” немов освячує читача, навіває його духом благочестя й пізнання Божественної містики та благодійно впливає, робить нас здатними прийняти ті духові скарби, що спливають на учасників наших літургічних Богослужень

ІЗИДОР — Єпископ

ДЕЯКІ ПОЯСНЕННЯ

В 1942 р. Апостольський Престол вперше видав справлений і пристосований до вимог нашої церковної традиції Службник-Літургікон, який опрацьовувала окрема Комісія знавців українського обряду, яку був скликав з усіх країн, де були поселені українці-католики, наш великий Митрополит, Слуга Божий Андрей Шептицький. Але, тому що не всі наші Владики того часу були згідні вернутися до давніх традицій свого обряду, Слуга Божий відіслав текст справленої Святої Літургії Апостольському Престолові з проханням видати його друком і поручити всім нашим Владикам, як обов'язуючий підручник.

Для успішнішого проведення в життя того Службника Апостольський Престол видав друком ще й окрему книжечку з поясненнями обрядових рубрик у всіх наших Богослуженнях, уживаних у нашій Церкві з назвою “*Ordo celebrationis*”, тобто Устав служення. Тому, що цей цінний підручник вже вичерпаний, постараюся подати хоч деякі правила, яких кожний священик є обов'язаний придержуватися. У вступних заввагах Устав служення дає директиви, які відносяться до Святилища і Святої Трапези, які є центральним пунктом уваги учасників Богослужень. Там сказано, що відправи Богослужень можуть відбуватися у Святилищі, бодай на один ступінь вище від нави храму, а в самому Святилищі не повинно бути ніяких ступенів, що вели б до Святої Трапези.

Свята Трапеза Престол має бути чотирикутна, відділена від стіни посередині Святилища. Під північною стіною у Святилищі має бути проскомидійний стіл (Предложення), а під південною інший стіл з приготованими на ньому священними ризами.

Артофор, або Кивот, має бути по середині Святої Трапези (Престола) у виді малої святині, не надто високий і широкий, щоб не заслонював літургійних діянь тоді, коли священнослужителі є за Престолом під час читань Апостола, паремії і ін. За Святим Престолом має бути семираменний свічник з оливними лямпадами або восковими свічками.

На Святу Трапезу не годиться класти ніяких реліквіярів, ні квітів природних, ані штучних, ані нічого, що не є потрібне до Богослужень.

В іконостасі має бути праворуч царських дверей ікона Спасителя, а ліворуч ікона Богородиці. Інші ікони мають бути розміщені згідно із звичаєм на своїх місцях.

Побічні церкви і молитовниці (каплиці) повинні мати також свої іконостаси, а Святі Трапези, як довго не мають своїх іконостасів, повинні уважатись за непридатні до Богослужень.

До Святилиця ніхто не має мати вступу, крім священнослужителів і церковної прислуги. Для мирян, що не співдіють у Богослуженні, немає ніякого місця в Святилиці, а тим більше для жінок, без огляду на їх походження і причину.

Дискос є доволі глибокий і забезпечений крисами і може мати ніжку.

Кадильниця має мати короткі ланцюжки, щоб було легко повними кивками пустити її в рух.

Не належить уживати інших літургійних риз ані інших богослужбових обрусів, крім тих, які для кожного Богослуження в цій книжці подані. Уживання дзвіночків, органів, великих чи малих, чи будь-якої гармонійної музики в церкві є виключене.

Хто входить у церкву, має зробити на собі знак св. хреста і приклонити голову і рамена, однак не простягати руку до землі ані до колін. Знак св. хреста належить робити: коли хто підходить до Святої Трапези, або в Святилице, або виходить звідтам, на початку кожного Богослуження, на Благословен Бог наш..., на "Святий

Боже”, і то тричі, та “Кресту Твоєму поклоняємся”, на “Прийдіте поклонімся” (тричі), на трикратне “Алилуя” при кінці стихів (тричі), тоді, коли згадуються в Богослуженні три Особи Божі, коли хтось одержує від священника або єпископа благословення, коли хтось стає перед царськими вратами або попри них переходить, і скільки разів приписують рубрики. Знак св. хреста належить робити без наклонення голови і рамен на початку і при кінці читання Євангелія.

Також дякон повинен виразити свою честь через невеличке наклонення голови і рамен перед священником, коли виходить з Святилища на ектенії або коли сюди вертається.

Великий поклін або велика метанія є тоді, коли хтось робить на собі знак св. хреста і цілим тілом падає до землі. Ці поклони робяться звичайно в Великий Піст і під час Літургії Напередосвячених Дарів.

Молитви з розпростертими і піднесеними вгору руками відмовляють священнослужителі тоді, коли це виразно приписано, тобто на молитву “Ніхто не достойний...”, коли співці співають “Ми херувимів тайно являючи”, на “Вгору піднесім серця” і на Господню Молитву “Отче наш”. При піднесенні рук лікті не повинні опиратись об боки, а свобідно підноситись. Коли нема припису, як держати руки, тоді найкраще складати їх навхрест на грудях, але не так, щоб пальці до пальців прикладати, якщо не держитись в руках служебник.

Коли дякон виголошує ектенії, тоді підносить орар трьома пальцями правої руки вгору, хоч би не завжди це було в рубриках зазначено, а священнослужитель вже на початку ектенії може зачинати відчитувати приписані молитви.

Коли дякон або священник виголошує: “Голови Ваші приклоніть”, тоді всі в церкві присутні схиляють свої голови і рамена.

Коли священник або єпископ благословить, кладе великий палець правої руки навхрест на перстеновий, вка-

зуючий держить просто, а середуший і мізинний трохи згинає.

Щодо відкривання і закривання царських дверей і заслони, належить зберігати оці приписи: бічні (дияконські) двері є завжди закриті, хіба що хтось ними входить або виходить. Царські двері відкриваються на початку вечірні з всеночним, коли священник обкаджує іконостас і церкву, а закриваються, коли починається 103 псалом. Відчиняються також під час усіх входів на вечірні, на утрені, на Літургії, а також під час малого і великого входу і під час Відпусту. На утрені відкриваються царські двері під час прокімену, а закриваються по виголосі "Милостію і щедротами". Відкриваються під час співання Великого Славослів'я і закриваються по Відпусті. На Божественній Літургії відкриваються перед малим входом, а закриваються по прочитанні св. Євангелія. Знов відкриваються перед великим входом і по вході закриваються. Врешті, по св. Причастю священника і диякона відкриваються, а закриваються при кінці Божественної Літургії.

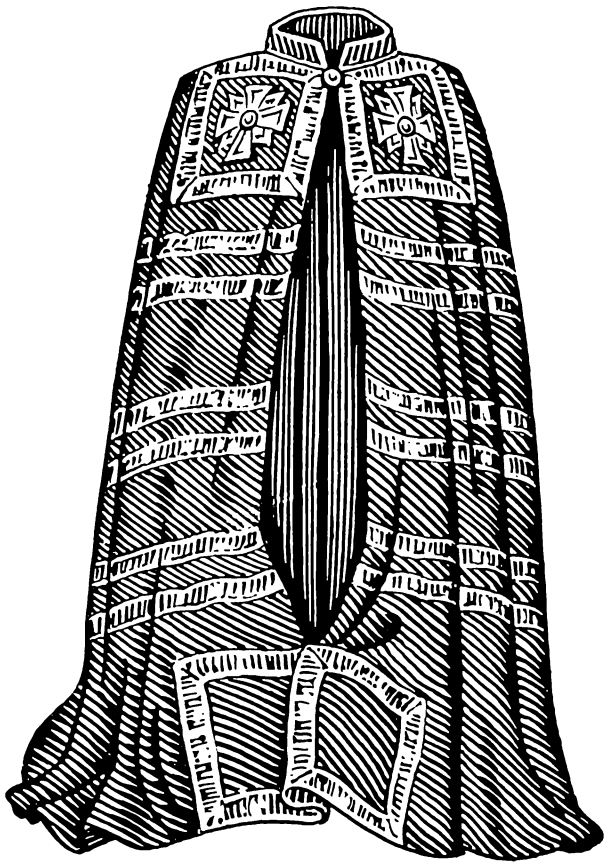
В Світлий Тиждень і під час Архирейського Богослуження царські двері стоять завжди відкриті.

Заслону царських дверей стягається на всю вечірню і на всю утреню.

На Святій Літургії стягається заслону по проскомидії, по малому вході заслонюється і відслонюється аж тоді, коли диякон визнає: "Двері, двері", і знову заслонюється, коли священник виголошує: "Будьмо уважні, Святее святим". Врешті, відслонюється перед причастям вірних, і залишається відслонена аж до кінця Божественної Літургії.

Кадило до кадильниці може вкладати також і диякон або церковна прислуга і подати священнослужителів до благословення.

Заслуговує на похвалу, коли священник або диякон, тримаючи кадильницю в правій дуці, перед кадженням робить нею знак св. хреста, а обкаджуючи якусь особу або річ, віддає їм честь легким склоненням голови і ра-

Мантия

мен. Священик, коли благословить кадило, кожний раз говорить молитву: “Кадило Тобі приносимо” і “Благословен Бог наш...”.

Коли священик стає до якогось Богослуження і не вбирає на себе стихар, повинен на довгу одягнути (підрясник) одягнути ще верхню одягнути з широкими рукавами, що згрєцька зветься расон, а по нашому ряса.

Нікому не дозволено вбирати на себе ризу вищого Чину від того, що сам має. Диякон під час служення священикові стає праворуч його, якщо щось інакше виразно не приписано. Якщо є два диякони, тоді перший стає праворуч, другий ліворуч священика.

Студентам Багасловії не дозволено повнити дияконську службу, якщо не мають дияконських свячень. Те, що диякон або перший священик співає під час Богослуження, соборуючим не дозволено разом з ним хоч би потиху підспівувати.

Отих кілька завваг, приписаних Апостольським Престолом, треба знати всім тим, що беруть участь у Богослуженнях. Диякон, як правило, повинен знати докладно всі церемонії і правила Богослужень, бо у східних церквах він є церемонієром і регулює хід усіх Богослужень. Хоч би диякон був у службі й одягнений в дияконські ризи, за його почином в Богослуженнях мають іти всі священнослужителі, не виключаючи архиєреїв. Тому кандидати на дияконів повинні добре вивчати всі церковні правила й обряди та застосовувати їх в Богослуженнях.

В поясненнях Богослужень і св. Тайн ужито двояких цитат: для Служби Божої св. Івана Золотоустого цитат в українській мові, бо ця Служба відправляється здебільшого по-українському, а в поясненнях Служб Божих Василя Великого, Напередосвячених Дарів та інших Богослужень цитат по-старослов'янському, тому що ще нема готового перекладу на мову українську і ті Богослуження відправляються ще в старослов'янській мові.

Хоч Собор єпископів дозволив у країнах поселення деякі частини Божественної Літургії пропускати (як є на

Ряса

те причина), однак у Службениках і інших підручниках не вільно тих частин пропускати. Служба Божа повинна бути повна, від якої не можна вже нічого відняти ані пропустити. Архиереї звичайно нічого не пропускають. Вони ж бо під час хіротонії отримали повноту Божої Благодаті.

Пресвята Трійця. (Стінопис Свято-Миколаївської Церкви).

І РОЗДІЛ

ПРО ЦЕРКВУ — ХРАМ БОЖИЙ

Церква, дім Божий або храм Божий, є то звичайно величава будова, що в ній збирається люд Божий на Богослуження і молитви. В церкві, крім Божественної Літургії, Утрени, Вечірні та інших Богослужень, священнослужителі уділюють вірним святих Тайн, які зливають на них Божу благодать. Також і всі інші Богослуження є джерелами духового життя, праведности і немов лікарем людських душ. У літургічних Богослуженнях і молитвах наші мислі підносяться до небесних висот, настроюють нас до більшої любови до Бога і Його установи-Церкви. Всі Богослуження впроваджують нас в духовий світ святости, зближують нас до Бога та роблять нас ліпшими.

Кожне Богослуження відбувається за своїм обрядом і кожна дія священнослужителя є символом якоїсь релігійної події. Напр., Вечірня символізує події старого Завіту і має покайний характер. Утренья — прихід Спасителя і відкуплення, прославлення Його і Богоматері і т. п.

Храми Божі здавен-давна будували на найкращому і підвищеному терені, серед місцевої церковної громади. Форми церковних домів відрізняються від інших будівель. Вони вибагливі, маєстатичні та з найкращого тривкого матеріялу. Церква є житлом самого Бога і в ній вірні предкладають Богові всі свої найглибші почування, болі і невдачі, випрошують в Нього помочі в дочасному житті і духових сил, витривалости в добрих постановах та дякують за дочасну поміч і опіку. Тому будівничі церков стараються вложити в святу будову всі свої вмілості і

релігійні почування, щоб храми Божі і в богомольців викликували релігійні настрої та збуджували в них духа молитви.

Український народ прийняв форму домів Божих з Візантії разом з християнством. Упродовж століть ця форма, тільки з малими змінами, збереглася до наших часів. В останніх часах, на чужих землях архітекти намагаються її здеправувати й уподібнити до примітивних будинків, однак глибоко віруючий народ наш не вдоволяється модерною формою й осуджує "новий стиль".

Місце церковних Богослужень

Законним місцем церковних Богослужень є церква. Деякі Богослуження можуть відбуватися і поза церквою, в публічних і приватних молитовнях, а навіть у приватних домах, на публічних і приватних площах, на полях. Йорданські Богослуження відбуваються на ріках і ставах. Все ж таки Божий дім, Божий храм, тобто церква, є виключно призначена для Богослужень, які тільки у виїмкових випадках і з konieczности можуть відбуватися поза церквою.

До тих Богослужень, що їх священнослужителі можуть правити поза церквою в крайній потребі, є св. Тайна покаяння, хрещення й миропомазання, маслосвятія (оливопомазання) й інші. Ці Богослуження не потребують згоди і благословення єпископа.

Церкви були і є звернені престолом до сходу. Схід у Божому культі має своє вимовне значення. На Сході був рай прародителів, наша св. Церква перейняла св. обряд зі Сходу. На Сході, в Палестині родився, навчав, переносив страсні муки, вмирав і воскрес Христос Спаситель світу. Тому храми Божі є все звернені Престолом до сходу. Вірні входять до церкви і стають лицем до Сходу, звідки прийшло світло християнської віри, джерело спасення. Так як сонце просвічує темряву, так наука Христова просвічує людські душі.

Від самих початків християнства форма будови храмів була різна: Будували їх у формі рівнобічного чотири-

Однобанна Церква

кутника, які пригадують вірним ковчег Ноя, в якому збереглося життя людини. Були церкви округлі, що пригадують і символізують вічність Христової науки, хрестоподібні, які нагадують нам форму хреста, що на ньому вмирав наш Спаситель.

Верхи церков покривають банями, або копулами, яких може бути одна або й більше. Одна баня означає Ісуса Христа, основника і Голову Церкви. Три бані пригадують три особи Божі: Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого. П'ять бань символізують чотирьох євангелістів, що списали Христову науку: Матея, Марка, Луку й Івана й самого Христа Господа. В 7 копулах церква пригадує 7 св. Тайн, які установив Ісус Христос. Дев'ять копул символізують 9 плодів св. Духа, і тринадцять — дванадцятьох апостолів і Христа Господа. Кожна баня завершена св. хрестом, який символізує перемогу над дияволом.

Церковні громади надають своїм церквам св. Патронів, яких імена знаходяться в "Місяцеслові". Ними є визначні рокові празники в честь Спасителя, Пресвятої

Трійці, Святого Духа, визначні празники Богородичні і святих, як св. Петра і Павла, Св. Івана Хрестителя, св. Отця Миколоая і ін. Першою і найголовнішою церквою в єпархії є катедральна, тобто престольна церква місцевого єпископа-ординарія.

Кожний дім Божий стає здатним до ужитку, зн. до богослужбних чинностей тоді, коли він є посвячений. У виїмкових випадках можна служити в ньому Богослуження тоді, коли на Престолі знаходиться антими́нс, зн. платок із зображенням плащаниці, в якому є зашиті мо́лі котрогось із святих.

Богослуження поза церквою

І поза церквою можуть відправлятися деякі Богослуження, як напр. в публічних і приватних молитовнях (каплицях), в приватних домах, на площах, полях і ріках чи ставах. Однак ті місця мусять бути чисті і достойно приготівані до таких Богослужень. Дозвіл на служення Богослужень поза церквою дає єпископ-ординарії, коли це Богослуження має бути публічне. Приватні Богослуження, такі, як охрещення хворої дитини в шпиталі чи в приватному домі, освячення поля в Зелені Свята, освячення води в річці чи ставі в день 1-го серпня, чи Йорданське Водосвяття, не потребують окремого дозволу єпископа. Мусять бути дозвіл на публічні Божественні Літургії, коли вони мають бути на площах чи майданах для участі великого числа вірних. Одначе Свята Трапеза має бути навіть по Богослуженні шанована і окремо зберігана.

Внутрішній поділ Божого Храму

а) Притвор

Храм Божий всередині ділиться на три частини: Святинище, храм вірних і паперть або притвор, який колись у давнину називали храмом оглашених. Притвор — це та частина Божого храму, де колись стояли ті, що при-

готовлялися до св. хрещення, звані оглашенні, каянники, а часом грішники і еретики, щоб могли пізнати Христову віру. В притворі відбувалося хрещення неофітів, тобто тих, що перейшли курс підготовки. Також у притворі відбувалися братолюбні гостини, згрецька звані “агапи”. Там також був басейн з водою, в якій умивали руки ті, що входили до церкви на знак душевної чистоти. Пізніше той басейн служив для хрещення неофітів. Такі басейни, зв. баптистерії, заховалися в деяких місцях і донині, напр., в монастирській церкві св. Теодора Студита в Константинополі, який переіменовано на музулманський мечет.

Церковний устав велить відслужувати в притворі Часи, Літію, Повечір'я, Полуночницю. Там священник відчитує молитву “жоні-породіллі” перед введенням її в храм, там відбувається чин похорону і дозволяється вносити туди тіло небіжчиків.

Притвор ще з давніх часів був відділений від храму вірних стіною, в якій було трое дверей. Посередині були широкі двері, звані великі, західні або красні, для священнослужителів, або царя, а по боках для вірних. З правої сторони для мужчин, а з лівої для жінок.

б) Храм вірних

Середня частина храму, храм вірних — це властивий храм, де збираються вірні на молитву, на Богослуження. Храм вірних є відділений від святилища іконостасом, який спочиває на підвищенні, званім солея. На середині солеї є півкруглий випуск на храм вірних і цей півкруг називається амвон. Цей півкруг має пригадувати вірним камінь, що його ангел відвалив від гробу Христа Господа в Єрусалимі. На амвоні диякон, а як його нема, то священник читає св. Євангеліє, з амвона проповідує Боже слово, звідтам виголошує ектенії.

З обох боків амвона є клироси, або крилоси для півців і читців: під південною стіною правий і під північною лівий крилос.

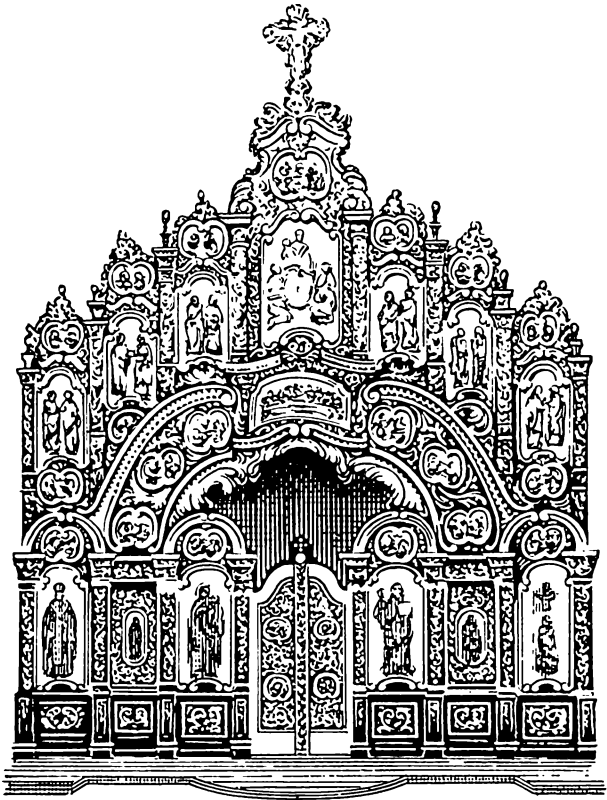
В давнину в притворі стояли каяники і оглашенні, а під західньою стіною в храмі вірних були також ті каяники і оглашенні, що походили з вищої верстви суспільства, і ті визначніші, що займали вищі уряди в державі.

Напереді, перед самою солеєю, часом і на солеї стояли малі діти, по середині храму чоловіки, а жінки стояли в бічних галеріях, закритих занавісами або кратками. Ті галерії були вгорі, де сьогодні є хори.

Посередині храму стояв архиерейський амвон, що зображав гору блаженств, з якої Христос Спаситель виголосив блаженства. Цей амвон зображав також і камінь, з якого ангел звістив жінкам-міроносицям воскресення Христа Господа. Сьогодні архиерейські амвони бувають у катедральних храмах і в більших, соборних церквах, де служать священники соборні, зп. всі разом, спільні, Богослуження. Сьогодні такий архиерейський амвон дещо по-сунений на південну сторону, щоб дати можливість вірним брати активну участь у Богослуженнях. Архиерейський амвон називається в церковних книгах: місце, де “облачається” архиерей, “облачальне місце”, “уготоване місце”, “рундук” і ін. На цьому місці архиерей не тільки вбирається в архиерейську одіж, але також совершає частину Богослуження, а часом і цілу відправу, як Молебні, Панахиди, царські Часи і ін. Він з народом, немов з дітьми, молиться серед церкви. На архиерейському амвоні ставиться сидження для архиерея, що називається “трон”.

в) Іконостас

Святилище — це найголовніша частина Божого дому і сюди можуть входити тільки люди з церковної прислуги. Вступ жінкам до святилища не дозволений. Святилище відділене від храму вірних іконостасом, тобто перегородою, яка складається з ікон в кілька рядів, званих ярусами. В іконостасі є троє дверей. Середні двері, найбільші називаються царськими, або райськими, побічні, південні, дияконськими, а північні північними, або понумар-

Іконостас

ськими. На царських дверях, або вратах, є зображена ікона благовіщення Пресвятої Богородиці і чотири євангелісти, над царськими вратами є ікона Тайної Вечері, з правої сторони царських врат — ікона Спасителя, а з лівої —

Божої Матері. На південних дверях є ікона архидиякона Стефана, а на північних — архидиякон Роман Сладкопівець. Замість архидияконів, можуть бути зображені якінебудь ангели, архангели й інші безплотні духи.

По правій стороні південної ікони має бути ікона храмового патрона, а по північній стороні — ікона найбільше почитаного святого, як св. Івана Хрестителя, св. о. Миколая й ін. Цей ряд, званий першої ярус, становить основну частину іконостасу. Царські, або райські, врата бувають звичайно ажурові, зложені з різьб виноградної лози і пшеничних колосків, закриваються занавісою, званою “катапетасма”.

В більших і багатших церквах бувають дво-три- і більше-ярусові іконостаси. В другім ярусі іконостасу є вміщені ікони 12 найважливіших празників у році, до яких належать:

1. Різдво Просвятої Богородиці,
2. Воздвиження Чесного Хреста,
3. Різдво Господа нашого Ісуса Христа,
4. Богоявлення Господне,
5. Стрітєння Господне,
6. Благовіщення Пресвятої Богородиці,
7. Воскресення Господне,
8. Вхід у храм Пресв. Богородиці,
9. Преображення Господне,
10. Успення Пресвятої Богородиці,
11. Зіслання Святого Духа на апостолів,
12. Вознесення Г.Н.І.Х.

В третьому ярусі на іконах зображено дванадцять апостолів і між ними Христа-Царя. В дальших ярусах є зображені пророки і мученики та інші святі, переважно ті, що вийшли з українського народу, і їх св. Церква найбільше почитає. На верху іконостасу є хрест, і під ним часто ще є зображена Божа Мати і св. Іван Богослов.

Царські врата називаються також і “райські”, тому що вони відкривають вхід до Престола Небесного Царя,

немов до самого раю. Райськими вратами можуть входити тільки священнослужителі, одягнені в церковну одягу під час Богослужень, а бічними входить церковна прислуга. Хто входить до святилища і виходить з нього, робить знак святого хреста і низький поклін та цілує Святу Трапезу.

г) Святилище, або вівтар

В святилищі найважливішою річчю є св. Престол, або свята Трапеза, що символізує самого Христа Спасителя, який сидить на небесному Престолі. Свята Трапеза — це чотирикутний і рівнобічний стіл, який стоїть на середній святилища й на ньому відправляється Божественна Літургія. Свята Трапеза, або Престол, має бути посвячена архиереєм через вложення мощів у нього або через помазання його святим миром.

По обох сторонах Престола, під стінами святилища, знаходяться по одному чотирикутному столу: В північно-східній стороні — це Трапеза предложення, що на ній священнослужитель приготує дари до освячення їх в жертву, а в південно-східній стороні стоять на ній священні одяжі, що в них священнослужитель одягається до служення Богослужень. Всі ті столи покриті спеціальними обрусами.

Свята Трапеза, як символ самого Христа-Господа, має аж три покривала, які пригадують одяжі Ісуса Христа. Спідній обрус нагадує сорочку Спасителя і називається згрєцька "катасаркос", верхній обрус пригадує верхню одягу, що зветься "індітїон". На середині, на Святій Трапезі все знаходиться льняний або шовковий платок з зображенням похорону Христа Спасителя, чотирьох євангелїстів і знаряддя Христових страстей. В цьому платку є зашиті мощі котрогось святого. Він називається антимінс і під цей антимінс підстелюється звичайно другий платок, званий ілітон. Обидва платки разом складаються з чотирьох сторїн, а на час Божественної Літургії розгортає їх священник у той час, коли кінчається літургія

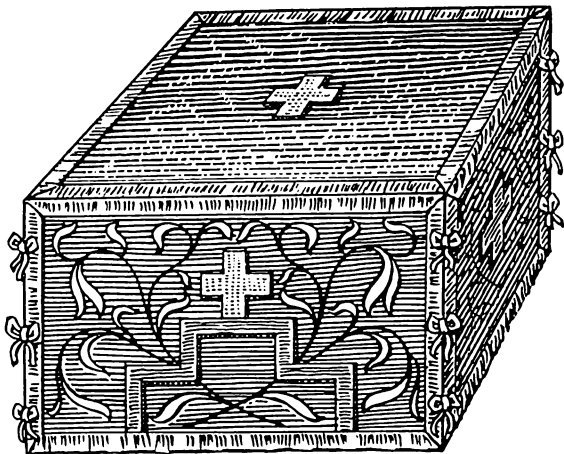
оглашених. На антимінсі знаходиться губка, якою священнослужитель згортає з дискаса розділеного по освяченні Агнця до чаші. Антимінс є так важливою частиною напрестольного покривала, що без нього не дозволено служити Божественну Літургію. Антимінс посвячує архиєрей під час Божественної Літургії у Великий Четвер.

На зложеному антимінсі ставиться Святе Євангеліє, як образ Христа, Божественного Учителя. Заріз за антимінсом знаходиться на Престолі ковчег у формі малої церковці або гробу Спасителя, зв. Кивот, в якому зберігається Пресвята Евхаристія в позолоченій посуді. Не все мусить бути на Престолі Ковчег з Пресвятою Евхаристією. Часто Пресвята Евхаристія знаходиться не в ковчезі на Престолі, але в металевім голубі, який звисає над Престолом або за Престолом, або вмурована у стіні в скриньці.

Над Престолом у багатьох церквах є ще “піднебесне”, зване також “киворій”, яке символізує небозвід. За Престолом, під східньою стіною знаходиться сидження для єпископа, “горне сідалище”, яке символізує небесний Престол. Горне сідалище мають звичайно катедральні й соборні храми. В інших церквах є тільки місце, що називається горне.

За Престолом стоїть семисвічник, а по його боках дві рипіди, які пригадують присутність Святого Духа. Часом замість рипід ставлять ікони Богоматері по лівій стороні, а Спасителя по правій.

В Кивоті може знаходитися ще дарохранильниця. Є це посуда в формі звичайної бляшанки або маленької святині, в якій священнослужитель приносить Пресвяту Евхаристію для недужих, які не можуть явитися в церкві. В цій дарохранильниці знаходиться маленька чаша, ложечка і баночка. В чашу священнослужитель вливає трошки вина і з баночки вкладає освячену частицю, одну або більше, щоби заприщати одного або більше недужих. Також там є маленький рушничок для ужиття по святім Причастю. Деколи священнослужителі вкладають

Свята Трапеза Престол

до дарохранильниці скляну або металеву ампулку з вином, якого вливають до чаші в домі хворого або в лічниці. Вино має розм'якшити освячену частицю.

Дарохранильницю переносить священнослужитель у відповідній торбинці з коштовної матерії, завішений стяжкою або ланцюжком через шию на грудях. Дарохранильниця може переховуватися і поза кивотом в інших почесних місцях, якщо в ній нема Пресвятої Евхаристії.

На Святій Трапезі побіч св. Євангелія стоїть ще хрест, зняряддя, на котрому поніс страсну смерть Христос Спаситель. Хрест роблять або з металю, або з дерева. На хресті є намальований розп'ятий Христос Господь. Над головою Спасителя Бог-Саваот, з правої сторони Богоматір, з лівої св. Іван Богослов, а внизу череп і дві схрещені кості, як символ перемоги Христа Господа над смертю. На зворотній стороні хреста є зображене Воскресення Господнє, а може бути також зняряддя Його страстей.

Хрест, який лежить на Престолі, називається напре-

стольним, а хрест за Престолом, з держакон, називається запрестольним. Є ще хрести нагрудні, стоячі й інші.

Евангеліє — це священна книга, в якій містяться благовістя чотирьох евангелістів: Матея, Марка, Луки і Йоана. Книга св. Евангелія оправлена в коштовну оправу, в якій на фронтоній стороні є зображений Христос-учитель і чотири евангелісти. Це Евангеліє лежить на Престолі і зображує Христа Спасителя. В храмах Божих можуть бути й інші Евангелія, яких уживають священнослужителі на похоронах, для уділювання св. Тайни елеопомазання тощо, і вони не мають назви напребстольних і мають менше коштовну або й звичайну оправу.

Кожне Евангеліє є поділене на глави, а крім глав, на зачала. Зачала вказують священнослужителів, коли і котрий відділ він має читати на якому Богослуженні. Перед кожним зачалом є надрукована зірка, а під текстом на тій самій сторінці зазначено, коли треба читати зачало та якими словами його зачинати. Для кращого знання, яке зачало треба читати на Богослуженні, при кінці Евангелія є на це вказівки.

Стінопис, або іконопис

Стіни Божих храмів прикрашують малюнками, які зовемо стінописом. Тематика стінопису має бути взята зі Святого Письма, щоб у той спосіб зберегти Божий храм від всяких фантастичних малюнків. Шостий Вселенський Собор у 100 правилі остерігає, щоб берегтися таких малюнків, які розсівають думки. Належить малювати такі ікони, що викликають святі почування. 82 правило шостого Вселенського Собору не дозволяє представляти Ісуса Христа у виді ягняти, хоч сказано є в Святому Письмі, що Іван Хреститель, вказуючи на Христа Господа, сказав: “Це Агнець Божий, що взяв на Себе гріхи світа”. (Ів. I, 39). Наша Церква придержується тих постанов.

Наша церковна традиція передала нам впливи візантійського малярства, званого також іконографія. Це ма-

лярство відрізняється від інших форм сучасного, оптичного зображення ще й тим, що старалось за формою тіла підкреслити духовість. Тіло тут сходить на другий плян, воно служить лише за тло, на якому має відбиватися вічна і безсмертна душа, її спрямування до небесних висот, задума над вічними божественними правдами й її бажання служіння Господеві. Тіла святих ікон мають бути закриті, крім рук, ніг та лиця. Виїмок становить розп'яття Христа Спасителя і страждання мучеників та ісповідників. Їхня одежа, віддана з історичною вірністю, має бути широка, яка не увиразнює членів тіла. Тло ікон звичайно золоте, а з обох сторін голови святця є скорочений напис, хто на іконі зображений. Візантійське мистецтво повне величної простоти і глибоких почувань покори і побожності.

Наше церковне мистецтво дуже потерпіло від різних шкідливих і т. зв. модерних впливів, які не відповідають цілям Церкви.

За основу розмалювання церковного стінопису служать мотиви, взяті зі Святого Письма, з життя Христа Спасителя, з життя і діяльності апостолів, Отців Церкви, мучеників, ісповідників і подвижників аскетичного життя й інших праведників, яких Церква причислює до лику святих.

Візантійське церковне мистецтво не терпить фігур, бюстів, ані рельєфів і уважає їх непотрібним матеріальним занечищенням духовости, яку воно старається створити.

В іконописному мистецтві наша Церква старається віддати достоїнство кожному святому і відзначити заслуги в символічних знаках. Христа Спасителя зображують як царя слави з землею кулею з хрестом в руці, а другою благословить. Пресвяту Богородицю зображують з Предвічним Дитятком, ангелів з мечами або з пальмовими галузками, Івана Предтечу з ягнятком, апостолів зі звоями паперу, архиєреїв з пальмовими галузками або знаряддям смерті, яким вони були замучені. Пальмові галузки — це

ознака перемоги. Царів в іконописі представляють в одязі, в якій вони були короновані, преподобних у схимі, тобто в монашій одязі з відзнаками ступеня їх досконалості, безсеребренників із скринькою з ліками. В перших віках християнства храми Божі були розмальовані символічними знаками, які подекуди задержалися до наших часів. Сюди належить Пресвята Трійця, яку представляють у виді трьох подорожніх, Бога Отця у виді благородного старця або всевидючого ока в рівнораменнім трикутнику, Святого Духа у виді голуба, ангелів у виді крилатих молодців, а євангелістів у виді чотирьох символічних животин: лева, тельця, орла і чоловіка, згідно з видіннями пророка Ізакіїла і євангеліста Йоана Богослова.

На чолі або на грудях Богоматері малюють три зірки, які символізують її дівочтво перед різдвом Христа Господа, під час і по Різдві. Кадило в руках ангела означає молитву, а труба коло уст символізує поклик на Страшний Суд, палиця — подорож, лелія — благовість, хрест і пальма — перемогу, крила у Йоана Предтечі пригадують пророцтво Малахії про нього: "Се аз посилаю ангела Мого перед моїм лицем" (Мал. 3, 1), ключі в руках апостола Петра — владу, яку йому дав Спаситель (Мт. 16, 19), меч у руках апостола Павла означає слово гостре, як меч, яким він ширив Христову науку.

До іконопису належить також і плащаниця і хоругви. Плащаниця — є це ікона Христа Господа під час зложення Його до гробу. Часом бувають і дві плащаниці: велика і мала. Велику плащаницю кладуть у велику п'ятницю в церкві до прилюдного почитання. Перед тим виносять її на чолі процесійного походу довкола церкви на пам'ятку зняття Спасителя з Хреста. Малу плащаницю ставлять в неділю Пасхи на Престолі на ту пам'ятку, що Христос упродовж 40 днів по Своїм воскресенні являвся Своїм учням і апостолам. Часом малу плащаницю заступають великою, яка стоїть на престолі 40 днів аж до Вознесення Христа на небо і на тій плащаниці правиться Боже-ственна Літургія.

Хоругви — це священні ікони, завішені на високих палицях, які супроводжують хресні походи, зв. процесії. Назва хоругов, або хоругва походить від грецького слова “аго”, зн. веда, і “хорос”, зн. хоровід, отже похід довкола Божого храму. Місце хоругов є в Божому храмі за крилосами. Колись, до Константина Великого, не уживала Церква хоругов, аж цей східпоримський цісар впровадив їх до Церкви.

Священні посуди

Перші священні посуди — це чаша і дискос, без яких не можна правити Божественну Літургію. Чаша в богослужбових книгах має також назву потир, згрецька “по-

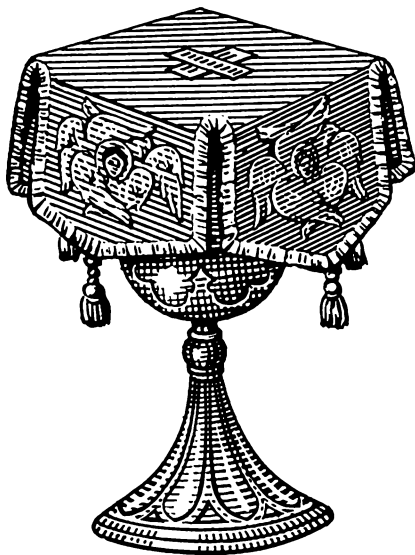
Дискос

тиріон”, зн. посуда до пиття. Вона зображує старозавітну чашу Мелхиседека і чашу апостолів, котрим Спаситель передав на Тайній Вечері Свою Пресвяту Кров. Також вона пригадує нам чашу терпіння, яку Христос Господь прийняв в Оливній Городі. Чаші бувають золоті або позолочені.

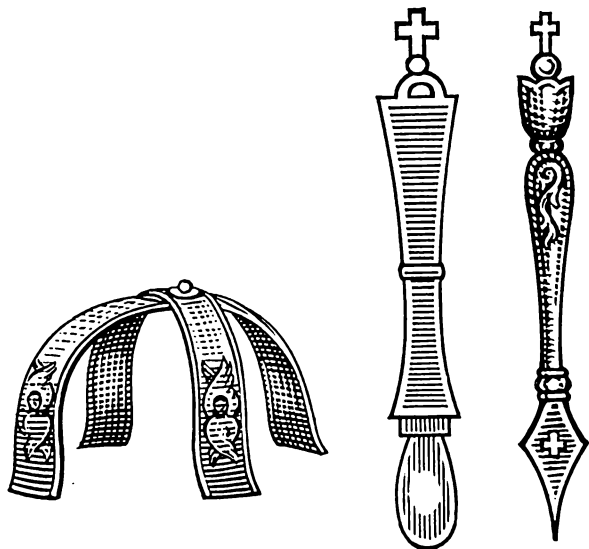
Дискос — це золота, позолочена або з іншого дорогого металю мала тарілка, на якій священнослужитель кладе викроєного з просфори Агнця під час проскомидії. Дискос повинен мати підставку, яка угодібноє переносити

Агця і частиці з трансї предложєннї на Свѣту Трапєзу, на Престол. Тому що нїд час зняттѣ Агцѣ з просфорї на проскомїдїї свѣщенїк згадує в молїтвах Рїздво Хрїсто-ве, дїскос символїзує ясла, в якїх народженїй Спасїтель був положенїй у Вїфлєемї. До дїскоса додаєтьсѣ ще зїрку, яка спочиває на двох дугах і символїзує вїфлєем-ську зорю, яка супроводжала трьох мудрецїв зї Сходу. Дуги, на якїх зображена зїрка, служать до того, щоби охоронїти агцѣ і частїцї вїд доторку покровцїв, якїми свѣщенїк покриває дїскос пїд час переносеннѣ, і щоби вони не помїшались.

До чашї пїд час проскомїдїї свѣщенїк вливає вино з додатком води на спомин кровї і води, якї вїйшли з проколеного ребра Хрїстового пїд час Його хресної смертї.

Чаша накрита покровцем

Зірка, ложечка, спис

Дальша посуда -- це ложечка, звана в літургічних книгах лавина, яка служить для подавання вірним Пресвятого Тіла і Крови Господньої. Вона має бути з того самого металю, що чаша і дискос, і символізує кліщі, якими Серафим узив вогонь з небесного вітваря, доторкнувся ним уст пророка Ісаї, очистив їх і аж тоді пророк міг висказати пророцтво (Іс. 6, 6). Пресвяте Тіло і Кров Господня, немов той вогонь, очищує тіло і душу тих, що вірять в науку Христову. Це сказано в молитві при благословенні нової ложечки. Ложечка до св. Причастя була уживана ще в часах св. Івана Золотоустого.

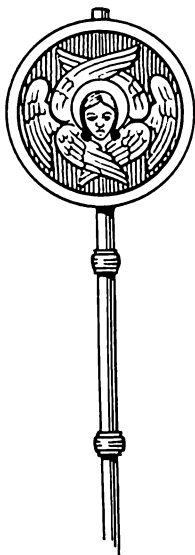
Спис (копіє) -- це священний ніж у формі малого списа, яким священник виймає Агнця з просфори і викраює з просфор частиці. Він пригадує той спис, яким проколєно Христові ребра на хресті (Йо. 19, 34).

Покровці — це три платки, якими священник покриває одним чашу, другим дискос з приготованими св. Дарами під час проскомидії, а третім чашу і дискос разом. Цей третій покривець є більший від двох перших і він має назву воздух. Покровці символізують пелени Спасителя під час проскомидії, а на Літургії вірних плащаницю, якою було повите Тіло Господнє під час Його поховання. Воздух символізує судар, тобто рушник, що ним була обвита голова Спасителя.

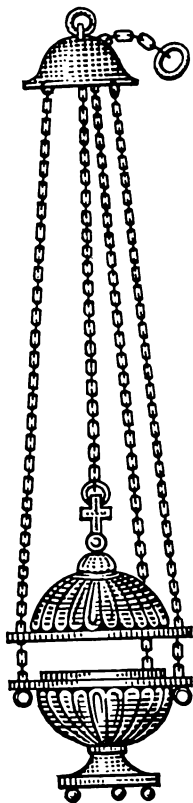
Губка, яка знаходиться на престолі і якою священнослужитель згортає розділеного Агнця з дискоса до чаші, називається антимінсна, тому що вона завжди стоїть на антимінсі і разом з ілітоном священник по заамвонній молитві складає антимінс враз з ілітоном, а всередину кладе губку. Є ще друга губка, що стоїть на трапезі предложення і служить до витирання чаші, коли священник тричі її сполоче по спожитті святих Дарів. Ця губка називається витиральною і символізує ту губку, яку вояк підніс до уст Христа Спасителя в хвилину Його страсної смерті на хресті (Йо. 19, 29).

Рипіди, згрецька "рипідіон", зн. віяльце, здавна було уживане для відігнання мух від св. Дарів. В давнину воно було зроблене з тонкої шкірки або з павинних пер, а також з полотна у формі малого кружка з держакком. Нині роблять рипіди також з дерева і з металю із зображенням шестикрилих Серафимів. Кружок цей має коротшу або довшу рукоять, яка служить як віяльце передусім під час архиерейської Служби Божої. Рипіди з довгими держаками завжди стоять при Святій Трапезі, які символізують приявність Святого Духа. В іконографії стрічаємо ангелів і архангелів, які асистують Христові Спасителеві з рипідами в руках.

Кадило -- є це посуд для розжареного вугілля, на яке священник кладе тиміям і ладан та обкаджує Престол, іконостас і вірних перед важливішими частинами Богослужень. Ця посуда звисає на трьох ланцюжках і має зверху накривку. Тиміям і ладан видають запашний дим,

Рипіда

Кадильниця

який наповнює тим запахом Божий храм. Для частішого наповнювання Божого храму пахощами ставлять окремі посудини в відповідних місцях церкви й час від часу насяпають на розжарене вугілля тиміямом, а передусім в Неділю Пасхи на Утрени.

Кадження є жертвою кадила для Бога і символом благодаті, що розганяє демонів (Тов. 8, 2-3). Кадильний дим також означає Божу славу (3 Цар. 8, 10) і символізує піднесення наших молитов до неба (Пс. 140, 2), прийняття їх і зіслання Божої благодаті. Кадження завжди лучиться з молитвами, якими священнослужитель за кожним кадженням благословляє кадило. В молитвах тих просить, щоб Господь прийняв молитви, немов кадильний запах і після благодать Пресвятого Духа на присутніх.

Світло свічкове або лямпадне все світиться під час Богослужень, хоч би Богослуження відбувалися в білий день. Воно горить у семисвічнику за Престолом і символізує сім Святих Тайн або сім дарів Святого Духа. Є звичай уживати свічок з бджолиного воску або оливи з оливкових дерев. Посуди, в яких ставиться свічки, називаються підсвічники, а оливу наливають у лямпади. Під час архиерейської Служби Божої уживає архиерей дво- і трисвічника, які згрецька називаються ді-і трікіріон. Двосвічник, або дікіріон, символізує дві природи Христа Господа, а трікіріон три Божі особи. Підсвічник з одною свічкою, якої уживає диякон під час обкаджування, називається дияконська свічка, а також переносна свічка. Її несе також служачий перед Євангелієм під час малого входу, перед винесенням св. Дарів, перед великим входом і символізує виступ св. Івана Предтечі і світло Христової науки. Крім названих підсвічників, є ще завішені "світільники" в лямпадах або зі свічками. Сім світел символізують сім Святих Тайн, або сім дарів Святого Духа, дванадцять — дванадцять св. апостолів і називаються полікандила. Вони часто звисають з головної копули серед церкви у виді кола. Як є багато світел, тоді називаються панікандила, які у греків називаються "хорос".

Мирниця — це дві посудини з дорогого металю, яких священнослужитель уживає до хрещення й миропомазання дитини або оглашеного. В одній посуді знаходиться св. миро для миропомазання, а в другій освячена олива для помазання дитини чи оглашеного під час хрещення.

Вінці, звані також корони, уживаються під час вінчання. Вінці також є з дорогого металю, але бувають часто виплетені з барвінку або мірти на бажання молодят. Уживання вінців при вінчанні згадується вже в Тертуліяна, у Григорія Назіянзенського й Івана Золотоустого.

Дзвони

В перших віках християнства не знали дзвонів і скликали людей на Богослуження ударами дерев'яним молотком в суху дошку або в металеву штабу. Тому в церковних уставах стрічаємо вислови: "екклезіярх ударяет в древо, в било", або "клеплет доволно" і т. п. В давніх монастирях на Сході скликали ченців на Богослуження трикратними ударами молотком до келії кожного брата, вимовляючи слова молитви: "Господи Ісусе Христе, Боже наш, помилуй нас", або трикратним співом "алилуя", зн. хвалім Бога. Цей звичай ще до сьогодні задержався в монастирі св. Сави у Святій Землі.

Сьогодні скликається вірних на Богослуження дзвонами, які появилися на Сході в другій половині IX стол. Дзвони винайдено в південній Італії і їх подарував один вельможа, на ім'я Урзус I-ший, грецькому імператорові Михаїлові I-шому. Звідси дзвони поширилися на цілий Схід і впроваджено їх до церковного вжитку. Для завішування дзвонів будують величаві дзвіниці, як напр. при київській Софії.

Церковні дзвони не лише скликають вірних на Богослуження. Вони в навечір'я кожної неділі і свята сповіщають прихід дня, посвяченого Богові, дають знак, коли яка частина Богослуження відбувається, переважно тим, які не можуть бути в церкві, проголошують смерть когось з-поміж вірних і т. п.

Дзвони є різні, великі і малі, які видають різні звуки та заповідають різні Богослуження. На великі торжества, на Службу Божу дзвонять у всі дзвони і це дзвонення називається в церковних книгах тризвон. Протяжні удари в дзвін сповіщають смерть, а також сповіщають всяке

Дзвін

нещастя, як пожега, повинь та інші небезпеки ударами тільки в одну крису дзвона.

Малих ручних дзвінків, які були перейнялися від поляків з римо-католицької Церкви на західніх областях України, наша Церква не знає. Богослуження в нашій Церкві є зрозумілі і жадних знаків давати дзвінками не треба.

Священнослужителі

Священнослужителі, або церковнослужителі — це ті особи, які посвятили себе на службу Богові і прийняли на себе обов'язок провадити вірних до вічної щастливості. Тому їх називаємо духовними особами, духовними отцями, душпастирями, священиками з різними вивищеннями, а тих, що живуть в монастирях ченцями. Вони продовжують діяльність св. апостолів, навчають людей закону Божого, організують і провадять церковні громади, словом — управляють церковними громадами.

Церквою управляють папа і патріярхи, як намісники апостолів. Їх апробував перший Вселенський Собор, а шостий Вселенський Собор назначив першенство папі, як першому патріярхові як “*primus inter pares*”. По ньому слідують інші патріярхи в такому порядку: друге місце займає константинопільський, третє олександрійський, четверте антіохійський і п'яте ерусалимський. Патріярхи управляють церковними областями, званими патріярхатами. Патріярхати є поділені на митрополії, митрополії на епархії, епархії на деканати і парохії. На чолі митрополій стоять митрополити, епархіями управляють єпископи, деканатами декани, а парохіями священики. Пізніше постали й інші патріярхати.

Між чернечим духовенством настоятелі, ігумени і архимандрити були також священиками, які часто робили послугу єпископам та помагали їм, де тільки єпископ потребував їх помочі. До помочі священикам були диякони, піддиякони, співці і читці. Пізніше ті помічники уступили місце священикам.

Церква побудована на ієрархічних ступенях, які сповняють приписані їм чини священнослуження. До них належать: диякон, презвітер або священик і єпископ. Першими єпископами були учні апостолів, які з ними ходили, слухали їх науки і брали участь у всіх працях апостолів. Такими були: Тит на Криті, Тимотей в Ефезі, Марко в Олександрії, Евстахій у Візантії і ін. Презвітери або свя-

щеники мали дорадчий голос коло апостолів (Діян. 20, 17 і 21, 18), а дияконів апостоли висвятили для прислуги при трапезах (Діян. 6 гл.). В нашій Церкві диякони тільки періодично сповняли дияконські чинності. Згодом їх перейняли священники.

Єпископ є перший і головний священнослужитель Богослужень і всіх св. Тайн. Він висвячує священників, дияконів і всі нижчі чини, освячує св. т. зв. Велике Миро, антими́си і без його благословення в його єпархії Богослуження не є правильні. Він є верховний учитель віри і благочестя, наділяє священників душпастирствами, зв. парохіями (від грецького слова "паройкія", зн. округ, околиця), перевіряє їх діяльність і т. п.

Священик є все залежний від єпископа, головного будівника Богослужень, від якого отримав рукополагання, св. Миро й антими́с. Священик користується своїми правами тільки з тою умовою, що він діє під ієрархічною зверхністю свого єпископа і згідно з волею єпископа. Священик навіть тоді, коли б його єпископ здержав від богослужбових чинностей, не втрачає священства і Божої благодаті, яка враз з священством зійшла на нього.

Диякон — це помічник і єпископа, і священника. Він співає екте́нії в часі Богослужень, читає Євангеліє, обкаджує Престол, ікони і вірних, проповідує слово Боже, а в крайній потребі уділяє св. Тайну хрещення, однак сам не сповняє ніяких інших Богослужень. Крім услуг під час Богослужень, він держить у церкві порядок, переми́нює на Престолі покривала, дбає про охайність церкви, чистоту церковної одежі, посуду й ін.

До нижчих церковних чинів належать: піддиякон, читець і співець. Вони в давнину мали також посвячення єпископа для активної участі в церковних Богослуженнях. Сьогодні посвячення на читця, співця і піддиякона дістає кандидат до вищих свячень тільки для того, щоб не вривати ієрархічної драбини.

Піддиякон, також згрецька "гіподиякон", мав обов'язок разом з дияконом приготувати одягу для архиєрея,

допомогти одягнути ту одягу, держати дво- і трисвічник під час архиєрейської Служби Божої та повнити інші допоміжні чинності. При виголосі: “оглашенні вийдіть” на Божественній Літургії піднякони мав стежити, щоб усі оглашенні вийшли в притвор, а того, хто залишався, піднякони виводив.

Читці і півці, звані також реєнтами, дяками, псаломщиками, мали обов'язок читати і співати в крилосі під час Богослужень, а при уділюванні св. Тайн або требів — на середній церкві. До них здавен-давня належало зберігати в порядку богослужбові книги, світити світло на Престолі і в церкві, подавати кадильницю й ін. В останніх часах за-свічують світло, подають кадило і роблять порядок у захристії понумарі або інша церковна прислуга.

Церковні ризи (Облачення)

Священнича одягу, або священничі ризи, взяті почасти зі Старого Завіту, а почасти від грецьких імператорів. У перших віках християнства священнослужителі служили Богослуження в східній одягу або одягали білий хитон, подібно, як старозавітні священники. Єпископ мав на голові “судар”, тобто нинішню митру. Одягу священнича була біла. Чорну носили тільки ченці на знак відречення від світу і покути за людські гріхи. Пізніше чорна одягу перейшла також і на світських священників, яка вдержалася до сьогодні.

До Служби Божої священники й єпископи одягаються в відмінну одягу від звичайної, щоби відрізнитися від усіх людей і щоби забути навіть про свої щоденні турботи, обновити враз із зовнішнім виглядом і свою душу і так священнодійствовати, забуваючи про всі заподіяні їм обиди і кривди.

Церковні одягу, що в них священнослужитель вбирається до Служби Божої, є різної барви, а між ними перше місце займає барва світло-біла, яка означає світло Божої слави, чистоту і спокій душі, просвічення розуму. Жовто-золотиста барва означає ангелів, про яких в 103 псалмі

казано, що вони є “пламен огнений”, червона означає багрянцю, в яку був одягнений Христос Спаситель перед Пилатом. В Церкві на українських Землях мало де уживано чорної краски до Богослужень, а як де уживано, то під впливом або Церкви римо-католицької, або Церкви в Росії. Похоронною барвою наша Церква уважала здавна червоно-багрянцю, про яку збереглася пам'ять в українських народних піснях (напр., “Червоною китайкою личенько накрито”). Про інші барви священних одерж нема згадки в літургічних книгах і тому не слід їх уживати.

Стихар — це одерж, яку вбирає на себе кожний священнослужитель, починаючи від читця, аж до архиерея включно. Стихар — це стародавня туніка, яка дістала нинішню свою назву від стихів, які читають і співають читці і співці. Стихар єпископа і священника має назву підрясник, тому що на нього вони надівають ще рясу. Латинники називають стихар “альба туніка” і ця назва свідчить, що колись стихар був тільки білої барви, яка здебільша задержалася до сьогодні. Стихар нагадує не шитий, але плетений хитон Спасителя, на який кидали жереб, хто його має посісти по смерті Христа Спасителя. Він символізує одерж спасіння і радості, як відмовляє священнослужитель у молитвах, при одяганні.

Дальматика — це стихар для піддияконів і дияконів. Дальматика дещо старанніше вшита від стихаря, з кращої матерії і з кращим хрестом на плечах, тому що служення в дальматиці відбувається на очах усіх присутніх у Божому храмі.

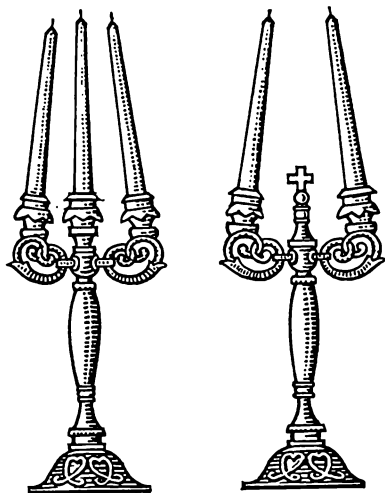
Орар — це довгий і на 10—15 см. широкий пояс, яким диякон перепоясує себе через ліве плече і попід праву руку під час співслуження Богослужень. В давнину диякон обтирав орарем уста тим, що приступали до св. Причастя. Орар символізує ангельські крила, тому що диякон має пригадувати ангелів, сповняючи всі обрядові функції під час Богослужень. Тому на орарі є напис “Свят, Свят, Свят” або декуди задержалося ще грецьке “Гаріос, Гаріос, Гаріос”.

Дальматика і Орар спереду

Дальматика і Орар ззаду

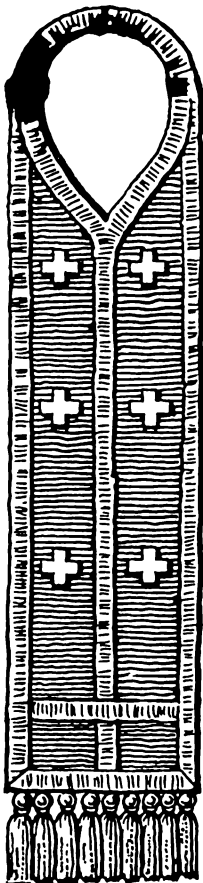

Трисвічник (Трікіріон). Двосвічник (Дікіріон)

Фелон, також Фелоній — це священна одежа, яку одягає тільки священник і єпископ під час Богослужень. У церковних книгах стрічаємо назву “краткая фелонь”, яку давніше єпископ при рукополаганні накладав на священника. Ця “краткая фелонь” не уживалася до Богослужень. Вона була тільки символом надання священникові священничої влади уживати фелона під час Богослужень.

Фелон — це довга і широка одежа, з коштовної матерії, яка не має рукавів. Священник вбирає її на себе через голову, де є отвір. Фелон є символом духовного ярма, що його священник бере на себе, тобто служення Богові впродовж цілого свого життя.

Фелон, згрецька “файноліс”, або “файлоніс”, вбирає на себе священник поверх стихаря і пригадує ризу правди і радості та символізує ту багрянницю, в яку одягнули Христа Господа перед судом Пилата. В давнину фелон

Епітрахиль

був однаково довгий, як спереду, так і ззаду. Священик тільки тоді підніс спереду полу фелона, коли треба було руками виконати якусь літургічну чинність. Давній фелон був прикрашений багатьма хрестами і мав назву хрещатий фелон, згрецька "поліставріон" і цієї назви ще й до сьогодні живають. Згодом фелон скорочували спереду з практичних причин і сьогоднішні фелони мають зовсім інший вигляд, як мали вдавнину. В Греції ще часто уживають старих форм фелонів, та й на Українських землях збереглася подекуди давня форма фелонів, однак дуже рідко.*)

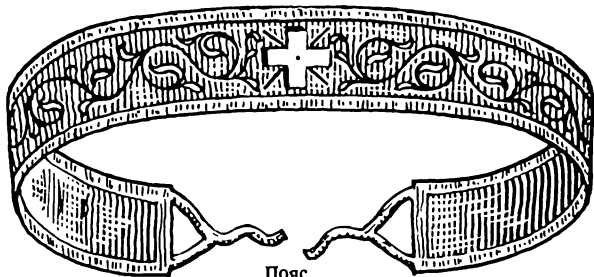
Епітрахиль — це вузький пояс з такої самої матерії, що й фелон, сплений місцями зі собою, що пригадує диякопський орап, а кінці того поясу спадають спереду. В давнині, під час рукополагання диякона на пресвітера, єпископ підніс один кінець орапа і клав кандидатів на праве рамя, щоб оба кінці звисали разом спереду. Пізніше зішивано ті кінці разом, лишився тільки отвір, через який священик вбирає його через голову. На епітрахилі нема вже написів тричі "свят", як було на орапі. Зате є сім хрестів, які мають пригадувати сім Святих Тайн, як також і сім дарів Святого Духа. Епітрахиль означає зсвятуючу благодать, що нею втіша-

*) У Львові, у великі свята, як Великдень, Різдво, Богоявлення Господнє, уживали священники довгих фелонів, а передню полу піднімали і припинали на два гудзики на грудях.

ються священники. Без епітрахія священникові не дозволено служити ані одного Богослуження так як дияконові без ораря.

Пояс, що ним священник підпоясується поверх стихаря й епітрахія, означає Божу силу, яка дає свіжість і охоту до відправи Богослуження. Практично, поясом він угодніше служення і повнення літургічних обрядів.

Нарукавники, або **нараквиці** - це частини священничої одежі, які він надіває на руки, щоби стягнути рукави стихаря, які могли би перешкоджати в літургічних чинностях. Нарукавники є також з тої самої матерії, що й фелон. Вони символізують окови, які були на руках Христа Спасителя.

Пояс

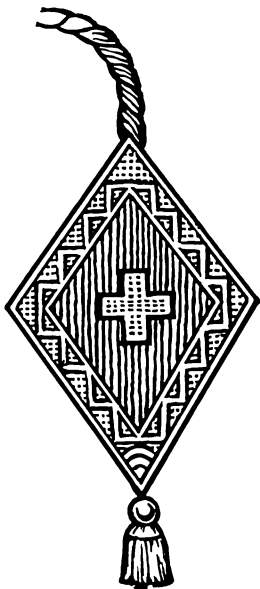

Нарукавники

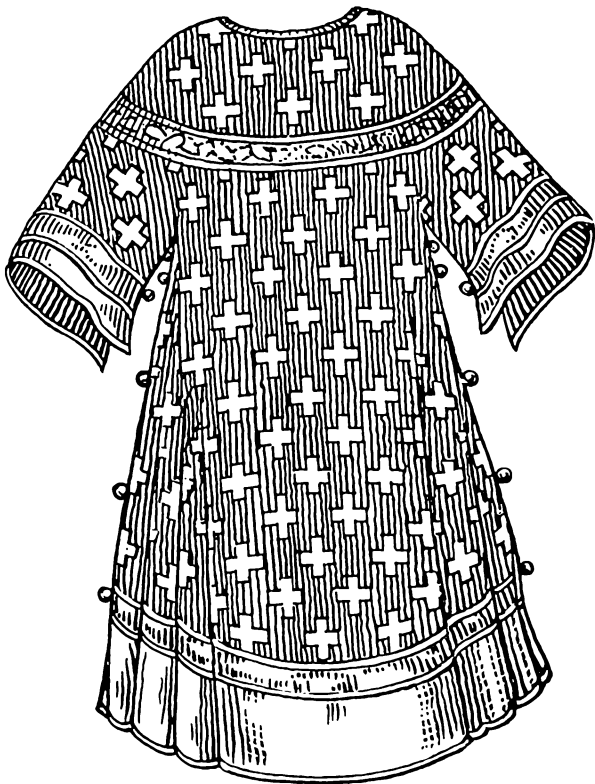
Епископські одяжі

Епископ надіває на себе до Служби Божої стихар, епітрахиль, нарукавники, пояс, набедреник і саккос. На голові носить митру, яка має пригадувати терновий вінець на голові Христа Спасителя, а на плечах омофор.

Набедреник --- це платок у формі ромба, який звисає на праву сторону до коліна. Набедреник символізує духовний меч, що борює всякі скверні і лукаві мислі. На Сході, крім набедреника, єпископи уживають ще й другої подібної частини одяжі, що зветься "полиця", яка також звисає на ліве коліно.

Набедреник

Саккос

Саккос — це єврейське слово і означає одягу при-
смирення і покаяння (Єр. 48, 37 і Лук. 10, 13). Давніше
єпископи, замість нинішнього саккоса, уживали фелона.
Саккоса зачали вживати в середньовіччі. Саккоса уживали
грецькі імператори і звідси ця одяга перейшла спочатку

Саккос і омофор спереду

Саккос і омофор ззаду

Митра

до ужитку патріархів, відтак митрополитів, а то й єпископів. Все ж таки найстаршою одежею єпископа залишається фелон, прикрашений численними хрестами, званий згрецька поліставріон. Саккос дуже подібний до дальматики і тільки відзначається коштовнішими оздобами, часто малими дзвіночками, які внизу причеплені.

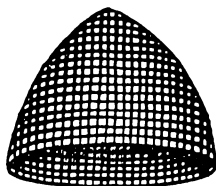
Омофор — це одежа, яка відзначає єпископа і відрізняє від інших священнослужителів. Омофор є тканий з білої овечої вовни і пригадує заблукану вівцю, про яку згадує св. ап. Лука в 15 гл., 4-7 стихах, яку добрий пастир шукає, залишаючи 99 овець.

Омофор — це грецьке слово і походить від слів "омос", зн. рам'я, і "феро", зн. несу. Омофор — це широкий пояс з нашитими хрестами, який єпископ вбирає на свої рамена поверх фелона, або ж саккоса. Крім згаданих священних одяг, єпископ вбирає поверх омофора хрест і енкольпійон або панагію.

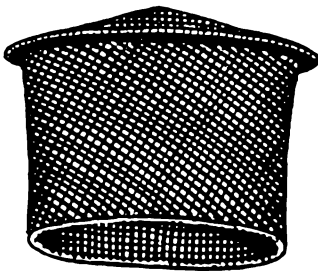
Хрест, енкольпійон і панагія - це відзнаки, які архиєрей носить завішені через шию на грудях. Хрест, завішений на грудях архиєрея, означає печать і визнання віри, котрі він обов'язаний своїм життям боронити. Енкольпійон

Панагія. Енкольпійон

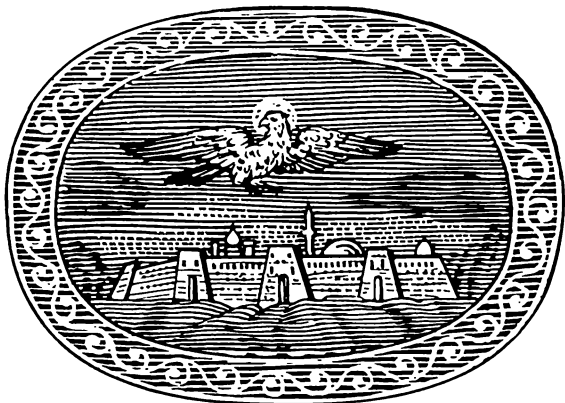
Скуфія

Камілавка

— це овальна медалія з зображенням Господа Ісуса Христа, подібно як і хрест на грудях архиєрея. Панагія — це така сама овальна медалія, що на ній зображена Мати Божа з дитятком Ісусом. Панагія, зн. всесвята, походить від двох грецьких слів: “пан”, зн. все, і “гагіос”, зн. святий. Давніше в середині сикольйону і панагії були вложені мощі святих, які мали пригадувати архиєреям, що й вони мають бути повсякчас готові прийняти мученицьку смерть за віру, коли того будуть вимагати переслідування віри й релігії загалом.

Кожний священник обов'язаний входити до Божого дому в священничій одежі, тобто в підряснику і рясі. Накриттям голови священника є камілавка і скуфія. Під час Львівського Синоду 1891 замінено камілавку на жидівське накриття голови, яке носять в Єрусалимі, “колпак”. Львівський Синод був дуже драматичний і не був затверджений Римом.

Диванчик із зображенням орла як підставка під ноги єпископа

П РОЗДІЛ

БОГОСЛУЖБОВІ КНИГИ

Богослужбові книги — це ті книги, що в них містяться Богослуження. Їх можна розділити на дві частини: незмінні Богослуження і змінні Богослуження. До незмінних Богослужень можна зачислити: Часослов, Службник і псалтир. До книг, що містять у собі змінні Богослуження, зачисляємо: Октоїх, місячну, празничну і загальну Мінею, квітну і посну Тріодь і Ірмологіон.

Часослов

Часослов містить у собі ті Богослуження, що відправляються в різну пору дня і ночі, а саме: Полуночниця повсякденна, суботня і воскресна, Утреня, перший, третій, шостий і дев'ятий Час, Вечірня, Повечір'я велике і мале.

Крім вичислених Богослужень у часослові містяться ті чини і молитви, які доповняють служби денного круга, а саме: молитви утренні, які повинні бути читані після Полуночниці рано перед Утреною, послідування піднесення панарії, яке відбувається в монастирях після зображальних, благословлення трапези, яке так само в монастирях відбувається по вечірні, канон Богородиці, який відбувається по великім повечір'ї і молитви "на сон грядущим", які читають по малім Повечір'ї. При кінці Часослова є зряча пасхалія, Індиктіон і Лунник.

Для парохіяльних священників є малі Часослови для вигіднішого користання з них. У малих Часословах знаходяться всі ті Богослуження і частини Богослужень, що у великих, тільки з деякими пропусками і скороченнями.

Служебник — Літургікон

В Служебнику містяться послідування Вечірні, Утрени і Божественних Літургій: Івана Золотоустого, Василя Великого і Напередосвячених Дарів. Ті Богослуження мають також ті незмінні молитви, які відмовляє священник і диякон. При кінці Служебника є місяцеслов, прокімени, алилуарій, Відпусти великі і малі. Крім сказаного, в Служебнику є ще принагідні молитви, які відмовляються зі службами денного круга: чин благословлення колива, чин над кутею в пам'ять покійників і молитви по св. Причасті. Крім звичайного служебника, є ще архиерейський Служебник, званий

Архиератикон

В Архиератиконі містяться також три Божественні Літургії, як у звичайнім Служебнику, тільки є додані ті обряди і молитви, які відмовляє архиерей під час Божественної Літургії. Крім додаткових літургічних молитов, є ще там чини на посвячення читця, співця, піддякона, диякона і пресвітера, як також і хіротонія на єпископа та інші чини і молитви.

Псалтир

Псалтир це книга, яка містить у собі 150 псалмів, розділених на 20 катизм, а кожна катизма поділена на три частини. Кожна частина при читанні закінчується славослов'ям, або Славою, тобто словами: "Слава Отцу і Сину і Святому Духу". Читання Псалтиря відбувається рядово, то зн., що впродовж тижня прочитується його, починаючи від першої катизми за порядком так, як вони подані.

Крім тих трьох вичислених книг Святого Письма, читаються ще Паремії на вечірнях великих празників і на Службі Напередосвячених Дарів у Великій Піст, на царських Часах, на Службі Божій Василя Великого або Івана Золотоустого, тоді, коли вони лучаться з Вечірнею. Паремії можна знайти в Мінеях і Тріодях, а також бувають видані окремі книжки зв. Паремійники.

Октоїх — Восьмигласник

Октоїх, званий також Восьмигласником, містить у собі служби із змішаними молитвами й піснями для подвижних днів седмичного круга, до котрих належать: Вечірня, Повечір'я, Утреня, Божественна Літургія, мала Вечірня і Полночниця. Всі ці Богослуження впродовж цілого тижня співаються на одні і той самий "глас". Усіх гласів є вісім і тому ця книга дістала назву Восьмигласник, або згрецька "Октоїх", що походить від слова "окто", зн. вісім, і "ихос", зн. голос. Вісім седмиць, зн. період переспіву вісьмох гласів називається стовпом і таких стовпів у році є шість. На кожний день седмиці з Октоїха беруться: на Вечірні стихири на "Господи воззвах" і стихири на стиховні на Повечір'ї канон Богоматері, на Утрені сідальні, на стихослов'ї катизми, 2 канони і стихири на стиховні, а в суботу стихири на "хваліте" мучеників, на Божественній Літургії блаженні, прокімен перед Апостолом, алуарій і причасній. У воскресні дні на малій Вечірні на "Господи воззвах" прокімен, стиховні, стихири і тропар, на Полночниці канон Тройці і молитва св. Тройці, на Повечір'ї канон Богоматері і іпакої гласа, на Утрені тропар воскресний з богородичним, сідальні на стихослів'ї, іпакої, степені антифони, прокімен перед Євангелієм і три канони: воскресний, хрестовоскесний і Богородиці, екзапостолярій, стихири на "хваліте", стихира евангельська, або Утреня і на Літургії блаженні.

Мінея (також Мінія)

Мінея є троякого роду: місячна, празнична і загальна.

Місячна Мінея містить у собі Богослуження із змінними молитвами для неподвижних днів у році. Як у році є 12 місяців, так і місячна Мінея є поділена на 12 окремих книг. На кожний місяць є окрема книга. В місячній Мінеї містяться на Вечірні стихири на "Господи Воззвах" у великі празники, стихири на стиховні і тропар святому. На

Утрені канони, стихирини на стиховні, а в празники сідальні на стихослів'ї катизм і стихирини на "хваліте". На Боже-ственній Літургії прокімен і причасний, коли приписує устав, євангеліє святому, а у великі Господські празники антифони. На повечір'ї у предпразденства Господських празників, Різдва і Богоявлення Господнього, трипіснець і кондак предпразденства. При кінці Мінеї додано Богородичні воскресні догмати, Богородичні восьми гласів, які співають по Слава святому, Богородичні відпустні воскресні, які співаються по тропарях святим і відпустні 8 гласів, які співаються в празники по тропарях святим на Вечірні і Утрені.

Загальна Мінея — це скорочена місячна Мінея в той спосіб, що службу присвячується не кожному святому окремо, але цілій групі святих. Загальна Мінея містить у собі служби для подвижних і неподвижних днів пасхального круга з такими незмінними частинами Богослуження, які Церква назначила одному ликові, або ж чинові святих, а саме: апостолові і апостолам, святителеві і святителям, преподобному і преподобним і т. п. Загальної Мінеї тоді уживають, коли в місячній Мінеї не назначено служби для котрогось лика, а служба правиться в церкві, що в його честь збудована, і устав приписує йому "всенощне бдініє". Мінея загальна доповняє собою місячну Мінею. Грецька Церква не знає загальної Мінеї, тому догадуються, що вона постала з місячної Мінеї ще за часів Кирила і Методія, апостолів слов'ян.

Празнична Мінея подібно, як і загальна, містить у собі молитви, вибрані з місячної Мінеї. А є там частини празникам Господським, Богородичним і Святим, яких Церква найбільше уживає. Як у грецькій, так і в нашій Церкві вона має різні назви, як: Тресфологійон, Антологійон, Цвітослов, Квітна Мінея. Празнична Мінея уживається в тих храмах Божих, де є загальна Мінея, а нема Місячної. Загальна немов творить другу частину Празничної і обидві вповні заступають місячну. Тому подекуди можна стрінути, що обидві Мінеї, Загальна і Празнична, надру-

ковані в одній книзі. Перший раз Празнична Мінея була надрукована з назвою "Антології" у Львові 1632 року.

Тріодь

Тріодь є Посна і Квітна, і вони становлять дві зовсім окремі книги. Обидві містять у собі змінні частини Богослужень на подвижні дні в році, в котрі часом співаються трипівні, тобто неповні канони, зложені з двох, а найбільше з трьох пісень. Тому канони дістали свою назву "Трипівні".

Посна Тріодь містить у собі змінні частини Богослужень від неділі Митаря і Фарисея до неділі Квітної. Посну Тріодь уклали Теодор і Йосиф Студит. Вони зібрали в одну книгу попередні пісні Андрея Критського, Косми Маюмського, Івана Дамаскина й інші та доложили до тих пісень ще й свої. Після них Посна Тріодь була доповнена новими службами, як, напр., на неділю Православ'я, синаксарами, які були укладені в XIV ст. Никифором Каллістом.

Квітна Тріодь містить у собі служби від Квітної неділі до неділі Всіх Святих. Пісні Квітної Тріоди подібно, як і Посної, укладали різні автори. Трипівні Квітної Тріоди є надруковані при кінці книги, тому що їх співається на Повечір'ї з Богородичним каноном.

Ірмологіон містить у собі молитви для подвижних і неподвижних днів, змінні і декотрі незмінні, які Церква приписує співати, не читати. В Ірмологіоні є переважно вибрані пісні з різних богослужбових книг. Там знаходяться в першій мірі Ірмоси, від яких Ірмологіон дістав свою назву. Крім Ірмосів, є там декоті псалми й різні пісні, дев'ять пісень із Святого Письма, поліелейні величання і приспиви на 9-ій пісні канонів у празники. Ірмологіон перекладений з грецької мови в XIV ст., а під ноти його уложив чернець Атонської Гори Йоасаф Кукузель.

Типикон, тобто Устав, містить у собі вказівки, в які дні і в які години та в якому порядку мають бути відслужувані Богослуження, і яких піснеспівів і служб коли

треба уживати. Служби і піснеспіви, що містяться в Служебнику, Часослові, Октоїху, Мінеях і Тріодях. Типікон назначає, до котрих служб і в якому порядку їх треба брати.

Типікон ділиться на три частини: перша загальна містить у собі правила про порядок молитвослів'їв і священнодійств, поучення, як священник повинен бути молитовно настроєний під час Богослужень і вказівки для чернечого життя.

Друга частина Типікона містить у собі служби на кожний день у році, а третя частина є немов доповненням двох перших, містить у собі пояснення на піснеспіви річного і седмичного круга і пояснює ті пісні.

Требник — це книга, в якій містяться священнодійства св. Тайн, благословлень, похоронних відправ та інших молитов, які називаються требами і які священник уділяє в кожній потребі вірним. Требник є поділений на дві частини: Требник малий і Требник великий.

Малий Требник містить у собі тільки дещо з великого Требника, що частіше уживається при уділюванні требів. У ньому є поміщені святі Тайни, молитви, що відносяться до св. Тайни хрещення, чин поховання покійних, мале і велике освячення води, і різні благословлення.

Великий Требник містить у собі переважно молитви на всяку потребу, як, напр., освячення осквернених речей, нових будинків, зілля й овочів і ін. Є там також чини на поставлення читця, співця, піддиякона, диякона і священника, й інші молитви, які сягають своєї давнини, навіть апостольських часів. У греків книга Служебник і Требник становлять одну книгу під назвою Евхологон, або Молитвослов. Требник переклали св. слов'янські брати Кирило і Методій, як окрему книгу, й вона заховалася в нашій Церкві до наших днів. Крім тих двох частин Требника, є ще

Додатковий Требник, який містить у собі посвячення храму і речей, які до нього належать, та інші посвячення і благословлення, яких нема в двох перших частинах, або,

якщо й є, то в скороченій формі. Цей Требник становить немов третю частину і доповняє "требовиконання" у двох попередніх книгах.

Усіма вичисленими книгами кермує Устав, зв. **Типікон**. Перший Типікон склав св. Сава Освящений у VI ст. Його справили і доповнили св. Софроній і Іван Дамаскин, а пізніше появилися устави: Студійські правила Марка Отранського, звані Маркові Глави, а ще пізніше Атонські правила. Спочатку в українській Церкві не було унормованого правила і зачиналися релігійні прикитики різні в різних монастирях. Вже за св. Антонія Печерського було принесено Атонське Правило, яке нормувало практики не тільки в Києво-Печерській Лаврі, але й у цілій нашій Церкві. В 1062 р. впроваджено Студійське правило, яке зберігало одність як обрядову, так і правовірність.

Богослуження і час їхньої відправи

За староеврейським численням день зачинається вечором по відслуженні 9-го Часу, зн. в нашому численні о 3-тій год. по полудні. Тому і Богослуження будемо вичислювати в такому порядку, в якому вони повинні би правитися. Першим Богослуженням є Вечірня, яку церковні книги кваліфікують на малу, велику і повсякденну.

Вечірня правиться ввечері, як сама назва на те вказує. Вона лучиться з дев'ятим Часом і символізує сотворення світу, життя перших людей у раю, первородний гріх і т. п. Священик стоїть у епітрахлі перед замкненими райськими вратами і молиться з похиленою головою. Своєю особою він символізує людський рід і просить Божого змилування, під час коли читці читають псалми. Вечірня належить до найкращих Богослужень, які символізують покаяння людського роду й обітницю Спасителя.

Дев'ятий Час лучиться з Вечірнею. Це так само покаянна відправа, яка символізує смерть Господа Нашого Ісуса Христа на хресті. Священик під час цієї відправи має роздумувати, як то Спаситель, розп'ятий на хресті,

вимовив слова: “жажду”, як напоїли Його оцтом, змішаним з жовчю, як Спаситель віддав Свою душу в руки Вітця Небесного, як затряслася земля і вставали мертві з гробів і діялися інші великі чуда.

Повечір'я правиться по вечері, як вказує сама назва. Це Богослуження постало в монастирях вже в п'ятім столітті. Ченці збиралися по вечері на читання псалмів і по різних монастирях число прочитаних псалмів було різне. Нинішній уклад Повечір'я постав в Х—ХІІ стол. В давніх літургічних книгах є тільки одне Повечір'я, аж пізніше появляється Велике й Мале Повечір'я.

Сьогодні Велике Повечір'я правиться у всі дні Великого Посту і на празники Різдва і Богоявлення Господнього, а деколи і на Благовіщення. Мале Повечір'я правиться у всі інші дні.

Полуночниця правилася давніше опівночі, а тепер лучать її з Утренею. Практично Полуночниця правиться в нас тільки у Велику Суботу перед Воскресною Утренею, т. зв. “Нагробне”.

Утрєня відправляється рано. Як Вечірня символізує сотворення світу, так Утрєня представляє новозавітну історію, час відкуплення. Коли устав приписує Всеношну, тоді Вечірня лучиться з Утренею, а у Великий Піст з Часами 3-им, 6-им і Літургією Напередосвячених Дарів, також з Літургією св. Василя Великого в Великий Четвер і Велику Суботу. До Утрєні долучується все перший Час.

Божественна Літургія відправляється в день, при повнім деннім світлі і зображує повноту і завершеність відкуплення людського роду. В літургічних молитвах сказано, що Господь привів людину з темряви незнання у світ знання і до вічноблаженного життя у світлі і Божій славі (Атанасій Олександрійський). Служби Божі є св. Івана Золотоустого, св. Василя Великого і Напередосвячених Дарів. Івана Золотоустого відправляється щоденно, Василя Великого десять разів у році, і Напередосвячених Дарів у Великому Пості, крім субот і неділь. Служба Божа пригадує нам перебіг життя Христа Спасителя, а перед-

усім смерть на хресті, воскресення і вознесення на небо. Божественна Літургія є найважливішою з усіх Богослужень і є центром уваги, а zarazом Тайною Пресв. Евхаристії і жертвою. Служба Божа може бути служена тільки при повнім деннім світлі і тільки в передполудневих годинах. 21 Вселенський Собор постановив, що дозволено служити Служби Божі і поза часом дотепер практикованим, коли на це є достатня потреба.

3-тій і 6-тий Часи правляться в монастирях опівдні, а в парохіяльних церквах колись відправлялися під час проскомидії. Третій Час пригадує, суд Христа перед Пилатом, а крім того Зішестя Св. Духа, яке відбулося о третій годині. Шостий Час пригадує розп'яття Ісуса на Хресті.

Часи містять у собі незмінні і змінні частини. До змінних належать тропарі і кондаки. Час перший відповідає 6—9 год. ранку, третій 9—12, шостий 12—3, а дев'ятий 3—6 год. після полудня.

Загалом ділять усі Богослуження на три частини: ранні, полудневі і вечірні. До ранніх належать: Полуночниця, Утрєня і перший Час. До полудневих третій, шостий Час і Божественна Літургія, а до вечірніх дев'ятий Час, Вечірня і Повечір'я. Нині навіть у монастирях так лучать і відправляють.

Коли у будні вони відправляються у всі важливіші пори дня, тобто ввечері, опівночі, рано і опівдні, то в неділі і свята повинні відправлятися впродовж цілого дня безперервно. Всеношна відправляється тільки у дні поліелейних святих. Давніше це торжество зачиналося дев'ятим Часом і Вечірнею, потім була Полуночниця і всю ніч відправлялася Всеношна, а рано кінчалося Утрєнею і першим Часом. Через те воно отримало назву "Всенощное Бдініє", або Всеношна (Всеночне).

Складові частини Богослужень

Кожне Богослуження складається з трьох головних частин: читання Святого Письма, співу пісень, молитов та священнодійств і обрядів.

Святе Письмо — це найбільш шанована частина і його найбільше уживається до Богослужень. До Святого Письма належить: Євангеліє, Апостол і Псалтир. Між тими книгами Євангеліє займає почесне місце й на євангельській канві священники проповідують Боже слово. Читання Євангелія становить центральну частину Літургії оглашених, а при більших торжествах читається й на інших Богослуженнях. Читання Євангелія попереджує на Службі Божій читання Апостола, що його читає читець з середини церкви. Євангеліє священник або дякон читає з солеї. Читання Святого Письма Церква впровадила, на-в'язуючи до старозавітних Богослужень, де Святе Письмо було також читане. Ісус Христос читав Святе Письмо в назаретській синагозі, апостоли читали на своїх зібраннях "книги закона Божія" і поручали своїм учням читати писані до них послання (1 Сол. 5, 27; Кол. 4, 16).

В давнину настоятель монастиря чи парохії назначував, котре місце читати в часі Богослуження, а згодом установлено "перікопи", тобто частини, які мається читати котрого дня. Тепер Євангеліє і Апостол є поділені на зачала, а Псалтир на катизми з назначенням, коли і на яким Богослуженні треба ті зачала і катизми читати. Є там і зачала на всяку потребу.

Євангеліє містить у собі благовістя чотирьох єванголістів. Всі ті благовістя є поділені на глави, зачала і стихи. Коло кожного зачала є зірка із зазначенням, коли те зачало треба читати. При кінці книги Євангелія є покажчик, коли яке зачало читається. Є там також і місяцеслов.

Апостол містить у собі Апостольські Діяння, Апостольські Послання, соборні і св. Павла з такими самими додатками, як і в книзі Євангелія. Крім того, в книзі Апостола містяться прокімени, причасні, алилуарії, які відносяться до зачал. Читання зачал Євангелія й Апостола Церква розділила на 368 розділів, зв. перікопи, щоби впродовж одного року можна перечитати цілу книгу Євангелія й Апостола. Зачала мають свій початок в Святу Неділю Пасхи.

Для подвижних свят назначені окремі зачала, які відповідають подіям, що їх Церква відзначила.

Проповідь здавен-давня уважалася складовою частиною Богослужень. Проповідував Сам Христос, проповідували Апостоли і по неречитанні місць із Святого Письма навчали (Лук. 4, 31; Діяп. 13, 15). Також і Святі Отці говорили проповіді зараз по прочитанні Святого Письма. Цю практику проповідей св. Церква зберегла до наших часів. Їх виголошують священнослужителі по прочитанні Євангелія з того місця, звідки було читане Євангеліє, тобто з амвону.

Піснеспіви і молитви є ті, що їх церковний устав приписує співати, не читати. В піснях прославляємо Бога, Богоматір, ангелів і Божих угодників. Крім прослави, піснеспіви висловлюють подяку і просьбу. Піснеспіви й молитви мають характер славословний, подячний або прохальний. Також молитви діляться в богослужбовому вжитку на початкові (від Начала Звичайного), ектенії і кінцеві. Початкові тому так називаються, що ними зачинається цілий ряд Богослужень. Священик зачинає: Благословен Бог наш, завжди, нині і повсякчас і на віки віків. Співці відповідають Амінь і продовжують: Слава Тобі Боже наш, слава Тобі, Царю Небесний... Святий Боже... (три рази), Слава Отцю... Пресвята Тройце... Господи помилуй (три рази), Слава Отцю... Отче наш... Господи помилуй (12 разів), Слава Отцю... Прийдіте Поклонімся... (три рази).

Єктенії — це ряд прошень священнослужителя, на які вірні або співці відповідають “Господи помилуй, або “Поддай Господи”, або “Тобі Господи”. Єктенії є: Велика, мала, сугуба і прохальна, а також ектенія вірних і ектенія оглашених. Велика ектенія — це довший ряд прошень. Її називають також мирною, тому що зачинається словами: “Миром Господу помолімся”, а дальше в цій ектенії Церков молиться про зіслання миру з неба (за мир з висот, за мир всього світу і т. п.). Мала ектенія має тільки три прошення, триває коротко, а починається прошенням:

"Ще і ще"... Прохальна ектенія кожне прошення закінчує словами "у Господа просім", і співці відспівують: "Подай Господи". Сугуба ектенія кінчається відспіванням співців потрійним "Господи помилуй", ектенія за оглашених містить у собі молитви за оглашених, а ектенія вірних молиться за вірних.

Кінцевими молитвами закінчуються Богослуження й вони в літургічних книгах називаються "Відпуст". Відпуст — це властиво благословення священнослужителя для присутніх на закінчення Богослуження. Відпусти є великі і малі. Великі бувають на Божественній Літургії, на великій і повсякденній Вечірнях і на Всеношній. Малі бувають на всіх інших Богослуженнях. Великі відпусти трохи довші, а малі — коротші.

Крім вичислених головніших складових частин Богослужень, приходять часто так звані в літургічних книгах "піснеспіви", які відрізняються від молитов своїм поетичним укладом і постичною формою. Найчастіше приходять у Богослуженнях стихирі і тропарі.

Стихирі дістали свою назву від свого стиховного, поетичного укладу. Стихира походить від двох грецьких слів: "стіхос", зн. вірш, стих і "гайрео", зн. вибираю. Стихира́, зн. вибрані вірші-пісні.

Тропар — це панегіричний зворот до особи, про яку в тропарі є мова. Це слово також грецьке "тропаріон", зн. зворот; "трепо", зн. звертаю.

Кондак походить від грецького слова "кондакіон", зн. малий домок. Є то пісня (або стихи́ра), яка є змістом цілого канону.

Ікос згрецька "ойкос", зн. дім. Ікос є трохи більша пісня від кондака і її зміст трохи ширший від змісту кондака, однак закінчується все тими самими словами, що кондак. Є погляди, що кондак є основою цілої утрені.

Іпакої від грецького "гіпакуейн", зн. підспівувати. Читець виходить на середину церкви, читає стих, а люди за ним повторюють співаючи. На Сході називали таке підспівування "канонарханья".

Світільний тому так називається, що в тих піснях є мова переважно про просвічення душі, а також тому, що світільні приходять тоді, коли робиться вже день, зачинає світати, й оспівують радість духовного світу.

Екзапостолярій згрецька “екзапостелльо”, зн. вислаю наперед. Екзапостолярій співається на середній церкві і один із співців був висланий на церкву, звідки мав співати. Екзапостолярій пригадує післання Апостолів проповідувати.

Прокімен від грецького “прокейменос”, зн. той, що ложить перед чимсь. Прокімен співається перед читанням Святого Письма. Є то звичайно закінчення котрогось із псальмів.

Єктенія, згрецька “ектейно”, зн. розтягаю, простягаю. Єктенія є то щира, протягла молитва, що обіймає всі конечні потреби християнського життя.

Катизма від грецького “катгідзейн”, зн. сидіти. Катизма — це частина Богослуження, що на ній було дозволено сидіти, на інших частинах треба стояти.

Паремія --- це частина Святого Письма, звичайно Старого Завіту, але може бути і Нового, що містить у собі пророцтва про подію, про яку власне даного дня читається і яку Церква даного дня відзначає.

Славослів'я “Слава Отцю і Сину і Святому Духові” приписують Мелетієві і Флявіянові Антіохійським, а за словами блаженного Теодорета воно передано від апостолів. Славослів'я згадується в посланнях св. ап. Павла до Єфесян в 3 главі, 21 стих і далші, а велике славослів'я співаємо в катизмах “Слава во вишніх Богу і на землі мир і во чоловіцїх благоволеніє”.

Цю пісню наша Церква здавен-давня поручала співати під час великих церковних торжеств, але в нових часах її виперла пісня латинська: “Тебе Бога хвалим”. Пісню “Слава во вишніх Богу” співали ангели при народженні Христа Спасителя і її Церква уживала вже в другім столітті, про що свідчить у своїм письмі Пліній до Трояна і вона поміщена в Апостольських Постановах (кн. 7, гл. 47).

Богородичний — це піснеспів на пошану Пресвятої Богородиці, а

Хрестобогородичний — це немов плач Богородиці у стіп розп'ятого Христа Спасителя.

Воскресний — це пісня, в якій прославляється Христове Воскресення.

Хрестовоскресний — це пісня, що в ній оспівується хресну смерть Спасителя і Його Воскресення.

В **Догматі** оспівується воплощення Божого Сина.

Троїчні пісні прославляють Пресвяту Тройцю.

Мученицькі пісні на пошану мучеників співаються з Октоїха у всі дні тижня, крім неділь.

Катавасія — це ірмос канону. Обидва крилоси виходять на середину церкви і з'єднано співають разом. Катавасія з грецького “катабайно”, зн. виходжу, отже катавасія — це вихід співців з крилосів.

Степенні - - це пісні, взяті із степенних псалмів, які часом співаються, як і екзапостолярії, на середині церкви.

Акафіст, або несідальний, цілий зложенний з кондаків і ікосів на пошану Ісуса Христа, Богоматері або котрого-небудь святого. Це Богослуження прославлююче, котре читає священнослужитель, а вірні співають тільки приспів. На цьому Богослуженні церква велить стояти.

Канон, або правило, — це збір пісень, між якими одна звана “ірмос”, тобто вузол, співається протяжно, а інші оспівують празник або подію іншим темпом, а часом можна навіть їх читати, немов тропарі.

Ірмос — це пісня, що пригадує одну з дев'яти старозавітних пісень і зв'язує разом ті пісні, які мають бути співані на “глас” ірмоса. Св. Іван Дамаскин надав тим ірмосам правильну форму і мелодію. Всі пісні канону взяті з таких місць Старого Завіту:

1 пісня, що її співали Мойсей і його сестра Маріянна під час переходу через Червоне Море. Вона взята з книги Исход, 15 гл., 1-19 стихи.

2 пісня Мойсея під час переходу Ізраїля через Червоне Море.

3 пісня Анни, матері пророка Самуїла. Ця пісня по-
дячна.

4 пісня пророка Аввакума, що бачив Бога, сходячо-
го з осяяної гори.

5 пісня пророка Ісаї, що предсказав народження Ем-
мануїла з Діви.

7 пісня тих же самих отроків.

6 пісня пророка Йони, що був три дні в череві риби.

9 пісня Пресвятої Богородиці: "Величає душа моя
Господа" і друга пророка Захарії про народження його
сина Пророка, Предтечі і Хрестителя Івана. Вона співаєть-
ся тільки у великий піст.

Антифони — це стихи, вийняті з псалмів, які співа-
ються на два хори навпереміну. Вони є як у Східній, так і
в Західній Церквах. У Східній впровадив їх Ігнатій Бого-
носець, а в Західній Амвросій Медіолянський і Григорій
Двоєслов.

Відпусні (тропарі) — ті, що співаються перед Відпу-
стом Вечірні, Повечір'я і Утрени.

Причасний — це стих вийнятий з псалма з приспівом
"алилуя", який співається перед і під час св. Причастя.

Задостойник співається на Божественній Літургії за-
мість Достойно.

Алилуарій співається після "алилуя", зн. хвалить Бога
(Апок. 19, 1-6).

Поліелей співається під час Утрени. Є це стихи з псал-
мів 134 і 135, де за кожним стихом повторяється: "яко во
вік милость Його". Грецьке слово "елеос" означає ми-
лість, а "поліс" багато. Отже, багато разів повторяється
милість, тому й назву свою дістала та пісня Поліелей.

Величання — це пісня похвальна, яка звеличує Спа-
сителя, Богоматір, або святих. Вона зачинається словами:
"Величаєм Тя..." і тому має назву Величання.

Співання літургічних пісень було вже в Старому За-
віті. Святи мужі і жінки прославляли Бога, співаючи псал-
ми, наприклад: Дебора, Варах, Анна, Аввакум і ін. Ісус
Христос співав зі Своїми учениками (Мк. 14, 26). Апосто-

ли радили співати псалми тому, хто має надхнення до співу (Яків 5, 13). Вони насолоджувалися співом духовних пісень (Єфез. 5, 19). Старовинні християни, крім псалмів, співали: “Свят, Свят, Свят Господь Саваот” (Іс. 6, 3), “Алилуя” (Одр. 19, 1-6), “Слава во вишніх Богу...” і “Благословен грядий во ім’я Господне осанна в Вишніх”, як співали під час торжественного в’їзду Спасителя в Єрусалим. Хворі, каліки і сліпці просили у Христа помилування словами: “Господи помилуй”. Давній наспів наших піснеспівів прийшов до нас почасти від жидів, а почасти від греків.

Церковний устав приписує співати “на крилосах, серед храму і в притворі”. Є ще спосіб співу, зв. “канонарханья”, коли співець рецитуює стих, а за ним той самий стих повторює співом весь нарід. Третій спосіб — це антифонний спів, коли співають напереміну два крилоси. Коли обидва крилоси сходяться на середині церкви і співають разом, тоді спів називається катавасійний.

Кожний церковний спів повинен бути побожний і висловлювати молитву до Бога. Тих, що вносять до співу противні настрої, устав велить усувати. Співці з народом повинні співати літургічні пісні з літургічних книг, а не модерні, що не мають догматичного змісту.

Важливі форми літургічних обрядів

Літургічні обряди — це культ, яким зовнішніми знаками віддаємо Богові належну славу. Обряди проявляються під час Богослужень. Найчастіше у всіх Богослуженнях робимо на собі знак св. хреста, в піст кладемо поклони, припадаємо лицем до землі, засвічуємо свічки, священнослужитель благословляє вірних рукою, підносить вгору руки, обкаджує тиміямом, окроплює свяченою водою, помазує св. елеєм і т. д.

Знак св. хреста робимо в той спосіб, що складаємо три пальці правої руки, що означає Пресвяту Тройцю. Два останні пальці прихиляємо до долоні на знак, що Ісус Христос має дві природи: Божу і людську. Зложе-

Складання пальців до знаку Святого Хреста

ними трьома пальцями робимо хрестоподібний знак: кладемо пальці на чоло, на груди, на праве і ліве рам'я, вимовляючи слова Отця і Сина і Святого Духа. Покладення трьох пальців на чоло означає освячення ума, на груди — освячення серця, а на обидва рамена — освячення людських діл, які руками виконуємо. Про правильність хрестного знаку нагадає Кирило Єрусалимський, а потім Василій Великий. Роблячи на собі знак св. хреста, ми повинні ставати лицем до Сходу, що символізує Ісуса Христа, якого у Святім Письмі і Переданні називають Востоком, Світлом і Сонцем вічної Правди. Перше ніж зробимо на собі знак св. хреста, відкриваємо свою голову на знак глибокого упокорення і поважання. Святий Апостол Павло пише, щоб чоловіки, стоячи на молитві не покривали своєї голови, тому що чоловік є образ Божий, а жінки навпаки, щоб усе мали голову накриту на знак

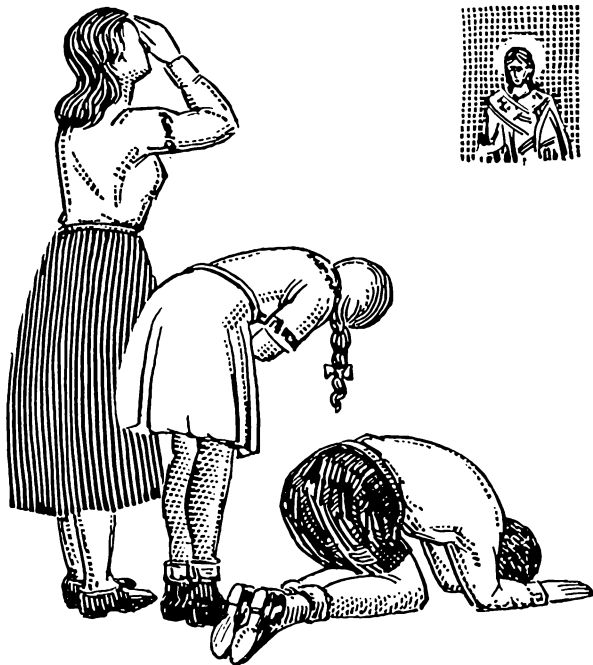
залежності від мужа, а передусім на знак скромності і непорочності (Кор. XI, 4-16).

Поклони, коліноприклонення і метанії практикуються в Церкві безперервно, сягаючи старозавітних часів. Під поклонами розуміємо приклякання на коліна і схилення чола до землі. Поклони — це вияв упокорення перед Божим Маєстатом і покути за наші гріхи. Їх робимо у Великий Піст, а часто при сповіді з гріхів і Тайни Покаяння.

Коліноприклонення є також символом покаяння, покори і присмирення з Богом. Коліноприклонення робимо подібно тоді, як і поклони.

Метанії, тобто схилення голови і рамен, робимо тоді, коли: робимо на собі знак св. хреста, коли входимо і виходимо з церкви, коли входимо і виходимо зі святини, на початку кожного Богослуження, на Слава Отцю..., на Благословен Бог наш, на Святий Боже, і то тричі, на Хресту Твоєму покланяємся Владико, на Прийдіте поклонімся, і то три рази, на трикратне алилуя при кінці стихів, і то тричі, коли згадуються три Особи Божі, коли отримуємо від священника або від єпископа благословення, коли хтонебудь стає перед царськими вратами для читання або співання апостола чи стихів і коли звідтам після читання чи співання відходить, скільки разів хтонебудь переходить попри Святу Трапезу або іконостас і скільки разів приписують рубрики. Знак св. хреста належить робити на собі без наклонення голови і рамен також на початку і наприкінці читання Євангелія.

Підношення рук символізує зворот людини до Бога. Підношення рук практикує майже кожна релігія. У нас практикують священнослужителі під час Божественної Літургії у важливих місцях, а саме: під час “Херувимської Пісні”, тоді, коли священник читає молитви, перед освяченням Святих Дарів і під час молитви Господньої “Отче Наш”. Підношення рук вказує на те, що людина підносить свій ум і серце до Бога, що живе на небесах і на знак надії на Божу поміч у всіх хвилинах дня і ночі.

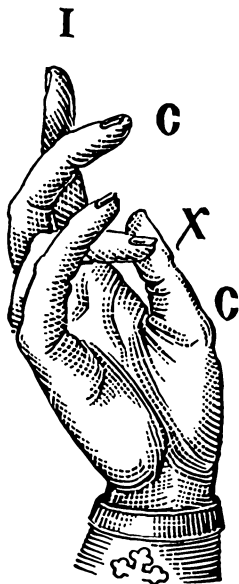

Знак Святого Хреста, Мала метанія і доземний поклін

Цілування означає любов, довір'я і безпосередність. Цілуємо св. Євангеліє по прочитанні, кандидат на священника під час рукополагання обходить тричі Престол і цілує його вугли на знак, що він щиро почитає св. Престол, як символ живучого Христа Спасителя. Петро Могила у своїм Требнику приписує, щоб ті, що прийняли у св. Причасті Пресвяте Тіло і Пресвяту Кров Господню, цілували край чаші, а це символізує цілування ребра Христового.

Складання долонь до отримання
благословення

Рука архиєрея або священника,
складена до благословення

Благословення рукою священника належить до священнодійства і він під час Богослужень кількакратно звертається до людей, благословлячи їх рукою на знак св. хреста. Притім п'ять пальців правої руки складає так, що вони творять початкові літери Христового Імени: ІС. ХС. Священик благословляє правою рукою, а архиєрей, подібно як Христос перед Своїм вознесенням, обома руками (Лк. 24, 50). Благословення на передання священства уділяється через положення рук. Воно було від початку християнства, хоч у простішій формі, переданням Божої благодаті. Через положення рук передається ще

благословенство, крім священства, в Тайні хрещення і Покаяння. При Тайні покаяння священник здебільшого кладе на голову каятника, замість руки, епітрахиль, а єпископ омофор.

Святий Іван Золотоустий у своїй бесіді про священство каже: "Ми благословляємо вас, щоби Сам Бог благословив, бо не людина благословляє, але Бог це робить її рукою". Благословення на Божественній Літургії мають дуже велике значення. Без благословення священнослужитель не одягає на себе жодної священничої одяжі, не відбувається кадження, диякон не починає жодної ектенії і т. п. Всі священнодійства відбуваються в супроводі благословення.

Світло символізує світ правди, світ Христа, на що Церква так пильно звертає увагу. На Літургії Напередосвячених Дарів священник благословить нарід світильниками, вимовляючи слова: "Світ Христов просвіщає всіх". Світло перед іконами і на святій Трапезі означає почитання Святої Трапези, як символ Христа і святих, що зображені на іконах. Світло гармонізує з піснеспівами і священнодійствами Богослужень. Чим більше горить у церкві світла, тим торжественніше відбуваються Богослуження. На важливіших частинах Богослужень типікон приписує засвічувати все світло в церкві.

Освячення і Благословення

Від перших віків християнства уживано свяченої води в першу чергу до хрещення оглашених, а пізніше і до благословлень і посвячень Божих домів, піль, ставів, приватних домів і інших речей до публічного і приватного вжитку. Воду в давнину посвячувано під час Йорданських Свят (Богоявлення) в великих басейнах, які знаходилися перед входом до церкви на церковнім подвір'ї, а пізніше ті басейни перемінено на менші посуду і приміщено в церковних притворах. Нині церкви зберігають посвячену воду для уживання її при всяких посвяченнях і благословленнях, а в першу чергу при хрещенні дітей.

В давнину хрещення відбувалося перед церквою. Неофіт входив до цього басейну і там його хрестив священнослужитель на початку тільки в часі Йорданських водосвятів, потім у всі торжественніші свята, а нині можна охрестити дитину чи дорослого кожної хвилини дня і ночі. На Сході занурюють дитину у басейн або посудину зі свяченою водою, а на Заході тільки поливають водою голову дитини. Басейни перед входовими дверми до церкви збереглися до сьогодні в Константинополі, на Атонській горі і в декотрих інших місцевостях.

Свячена вода має особливу животворну і очищаючу силу. В молитвах під час освячення води священнослужитель молиться: щоб "воді цій Бог дав цілительну силу для душ і тілес і щоб вона могла відігнати всяку противну силу, щоб вона скріпила тих, що будуть її уживати й відігнала всяку душевну і тілесну неміч". Свячену воду вірні держать на почеснім місці свого помешкання впродовж цілого року й окроплюють нею в потребі предмети, а враз з водою, за словами молитви, сходить Боже благословення. В давнину тільки під час Йорданських, а потім і інших більших свят відбувалося хрещення оглашених свіжопосвяченою водою, а потім передержувано воду цілий рік і хрестили і нині хрестять зголошеного до хрещення кожної хвилини.

Свята Церква велить окроплювати свяченою йорданською водою всіх людей, всі доми і речі, бо ця вода очищує від всякої скверни, освячує і благословляє нас і предмети, яких уживаємо. Тому так важливий є звичай просити до своїх домів священнослужителя зі свяченою водою.

Єлей, олива з оливкових дерев є символом примирення людей з Богом, знаком прощення нам гріхів і Божої любови. У Святім Письмі є згадка, що під час потопу світу Ной випустив з ковчега голубицю, яка принесла оливну галузку на знак миру і Божої любови. Святий євангелист Марко пише, що св. апостоли оздоровлювали недужих помазуванням оливою. Другий апостол і єван-

гелист Лука згадує, що Самарянин залляв оливою рани скаліченого чоловіка, щоб його вилічити (Лк. 10, 34). Свята Церква приписує оздоровляти недужих “помазанням елея”, і зціляти всякі недуги і вибавляти їх від смерти. Помазання освяченою оливою є символом духовної радості і Божої благодати. Сьогодні церковний устав і давня практика Церкви велить посвячувати “елей” під час церковних торжеств на всеношній і помазувати вірних, які підходять до цілування ікон. Традиція нашої Церкви учить, що при таких помазанні елея відпускаються помазаному простимі гріхи. Помазується новохрещену дитину св. елеєм, а також під час коронування на королів.

III РОЗДІЛ

ПОЯСНЕННЯ БОГОСЛУЖЕНЬ

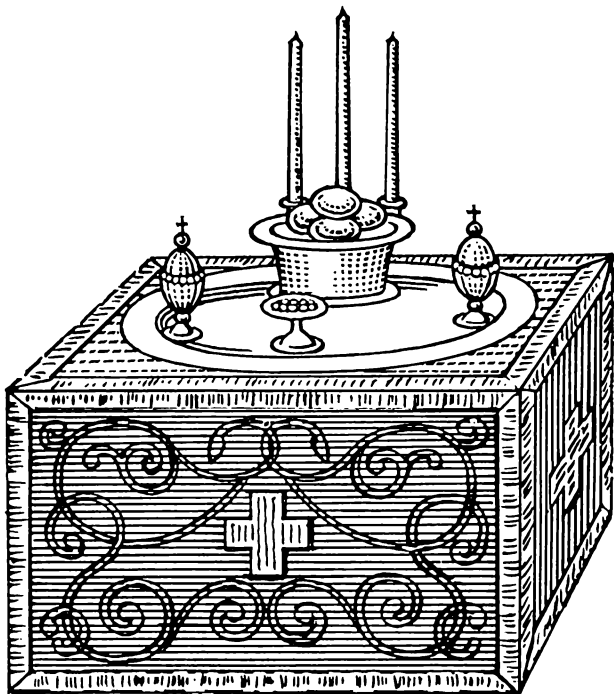
Вечірня

Свята Церква починає Богослуження Вечірнею, тому що по стародавньому переданні день зачинається вечором. Вечірня є трьох родів: Велика, Мала і Повсякденна.

Велика Вечірня правиться кожної суботи перед неділею і перед святами святих поліелейних. Перед урочистими празниками Господськими, Богородичними і святих Бдінних відправляється Велика Вечірня з Литією. Якщо Вечірня правиться безпосередньо по 9-тому Часі, тоді священник зачинає: “Благословен Бог наш...” і співці співають “Прийдіте поклонімся” (три рази). Якщо Вечірня не лучиться з 9 Часом, тоді священник зачинає: “Благословен Бог наш”... нарід відповідає: Амінь, а потім співає Слава Тобі Боже наш, слава Тобі, Царю небесний, Святий Боже (три рази), Слава і нині, Пресвята Тройце... Господи помилуй (три рази), Слава Отцю... і по “Отче наш” священник співає поклик: Яко Твое єсть Царство, Господи помилуй (12 разів), Прийдіте поклонімся і 103 псалом: “Благослови душе моя Господа...”. В тім часі, коли співці співають “шестипсалм’я”, священник стоїть перед закритими царськими вратами з відкритою головою в епітрахилі і відмовляє світильничні молитви, а по скінченні псалмів дякон або священник стоїть дальше перед закритими царськими вратами і співає мирну ектенію, а по ектенії співці співають 1-шу катизму, якщо приписує устав. По катизмі співці співають “Господи Воззвах” на

глас стихир, а диякон або священник, поблагословивши кадило, обкаджує св. Престол з чотирьох сторін, ікони, співців і людей і вертається правими дияконськими вратами в святинице. Коли співці співають останню стихиру, священник бере на себе фелон, на "Слава" відкриває царські врата і робить обхід св. Престола з кадильницею. Попереджаючи його, свічконосці виходять на солю північними дияконськими дверима, стають перед відкритими царськими вратами, а коли співці закінчують догмат припадаючого гласа, священник відмовляє молитви входу, а по закінченні співу, "начертає" кадильницею хрест і виголошує: "Премудрость, прости". Після того співці починають співати: "Світе тихий". Під час співу священник, а як є, то диякон, обкаджує все за звичаєм, а по скінченні співу священник виголошує: "Воньмім, Мир всім, Премудрость воньмім" і співці співають прокімен дня. Як є читання, то чтець їх читає, а як нема, то диякон або священник співає ектенію: "Рцім всі...", потім співці: "Сподоби Господи..." і знову диякон або священник ектенію: "Ісполнім вечерню молитву...", стихири стиховні, молитву Симеона Богоприємця, Трисвяте, по "Отче наш" виголос: "Яко Твое єсть царство...", тропарі, за уставом, і Відпуст великий.

Велика Вечіря з Литією починається інакше. Священник одягається в епітрахиль і фелон, відчиняє царські врата, а як є диякон, одягається в свої ризи, стає з за-свіченою свічкою перед царськими вратами і виголошує "Повеліте"! Священник обкаджує в супроводі диякона зі свічкою Святу Трапезу з чотирьох сторін, запрестольну ікону, жертovníк, іконостас, крилоси і людей, а повернувшись до царських врат, говорить мірним голосом, але так, щоб усі чули: "Господи благослови", а приступивши до Престола, виголошує: "Слава святий, і єдиносущній, і животворящій, і нероздільній Тройці, всегда, нині і присно, і во віки віків". Нарід: "Амінь, Прийдіте поклонімся Цареві нашому Богу, Прийдіте поклонімся Христу Цареві нашому Богу, Прийдіте поклонімся і припадем самому

П'ять хлібів, пшениця, вино і елей під час Литії

Господу Ісусу Христу, Цареві і Богу нашому". Потім співають 103 псалом: "Благослови душе моя Господа...". Священик закриває царські врата, здімає з себе фелон, виходить в епітрахилі перед царські врата і читає світильнічні молитви.

Дальша відправа не різниться від Великої Вечірні без Всеношної. Якщо припадає навечір'я Різдва або Богоявлення Христового в суботу або неділю, тоді священик робить вхід з Євангелієм, а диякон супроводить його

кадильницею. Перед царськими вратами відмовляє молитву входу, а як співці скінчать спів, дякон (як є) півголосом: “Благослови владико вхід сей”, а священник, благословлячи св. Євангелієм, півголосом говорить: “Благословен вход святих Твоїх, всегда, нині і присно, і во віки віков”. Дякон: Амінь. Тоді священник підносить св. Євангеліє і виголошує: “Премудрість прости!”, а хор, абож нарід, співає “Світе тихий” і дальше все так, як на Великій Вечірні без Литії, аж до відспівання тропарів. Тоді священник (з дяконом) супроводжений свіченосцями обкаджує цілу церкву, виходять у притвор, а співці співають стихири храму або празника. Святі двері на той час закриваються, а коли кінчаться литійні стихири, співці співають Слава: святого, І нині: Богородичний, а священник співає голосно п'ять литійних прошень: за охорону від нещастей, за голову Церкви Первоієрарха і свого єпископа, а разом за город, що в ньому живемо, абож село і храм. Нарід по кожнім прошенні співає 12 разів Господи помилуй. По скінченні литійних прошень священник з дяконом і свіченосцями вертається на середину церкви, де на окремому столі (тетраподі) приготовано до благословлення пшеницю, п'ять хлібів, вино і елей. Дальше по скінченні стиховних стихир Трисвятого і по Отче наш співають трикратно тропар святого абож празника. В тому часі священник обкаджує трикратно тетрапод з придложеними хлібами, пшеницею, вином і елеєм, потім відчитує молитви на благословення хлібів, пшениці вина і елея, вертається в святилище, а співці співають 33 псалом: “Благослови душе моя Господа...”, потім благословить від царських врат нарід і виголошує Відпуст.

Мала Вечірня є скороченням Великої Вечірні. Вона починається так само, як і Велика, по 103 псалмі слідує ектенія і “Господи Воззвах... зі стихирами на 4 з Октоїха, що закінчуються Богородичним. По скінченні стихир священник, стоячи перед царськими вратами, виголошує: “Премудрість прости”, а співці співають “Світе тихий”. Потім священник: Воньмім, а співці співають прокімен

дня зі стихами, Сподоби Господи, стихирі на стиховні, Слава і Нині: Богородичний і ектенія на 4 прошення. По ектенії Слава Тобі Христе Боже, Слава і нині, Господи помилуй (тричі) і малий Відпуст.

У вечірні згадується сотворення світу і прославляється Богу Премудрість. Також згадується там про перебування в раю наших прародичів, первородний гріх, вигнання їх з раю, розкаяння і плач перед райськими вратами та відкуплення людського роду через прихід Спасителя. Накінець в ектенії випрошується в Господа щасливого закінчення, за молитвами Пресвятої Богородиці і всіх святих.

Повечір'я

Повечір'я є велике і мале. Велике Повечір'я відправляється в Великий Піст, в празники Різдва Христового, Богоявлення, а деколи і на Благовіщення Пресвятої Богородиці. Мале повечір'я правиться у всі дні в році.

Священик при закритих царських вратах і затягнутих катапетазмою зачинає: Благословен Бог наш... і співці співають "Начало обичне", потім псалом 50, 69 і 142, Слава во вишніх Богу... Символ віри і молебний канон Богоматері, Достойно єсть... Трисвяте і по "Отче Наш" Тропарі днєві, святому і храму, а також і рядові тропарі: "Боже Отець наших... Іже во всім мірі мученик... Слава: Со святими упокой... І нині: Молитвами Господи, всіх святих... Господи помилуй 40 разів, Іже на всякое время... Чеснішую Херувим"... По виголосі священика слідуєть молитви: "Нескверная, неблазная... І даждь нам Владико... Преславная Приснодіво... Упованіє нам Отець... Слава Тобі Христе Боже"... Слава і нині, Господи помилуй (тричі) і малий Відпуст, а по ньому мала ектенія, яку в нас називають "канонарханьям": "Помолімся о святішім Вселенським Архиреї (ім'я) Папі Римським"... з виголосом: "Молитвами Отець нацих"... Потім слідує взаємне прошення прощення гріхів, просячи у Господа і Богоматері

помочі і заступництва перед ворогами нашого спасіння і прохаємо мирного і спокійного сну.

Велике Повечір'я відправляється у Великий піст. Великим називається тому, що дещо довше правиться і його зміст є багатомовний. Воно складається з трьох частин. В першій частині по виголосі і по початкових молитвах читається шестипсалм'я, тобто 4, 6, 12, 24, 30 і 90 псалом, а по псалмах співається пророцтво Ісаї: "З нами Бог"... і декілька молитов і тропарів. В цьому Повечір'ї ми вихваляємо Божу Велич і нашу неміч, дякуємо Богу за минулий день і молимо Його, щоб дав нам мирний сон, зберігав нас у Своїй опіці і колись воскресив нас до вічного життя.

В другій частині по "Прийдіте поклонімся"... (тричі) і приписаних молитвах читаються покаянні тропарі, які висловлюють визнання наших гріхів і просьбу помилувати нас: "Помилуй нас Господи... Господи, помилуй нас"... і молитва: "Владико Боже, Отче...".

Третя частина Великого Повечір'я складається з Малого Повечір'я, тільки, замість звичайних тропарів, співаються "умилительні" (зворушливі) молитви: "Господи сил с нами буди"... на 6-тий глас зі стихами 150-го псалма. Після співу 40 разів Господи помилуй, Іже на всяке время і молитва Єфрема Сирина: "Господи і Владико, живота"... з 16 поклонами, з яких 4 доземні, а 12 малих. Замість Відпусту, Повечір'я Велике закінчується молитвою: "Владико Многомилостиве"... а присутні, на знак повного примирення з ближніми і покори перед Богом, низько схиляють свої голови.

Перша частина Повечір'я має подячний характер, друга покаянний, а третя похвальний. Крім того, в другій половині Великого Посту, на початку Великого Повечір'я, читається покаянний канон Андрея Критського, загально званий у нас "Поклони". Потім послідовно кожна частина Повечір'я зачинається "Прийдіте поклонімся"... і складається з псалмів, тропарів, трисвятого, а закінчується окремою молитвою.

Полуночниця

Маємо троякого роду полуночницю: повсякденну, суботню і воскресну. Повсякденна Полуночниця складається з двох частин: Перша частина починається Началом Звичайним, а потім читець читає 50 псалом, 17 катизму, Символ віри, трисвяте і по Отче наш тропарі: “Се жених грядет...”, Слава: “День он страшний...” І Нині: “Тебе неборимую стіну...” (Богородичний), “Господи помилуй 40 разів, Іже на всякое время... Чеснішую Херувим... Іменем Господнім благослови, Отче; Боже, ущедрі ни... Виголос і молитва “Владико, Боже, Отче...” Від 22 вересня до Квітної неділі ще дві молитви: “Господи, Вседержителю... Тя благословим...”.

Друга частина “Прийдіте поклонімся...”, два псалми: 120 і 133, трисвяте і по Отче наш заупокійні тропарі: “Пом’яни Господи... Глибиною мудрости... Слава: Со святими упокой, І нині: Блажим Тя всі роди, Богородице Діво... Преславная присно Діво... Упованіє нам Отець... Слава і нині, Господи помилуй (три рази), Благослови. І буває малий Відпуст.

По Відпусті священник відчитує окрему ектенію, яку називаємо канонарханнням, а закінчується Полуночниця виголосом: Молитвами св. Отець наших Господи, Ісусе Христе Боже наш, помилуй нас”. Співці відповідають Амінь.

Суботня Полуночниця відрізняється від повсякденної тим, що: замість 17-ої катизми читається 9-та, в котрій висказується пророцтва про Христа як Переможця над адом і Справедливого Суддю, говориться також про Його прихід і, замість тропарів: “Се жених”..., читаються інші тропарі, а саме: “Не созданное естество... Вишнія сили... От одра і сна воздвигл мя еси..., в котрих прославляється Пресвяту Тройцю словами: Свят, Свят, Свят... До молитви: Владико Отче Боже...” додається ще молитва св. Евстратія: “Величая величаю Тя...” і все інше, як у повсякденній Полуночниці.

Воскресна Полуночниця відрізняється ось такими особливостями: 1) Замість катизми і Символа віри, співається троїчний канон рядового гласа і троїчне величання: “Достойно єсть, яко воістину славити Тя, Бога Слово...” 2) Не читається молитви за померлих, яка становить другу частину повсякденної або суботньої Полуночниці, а по виголосі священника: “Боже! ущедри ни...” читається зворушлива умилювальна молитва до Пресвятої Тройці: “Всемогущая і Животворящая Святая Тройце...”

Утрєня повсякденна

По виголосі на Полуночниці: “Молитвами святих Отець наших...” священник входить у святилище, стягає катапетазму і відкриває царські врата, а обкадивши, зачинає: “Благословен Бог наш...”. Читець відповідає Амінь і Прийдіте поклонімся тричі, два псалми, Трисвяте і по Отче наш тропарі. “Спаси люди Твоя Господи... Слава: Вознесийся на хрест волею... І нині: Предстательнице страшная... (Богородичний). В тім часі священник обкаджує Престол, іконостас, храм і вірних, а потім співає ектенію сугубу з виголосом. Читець: “Іменем Господнім благослови Отче”, а священник зачинає: Слава Святій... читець Амінь і читає шестипсалм’я, тобто шість вибраних псалмів: 3, 37, 62, 87, 102 і 142. В тому часі священник стоїть перед царськими вратами і читає потиху 11 молитов, в яких дякує Богові за те, що підніс нас зі сну, і просить, щоб відігнав від нас всяке замрячення і зробив нас синами світла, й дарував нам добре поведження. Тому що на дворі вже світає, то й ті молитви називаються “світільничні”.

По шестипсалм’ї слідує велика ектенія, Бог Господь і 4 стихи, Богородичний, стихослів’я двох рядових катизм з сідальними, псалом 50, канони з трьома малими ектеніями по 3-ій, 6-ій і 9-ій піснях. З Октоїха береться два канони, а з Мінеї один. Замість катавасії, по 3, 6 і 9 піснях співається відповідний ірмос з канону святого з Мінеї.

Перед 9-ою піснею священник обкаджує святилище й іконостас і виголошує: “Богородицу і Матер світа в піснях возвеличим...” а нарід співає: “Величит душа моя Господа з приспівом: “Чеснішую Херувім...”. По 9-ій пісні по ірмосі співається: “Достойно єсть...” малу ектенію, а потім світільний святого з Мінеї і Богородичний або Хрестобогородичний. Потім співаються псалми: “Хваліте Господа...”, “Воспойте Господеві піснь нову...” і “Слава Тебі показавшому нам світ”, “Слава во вишніх Богу”... “Сподоби Господи”, ектенія прохальна, стихирі на стиховні з Октоїха і з Мінеї, якщо є, а якщо нема, то всі з Октоїха. Потім читається: “Благо єсть ісповідатися...”. Трисвяте, по Отче наш... тропар святого і ектенія сугуба, Премудрость. Благослови. Священник: Сий Благословен...”, нарід: “Утверди Боже...” і т. д.

Утреня — це Богослуження, в якому дякуємо Богові за те, що 1) зберіг нас впродовж минулої ночі і дозволив дожити до надходячого дня. 2) Ми згадуємо прихід Спасителя на світ, як Відкупителя і 3) почитаємо священні події, святих Божих угодників, прославляємо в Утрені Бога, Богоматір за Їх невимовну любов до людського роду.

Часи

Часи — це переважно приватні Богослуження, які відповідають давньому численню. Ці Богослуження були відчитувані у відповідних годинах і дістали від них назву: Перший, Третій, Шостий і Дев'ятий Часи. Вони мають відповіді висловам псалмопівця Давида: седмицю хвалити Бога на день.

Перший Час долучується до Утрені. По “Утверди Боже...” священник затыгає катапетазму, а читець читає: “Прийдіте поклонімся” (тричі) і три псалми 5, 89 і 100, Слава і нині, Алілуя три рази, Господи помилуй (три рази), Слава: тропар святого з Мінеї, а коли нема в Місячній Мінеї, тоді тропар і кондак читається з Загальної Мінеї, згідно зі ступенем святого, і нині Богородичний:

“Что Тя наречем...”, “Стопи моя направи”... “Да исполнятся уста моя...”, Трисвяте, по “Отче наш...” кондак святого з Мінеї, Господи помилуй (сорок разів), Іже на всякое время, Господи помилуй (три рази), Чеснішую Херувим... Іменем Господнім благослови отче”. Священик робить виголос: “Боже ущедрі ни...” і читає молитву: “Христе, Світе Істинний...” а потім: Слава Тебі Христе Боже, Слава: І нині, Господи помилуй (тричі), Благослови і буває малий Відпуст. 1-ий Час відповідає 6-9 год.

Третій і Шостий Час відповідає 9-12 год. Якщо правиться окремо, рано, тоді зачинається Началом звичайним, а якщо лучиться з Першим, то відразу “Прийдіте поклонімся”. Дальша побудова подібна, як Першого Часу, тільки кожний Час має свої псалми і молитви. Також, як Третій, так і Дев'ятий Час мають 16, 24 і 50 псалми, відтак слідує доксологія Пресвятій Тройці, 3 рази Алілуя, 3 рази Господи помилуй, Слава: тропар, за уставом, або тропар святого, І нині: Богородичний: “Богородице, Ти еси лоза істинная, молитва “Господь Бог благословен...” Трисвяте і по “Отче наш”... кондак, за уставом. Все інше так, як на Першому Часі, при кінці молитва Третього Часу: “Владико, Боже, Отче...”.

Шостий Час зачинається “Прийдіте поклонімся” (тричі) і псалми 53, 54 і 90, в яких згадується пророцтво про зраду Юди, тропар звичайно храму або празника. І нині: Богородичний: “Яко не імами дерзновенія...” і стих з псалма: “Скоро да предварять ни...”, Трисвяте і по “Отче наш”... кондак храму. При кінці молитва Шостого Часу: “Боже і Господи сил...”.

Час дев'ятий зачинається Началом звичайним, а по “Прийдіте поклонімся” приходять псалми 83, 84 і 85. По псалмах тропар святого, Трисвяте і кондак святого. При кінці молитва Дев'ятого Часу: “Владико, Господи, Ісусе Христе Боже наш...” “Дев'ятий Час зображує хресну смерть Спасителя на хресті, землетрус, чудесне вставання мерців, пробиття списом Христового ребра і т. п.

БОЖЕСТВЕННА ЛІТУРГІЯ

Св. Івана Золотоустого

З-поміж усіх Богослужень окреме місце займає Божественна Літургія або, як загально звать, Служба Божа. В Божественній Літургії перемінюються св. Дари, тобто хліб і вино, в Тіло і Кров Господа Ісуса Христа. Божественна Літургія — це установа самого Ісуса Христа. Він на Тайній Вечері взяв хліб, розломив, подав його ученикам і апостолам і сказав: “Прийміть і їжте, це є Тіло Моє...”. Подібно і чашу nobлагословив, і сказав: “Пийте з неї всі, це є Кров Моя Нового Завіту...” (Мт. 26, 26-28).

Свята Церква навчає, що на кожній Божественній Літургії те чудо повторюється і хліб і вино перемінюються в Тіло і Кров Господню, задержуючи тільки зовнішній вид хліба і вина. Так, як колись, на Тайній Вечері споживали Христові ученики й апостоли Тіло і Кров Христову, так і тепер подається в св. Причасті те Тіло і Кров вірним на спожиття.

Христос Спаситель, умираючи на хресті, приніс Себе в жертву за всіх людей, а Божественна Літургія є повторенням тої жертви, яка приноситься за всіх і на всі часи. Хоча на Божественній Літургії розломлюється Пресвяте Тіло Господнє і розливається Його Божественна Кров, нинішня жертва Спасителя вже не має назви кривавої, але безкровна, тому що, хоча Христос умер, Він третього дня воскрес і вже більше не потребує вмирати для відкуплення наших душ. Св. Причастя робить нас учасниками життя в Христі, на що вже сама назва вказує.

Чудо переєствлення діється тільки в однім моменті, але це не значить, що тільки той момент є важливий. Є важлива ціла Божественна Літургія і кожне слово, на ній вимовлене в літургічному сенсі, є важливе. Вона виховує нас у літургічному дусі, утверджує в вірі, підносить у нас молитовний настрій і старається допровадити нас до доконалости. Божественна Літургія робить нас у св. При-

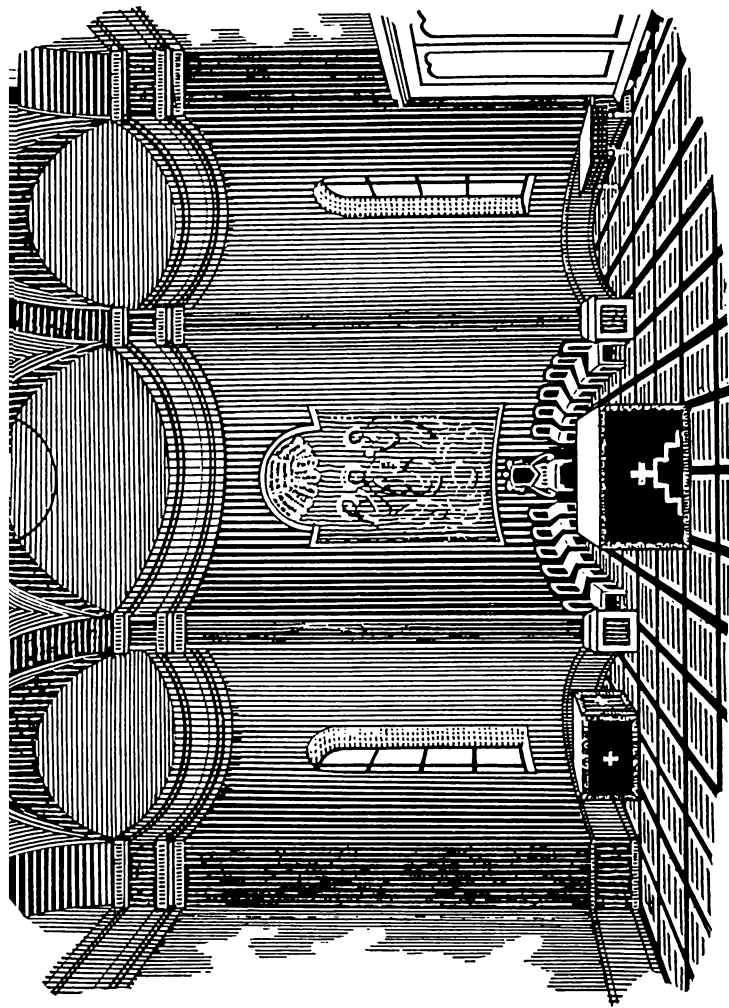
часті учасниками життя Христа Господа, і охороняє від гріховних упадків. В Божественній Літургії зображено туземне життя Христа Спасителя.

Божественна Літургія завертає наші думки до апостольських часів і ми чуємо слова, висказані самим Христом Господом: "Це творить на Мій спомин" (Лк. 22, 19). І св. апостоли творили "ломання хліба" на Господній спомин і це була первісна Божественна Літургія. З бігом часу вона змінювалася, а в IV стол. по Різдві Христовім її записано в тім порядку, в якому вона збереглася до наших часів у нашому обряді.

Божественну Літургію записали три св. Отці, які внесли в її зміст ще й свої молитви. Сьогодні маємо три Божественні Літургії: св. Івана Золотоустого, св. Василя Великого і св. Григорія Двоєслова. Найчастіше відправляється Божественна Літургія св. Івана Золотоустого, тому найбільше уваги звернемо на неї.

Божественну Літургію так, як і кожне Богослуження, може служити тільки або єпископ, або священник, тобто та людина, яка до цього діла посвячена й одержала від Церкви власть. Єпископ отримує власть від щонайменше других двох єпископів при рукополаганні (хіротонії) на єпископа, а священник отримує від єпископа при свяченні. Перші єпископи отримували власть від апостолів також через положення рук, а апостоли від Самого Господа Ісуса Христа, який, положивши на них руки, сказав: "Прийміть Духа Святого" (Йо. 20, 22). Ці слова прийняла св. Церква з тою вірою, що з положенням рук єпископів, які перейняли власть від апостолів, уділюється благодать Святого Духа, силою якого вершиться Таїнство.

Священик не може служити більше як одну Божественну Літургію денно, хіба що отримає на це дозвіл від єпископа по опровданій причині. Наш святій обряд каже, що коли є кілька священників при одній церкві, вони мають служити Божественну Літургію спільно разом, зн. соборно. Кожний з них має обов'язок під час Божественної Літургії приймати св. Причастя. Божественна Літургія

Свята Трапеза, горіє місце, Супрестолля, Трапеза Предложення, Ризниця

повинна починатися, за уставом, перед 12 годиною дня, але останній 21 Вселенський Собор постановив, що з важливих причин можна її служити й після полудня.

Божественну Літургію служить єпископ або священник на квадратнім столі, званім Престолом, який стоїть на середині Святинища (вівтаря). На одному Престолі можна служити тільки одну Божественну Літургію денно. За диспензою єпископа, можна служити й більше Святих Літургій.

На Престолі, який звать також Свята Трапеза, повинно завжди лежати св. Євангеліє на антимінсі і хрест.

В антимінсі є зашиті св. мощі, тобто частинки тіл святих. Це на ту пам'ятку, що в перші часи християнства Божественна Літургія була служена тільки на гробах мучеників за віру. Антимінс посвячує виключно єпископ у Страсний Четвер. В крайньому випадку Божественна Літургія може вершитися і не в храмі, але в приватному домі або навіть на відвертій полі. Тоді звичайний стіл заступає Престол, однак мусить бути на ньому антимінс, без якого Божественну Літургію правити не дозволено. На відправу поза церквою треба згоди єпископа.

Помічниками в Божественній Літургії єпископові чи священникові є дякони, піддякони, читці і співці. Дякони є також священнослужителями, які прийняли від єпископа свій чин дяконату. Дякони служать допоміжно в Божественній Літургії, хоча їх участь не є конечна. Коли вони беруть участь у служенні, обов'язані подібно, як і священник, причащатися. Самі дякони без священника чи єпископа не можуть служити Божественної Літургії.

Піддякони і читці не належать до священнослужителів. Вони не прийняли чину священнослужіння від єпископа, а тільки благословення для прислуги єпископові або священникові. Все ж таки вони не звичайні миряни і входять у склад духовенства, бо вони також посвячені на службу Церкві. Піддякони прислужують звичайно тільки при архиерейській Святій Літургії. Завданням читців

є виносити свічку, подати кадило і т. п. Крім того, вони читають у крилосі.

Співці звичайно належать до мирян і, присутні на Богослуженнях, вже здавна брали участь у церковному співі. Вони задержали давній звичай в імені всього народу відповідати священнослужителєві на прошення. Так на Божественній Літургії, як і на інших Богослуженнях, значення мають не тільки слова, висказані священником чи дияконом, але також і те, що читається чи співається в крилосах. Тоді увесь присутній нарід бере участь у Богослуженні. Це вказує, як важливі є Богослуження і як достойно повинні присутні заховуватися в храмі Господнім.

Перед Божественною Літургією священник повинен прочитати правило перед св. Причастям (в часослові) і нічого не їсти від 12 год. ночі. (21 Вселенський Собор дозволив з різних причин цей Евхаристійний піст зломити). Так і кожний, що пригтовляється до прийняття св. Причастя, передніше був обов'язаний постити. Передусім не вільно мати до нікого ані гніву, ані ненависти, а треба бути зі всіма примиреним. Бо Господь, який є Бог любови, не може прийняти наших молитов, коли в наших серцях ятриться жар гніву чи ненависти. Тоді любов не має доступу до нашого серця. Христос Господь сказав: "Якщо не відпускаєте людям їх гріхів, то і Отець ваш не відпустить вам ваших гріхів" (Мт. 6, 15). В іншому місці сказано: "Якщо ти принесеш твій дар до вітваря і там пригадаеш собі, що брат твій має щонебудь проти тебе, остав там твій дар перед вітварем і йди вперед поєднайся з твоїм братом, а потім прийдн і принеси твій дар" (Мт. 5, 23-24).

Передусім священник, який приступає до Божественної Літургії, повинен бути чистий серцем, думкою і всіма своїми почуваннями. Він має простити і забути всякі урази і кривди, що йому хтонебудь заподіяв, бож він під час Божественної Літургії зображує самого Христа Господа, який на Тайній Вечері ту Святу Літургію установив. Дия-

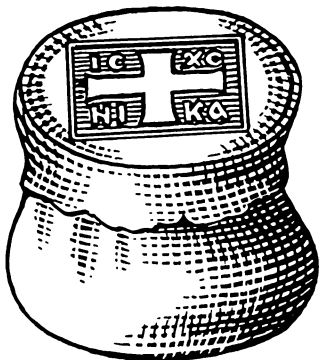
кон, якщо бере співучасть у Божественній Літургії, представляє Ангела, Господнього післанця. Божа благодать є утаена у св. Тайнах і хоч би священик був недостойний служити Божественну Літургію (за те він особисто є відповідальний перед Всемогучим Господом), проте Свята Літургія є важлива для всіх присутніх. До грішної людини Божа благодать не має доступу. Коли хтонебудь приступає до св. Причастя в грісі, тоді те св. Причастя не тільки що не приносить йому користі, але й ставить ту особу на суд Божий і осуджує її. Та людина допускається тяжкого гріха святотатства.

При відправі Божественної Літургії, хоч не видимо, але дійсно і реально є присутні Христос Господь разом з Пречистою Їїю Матір'ю з численними Ангелами і святими ликами. Господь Бог відкрив ці таємниці людям, що відзначилися високим ступенем християнського життя. Їх видіннями і пророцтвами Церква нині користується, як Богонадхненними. Звичайним людям щоденні гріхи закривають очі душі і вони не можуть бачити світла, що освічує будучність.

Проскомидія

Божественна Літургія ділиться на три частини: Проскомидія, Літургія оглашених і Літургія вірних.

Слово "Проскомидія" є грецьке і в українській мові значить "Принесення". Ця перша частина Літургії тому так називається, що перші християни самі приносили хліб і вино та все інше, потрібне до служення Божественної Літургії. Нині ті хліби, що їх уживає священнослужитель під час Божественної Літургії, називаються просфорами, тобто принесеними. Ці хліби повинні бути з пшеничної муки без інших додатків, на чистій воді і з кислого тіста. Вино повинно бути також з винограду і ферментоване. Кожна просфора складається з двох частин, верхньої і спідньої, які зображують дві природи Христа: Божу і людську. На верхній частині просфори повинна бути витиснена печатка із зображенням хреста, а між перехре-

Просфора

стями вміщені букви: ІС ХС НІ КА, зн. Ісус Христос ніка. Це є грецький напис і означає по-українськи: Ісус Христос перемагає. Такий напис бачив св. Константин Великий в облаках перед своєю перемогою.

Перед Божественною Літургією священник в окремий спосіб приготується. Він стає перед Іконостасом, робить три поклони, відмовляє приписані молитви перед Царськими вратами, іконою Спасителя й іконою Богородиці, поклоном управо і вліво, просить нарід прищення всіх своїх провин і примирення, входить у Святилище, робить три поклони перед Престолом, цілує Євангеліє і Престол і одягається у священні одежі. До Божественної Літургії священник одягається у всі священні одежі, а до інших Богослужень бере на себе тільки епітрахиль і фелон.

Священні одежі відрізняють його від світських людей і він сам повинен забути про все те, чим він передше займався і над чим думав. Перед кожною частиною одежі він відмовляє приписані молитви, знаменує їх знаком св. хреста і тоді убирає. Одітий, стає він уже іншою людиною, умиває руки на знак чистоти серця й думки і при-

ходить до Трапези предложения, тобто до стола, що стоїть з лівого боку Престола. Там уже є приготовані посудини просфори і т. п. На Трапезі предложения він буде правити Проскомидію.

Священик, приступаючи до предложения, робить три поклони, бере першу просфору і окремішним ножем, званим копіє, що має вигляд списа, надрізує її з чотирьох сторін витисненої печаті і виймає середню частину просфори. Це робить на знак, що і життя Христа Спасителя було взяте з землі. Ця частина означає самого Христа Господа, що взяв на себе гріхи світу (Ів. 1, 29) й вона називається "Агнець". В тому часі, коли священик надрізує просфору, вимовляє слова молитви пророка Ісаї, що кілька соток літ перед приходом Христа на світ передбачив і пророкував Христові страсті. Агнець ставить він на окрему підставку, звану дискос. Цього Агнця священик надрізує хрестоподібно, пробиває списом праву сторону на знак, що і ребро Спасителя було проколено списом, а диякон (якщо є) вливає до чаші вина і води, а якщо його нема, тоді сам священик благословить і вливає це вино і воду, що приготується до переміни на пресвяту Кров Господню, так як Агнець до переміни у пресвяте Його Тіло.

Потім священик виймає списом з другої (Богородичної) просфори одну частицю в честь Пресвятої Богородиці і кладе її на дискос направо від Агнця. З третьої (дев'ятичинної) просфори виймає він 9 частиць, кладе їх також на дискос наліво від Агнця, в три ряди в честь різних святих.

Першу -- в честь небесних Сил безплотних, тобто ангельського світу,

Другу — в честь св. Івана Хрестителя і інших пророків,

Третю — в честь св. Апостолів,

Четверту -- в честь Святителів, тобто святих, що мали єпископський сан,

П'яту -- в честь св. мучеників,

Так розложені Агнець частиці на Проскомидії

Шосту — в честь преподобних, тобто тих святих, що в особливий спосіб прославилися аскетичним життям.

Сьому — в честь безребренників, тобто тих святих, що відмовлялися в своїм житті від всякого багатства,

Восьму — в честь свв. Йоакима і Анни, званих Богоотцями, тому що були батьками Пресвятої Богородиці, а також у честь святих дня,

Дев'яту — в честь св. Івана Золотоустого так, як правиться його Літургія.

З четвертої просфори виймає священник більше частиць і ставить їх внизу, нижче Агнца, за тих живих і померлих, що за них має намір молитися, починаючи від церковних властей і духовенства, а також і за тих, що

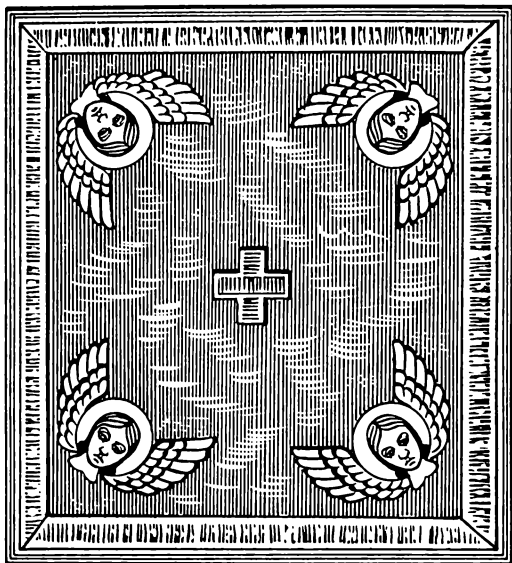
вірні жертвують за них на Службу Богу. При ставленні частиць священник сномішає їхні імена. Останки просфор, що з них вирізано частиці, роздається при кінці Божественної Літургії вірним, які повинні їх натще споживати, згадуючи тих, що за них правилася Служба Божа.

Всі частиці, поскладані в наведеному порядку в честь Пресвятої Богородиці, Святих, живих і мертвих і разом з Агнцем на дискосі, означають Церкву Торжествуючу в небі і Церкву воюючу на землі. Для віруючої людини нема границі між небом і землею. Христос сказав: "Бог не є мертвих, але живих, бо в Нього всі живі" (Лк. 20, 38).

В практиці наша Церква уживає тільки одної просфори, з якої священник вирізує всі частиці. Ця практика противиться розпорядкам Апостольської Столиці, що видала для нашої Церкви літургічні книги з точними вказівками й рубриками, а, крім того, видала Устав Богослужень.

До переєствлення, зн. до переміни в пресвяте Тіло Господне приготовляється тільки Агнець, і всі частиці по переміні і причастю священника будуть опущені в чашу, в якій знаходиться пресвяте Тіло і пресвята Кров Господня під видом хліба і вина. Це значить, що всі члени Церкви, з'єдинені з самим Господом, мають безпосередній зв'язок з Ним. Тому то так велике значення має згадка імен живих і мертвих, виймання за них частиць і служення за них св. Літургії. Тому Божественна Літургія за них далеко важливіша, як інші Богослуження, як акафісти, молебні чи панахиди, бо через участь частиць, положених за них, чи то живі, чи мертві стають учасниками Тіла і Крови Господньої, очищують від всякої скверни і від всякого гріха.

Священик бере кадильницю, обкаджує зірку і ставить її над дискосом, щоб зберегти порядок, що в ньому уставлені частиці. Потім обкаджує покровці, що ними покриває, одним чашу, і другим дискос, а третім більшим і чашу, і дискос. Цей покривець називається воздухом. По-

Воздух

кровці вказують на те, що Господня слава покриває весь світ.

По обкадженні предложення священник відкриває занавісу (катапетазму) і царські врата (як нема диякона), обкаджує Престол і святилище, в іконостасі ікони Спасителя, Богородиці й інших святих в ієрархічному порядку, весь храм і вірних.

Кожна подія і молитва священника на Проскомидії має своє значення. При обкаджуванні предложення моляться він, щоб Господь прийняв намірену жертву, а священнодійствующих не осудив. Кадження перед Престолом і іконами вказує на слова псалмопівця “да ісправиться молитва моя яко кадило пред Тобою” (Пс. 140, 2), щоб мо-

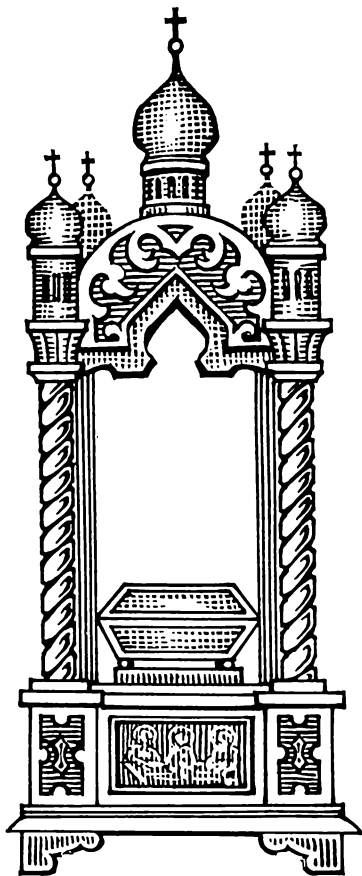
литва Богослуження була прийнята так, як кадильний дим. Кадження вірних означає благодать Святого Духа, яка розлягається над ними. При кадженні вірні повинні схилити голови на знак, що вони готові прийняти Божу благодать.

Всі діяння священника під час проскомидії є супроводжені молитвами. Божественна Літургія представляє земне життя Христа Спасителя, а Проскомидія, як перша частина Літургії, представляє Його різдво. Трапеза предложения представляє Вифлеємську печеру, дискос — ясла, покровці — пелени Спасителя, зірка — Вифлеємську зорю, а чаша, кадильниця і тиміям — дари, що їх принесли три волхви зі Сходу: золото, ливан і смирну. Молитви і славослов'я священника (а як є, то й диякона) вказують на поклін пастирів і волхвів під час Різдва. Також священник у молитві згадує пророчі слова про страсті і смерть нашого Спасителя, а це вказує на те, що Христос Господь родився і прийшов на світ, щоб страждати й умерти за людські гріхи.

Літургія Оглашених

Літургія оглашених задержала ще давню назву, коли на цій частині могли бути присутні оглашенні. Оглашенні — це ті люди, що приготувалися до прийняття християнства і ждали торжества свого хрещення.

Літургія оглашених представляє земне життя Спасителя від Його Різдва аж до страсної смерті. По обкадженні святилища, іконостасу, храму й вірних священник стає перед Святою Трапезою, кладе три поклони, відмовляє молитву: "Царю небесний", "Слава во вишніх Богу..." 2 рази, "Господи, устні мої отверзеши...", цілує святе Євангеліє, а як є диякон, то має з ним короткий молитовний діалог, а потім священник бере св. Євангеліє, робить ним знак св. хреста над Престолом і виголошує "Благословенне Царство Отця, і Сина, і Святого Духа, нині і повсякчас, і на віки віків", а нарід відповідає: "Амінь". Кожне Бого-

Кивот-Дарохранительница

служення починається викликом, переважно: "Благословен Бог наш...", а Божественна Літургія починається більш торжественним виголосом: "Благословенне цар-

ство...". Виголосом закінчується також кожна ектенія в Божественній Літургії і в інших Богослуженнях. Виголос "Благословенне царство" заповідає, що в Службі Божій прославляється царство Пресвятої Тройці. Прослава Пресвятої Тройці -- це кульмінаційний пункт наших Богослужень, які відрізняють Богослуження латинської Церкви від нашої. Тричі хрестимося, тричі співаємо "Святий Боже, Святий Кріпкий...", в кожному виголосі прославляємо Пресвяту Тройцю, складаємо три пальці до роблення на собі знаку св. хреста, в ектеніях не просимо земних дібр, тільки, щоб Господь дав нам "осталий час життя нашого в мирі і покаянні" прожити. Як Божественна Літургія, так і інші Богослуження мають за ціль прославити Бога у Пресвятій Тройці, віддати честь і славу і поклін Отцю і Синові і Святому Духові.

Велика ектенія

В Божественній Літургії основну частину молитов становлять ектенії, яких є кілька: велика, мала, сугуба, прохальна, вірних і оглашених. Як правиться Служба Божа за покійних, тоді додається ще ектенія за покійних, а як на інші намірення, тоді додаються до ектеній окремі прошення.

Велика ектенія тому називається великою, що має найбільше прошень з усіх ектеній. Як є диякон, тоді він виходить північними дияконськими дверима на солею, стає на амвоні, тобто на середній частині солеї, званій амвон, і предкладає ряд прошень до Господа Бога, а вірні відповідають: "Господи помилуй". Прошення великої ектенії до Бога є: за спасіння наших душ, за світовий мир, за збереження в правильності й пошані помісних церков, за єдність у вірі, за святий храм і тих, що входять до нього з вірою, покорою і Божим страхом, за церковну владу, за город, що в ньому живемо, за багатий урожай і мирний час, за подорожніх на морі і суходолі, за недужих і тих, що терплять, за полонених і за їх спасіння, за збереження нас перед всяким злом, журбою, гнівом і нуж-

дою. Даліше в цій ектенії просить священник, щоб Господь охоронив нас від тих усіх нещасть Своєю благодаттю. Кожне прошення закінчується словами: “Господу помолімся”, а співці або нарід відповідають словами: “Господи помилуй”.

В останньому прошенні великої ектенії священник поминає Пресвяту, Пречисту і Преблагословенну Богородицю і всіх святих і передає враз з Ними і нас Христу Богові, а нарід потверджує словами: “Тобі Господи”. Ектенія закінчується короткою молитвою і виголосом: “Бо Тобі належить всяка слава, честь і поклонення, Отцю, і Сину, і Святому Духові нині і повсякчас, і на віки віків”, а нарід відповідає: “Амінь”!

Антифони

Всіх антифонів є три. Їх не співається один по другім. Вони переділені двома малими ектеніями, які закінчуються славословними виголосами в честь Пресвятої Тройці. Три антифони є нерозлучні і прославляють Бога в Пресвятій тройці.

Слово антифон є грецьке і значить спів навпереміну. Тому антифони повинні співати два хори або два крилоси навпереміну: перший крилос один стих, а другий крилос — другий стих антифону. До першого антифону належать вибрані стихи з 91-го або зі 102-го псалмів, залежить від більшого чи меншого торжества. Давніше співали цілі псалми, а тепер співаються тільки вибрані стихи.

Другий антифон подібно, як і перший, співають два хори, абож два крилоси навпереміну. Він складається з вибраних стихів 92 або з 145 псалмів. Стихи з 102 і 145 псалмів співаються в антифонах тільки в більшій торжества і в неділі й їх називають зображальними, тому що вони зображують Божу любов і милосердя. Воскресні антифони співають у Великодньому часі.

По другім антифоні співається молитву “Єдинородний Сину” про воплощення Спасителя, другої Особи Божої з Пречистої Діви Марії і відкуплення нас. По цій пісні

слідуює друга мала ектенія з славословним виголосом у честь Пресвятої Тройці, а по ній співається третій антифон.

У будні співається в третьому антифоні вибрані стихи з 94 псалма, а в торжественні дні і в неділі слова самого Христа Господа, вибрані з Євангелія Матея (5, 3-12), які Спаситель виголосив на горі Блаженств і виклав ступені християнського добродійства, які ведуть до блаженства. Коли один хор співає блаженства, другий по кожному стиху повторяє слова розкаяного розбійника, який, умираючи на хресті, молився: "Во царствіі Твоім пом'яни нас, Господи". Третій антифон називають також "блаженні", тому що кожний стих зачинається словом блаженні. Всіх стихів є 9, ось вони:

Блаженні вбогі духом, бо їх царство небесне,

Блаженні плачучі, бо вони утішаться,

Блаженні лагідні, бо вони наслідять землю,

Блаженні голодні і спрагнені правди, бо вони наситяться,

Блаженні милостиві, бо вони помилені будуть,

Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать,

Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться,

Блаженні вигнані за правду, бо їх є царство небесне,

Блаженні ви, коли зневажатимуть вас, і виженуть вас, і говоритимуть усяке лихе слово на вас неправдиво мене ради. Радуйтеся і веселіться, бо нагорода ваша велика на небесах.

Т р и с в я т е

По закінченні третього антифону священник відчиняє царські врата, бо має відбутися вхід з Євангелієм, зв. Малий вхід. Відкриття царських врат символізує відкриття царства небесного, а вхід з Євангелієм означає прихід Христа Спасителя і Його публічний виступ з божественною наукою. Як є диякон, бере від священника Євангеліє, а як нема, тоді священник сам бере його з Престола, об-

ходить Престол з права на ліво. Перед священником свіченосець несе свічку і в супроводі свічки священник виходить північними дияконськими вратами і виголошує: "Премудрість прости", зн. станьте просто, бо зближається час Божої Премудрости.

Священик виходить на солею перед присутніх не царськими, але дияконськими вратами на знак, що Спаситель прийшов на світ у пониженні, не торжественно, ніким не признаний і в крайнім убожестві. Свіченосець зі свічкою означає св. Івана Предтечу і Хрестителя Господнього, який своїм виступом приготував виступ Спасителя. Священик з Євангелієм означає виступ самого Христа Господа з Його Божественною наукою, яка у Євангелії є списана.

Тепер священник і, як є, то й диякон входять уже торжественно до Престола царськими вратами, а вірні співають "Прийдіте поклонімся і припадім до Христа"..., приклоняють свої голови рівнозвучно зі словами співу, і зараз співають тропарі і кондаки. Кожний празник, кожна неділя, кожний святий і кожний день має свій тропар і кондак, в яких оспівується прославу події чи святого. В кондаку є звичайно історія празника або головні факти з життя святого. По тропарях і кондаках додається ще богородичний, в якому прославляється Пречисту Діву Марію.

Кожний день у тижні є присвячений кому іншому, і так: понеділок безплотним силам ангелам, вівторок св. Іванові Предтечі і Хрестителеві Господньому, середа чесному і животворящому хресту, четвер св. отцеві Миколаєві Чудотворцеві, п'ятниця хресту, як середа, а субота всім святим з додатком служби за померлих. В неділю співаються воскресні тропарі за порядком, яких є вісім. Вони зачинаються від неділі всіх святих, тобто першої неділі по Зісланні Святого Духа.

По тропарях і кондаках священник співає виголос, по котрому співають трисвяте, тобто три рази: "Святий Боже, Святий Кріпкий, Святий Безсмертний, помилуй нас".

Ця пісня часто повторюється й на інших Богослуженнях. Вона наслідує янголів у небі, що так безнастанно прославляють Пресвяту Тройцю.

Коли співці кінчають співати, священник іде на горне сідалище, тобто на місце за Престолом, однак на нього не сідає, бо сидіти на ньому може тільки архиєрей. Він стає за Престолом, мирствує нарід перед читанням Апостола і сідає з правого боку горнього місця, на т. зв. супрестолі, щоби слухати Апостола.

Тим часом читець виходить на середину церкви, стає перед царськими вратами, священник благословить нарід словами "Мир всім", а співці відповідають: "І духові Твоєму". Тоді читець співає прокімен, тобто вибраний стих з псалмів, який подібно, як тропарі, кожного дня змінюється, читець відчитує стих, тобто другий вибраний стих з псалмів, і співці знову повторюють прокімен. Далше, читець заповідає, з котрого послання буде читати, а священник виголошує "Премудрість будьмо уважні" і читець читає Апостола. Під час читання дякон, а як його нема, то священник обкаджує святилище, цілий храм і вірних. Це обкаджування означає благодать Святого Духа, яка возвіщає апостольську проповідь. При читанні Апостола дозволяється вірним сидіти, однак під час Євангелія всі встають. Також при обкаджуванні всі встають і схиляють свої голови, вказуючи, що приймають благодать Святого Духа.

По скінченні Апостола і по обкладженні, як нема дякона, то священник виголошує: "Премудрість прості вислухаймо святого Євангелія — Мир всім". Виголошуючи, він благословить присутніх, а у відповідь нарід співає: "І духові Твоєму". Священник продовжує, від котрого євангелиста буде читане Євангеліє, а співці співають: "Слава Тобі Господи, Слава Тобі", чим вихвалюють Господа того, що кормить наші серця Своїм Божественним Словом. Священник читає частину одного з чотирьох євангелистів, звернений лицем до народу і дещо виступає перед царські врата. Нарід слухає з увагою стоячи, а коли

Євангеліє закінчується, священник підносить голос, щоб тим указати, що ця євангельська правда повинна рознести-ся на всі чотири сторони світу.

Як Апостол, так і Євангеліє є поділені на зачала, яких є 368, і вони повинні бути впродовж року всі прочитані, значить — ціла книга Апостола і Євангелія, всі чотири євангелісти. Зачал є більше, як днів у році, бо є зачала на всяку потребу.

Євангеліє можуть читати публічно в церкві тільки священнослужителі. Порядок читань зачал зачинається від дня Пасхи початком Євангелія св. Івана, а від понеділка по зісланні Св. Духа Євангеліє Матея впродовж 11 тижнів. Від понеділка 12 тижня по зісланні Св. Духа читається Євангеліє Марка впродовж 6 тижнів, тобто до 17 неділі по зісланні Св. Духа, а в дальших 12 тижнях, до 29 неділі приписано читати Євангеліє від Луки. Від понеділка 30-ого тижня устав приписує вернутися до Євангелія від Марка і читати аж до п'ятниці по неділі про блудного сина. Перед читанням Євангелія церковний устав приписує читати Діяння і послання апостолів, а потім Євангеліє — слово самого Господа. В суботи і неділі устав приписує вертатися до того євангеліста, що його Євангеліє було читане попередньо. При читанні Євангелія стоять усі: і пастирі, і нарід. Вони повинні склонити свої голови в покорі перед Богом, який одинокий є основником і головою Церкви.

Царські врата від малого входу до євангелія є відкриті.

Порядок читання Євангелія в суботи, неділі і більші свята є відмінний. Тоді читається ті зачала, які відповідають даному святові.

По Євангелію священник звичайно говорить проповідь, яка вияснює слова і значення євангельської науки, а потім виголошує сугубу, тобто посилену ектенію, а співці і ціла церква по кожнім прошенні співає три рази "Господи помилуй". В цій ектенії приходять прошення, щоб Господь помилював у церкві присутніх, за церковну владу

і все духовенство, за світську владу, що береже правопорядку, і за тих, що дають милостиню в ім'я Христа. Часом, як Божественна Літургія служиться на окрему інтенцію, тоді додаються ще й додаткові прошення за особи, що за них відправляється Божественна Літургія.

Під час сугубої ектенії диякон, а як його нема, тоді священник розкладає на Престолі антимінс з ілітоном до половини, який досі був зложений. Ектенія закінчується виголосом, що прославляє Пресвяту Тройцю.

Коли служиться заупокійна Божественна Літургія, тоді по сугубій співається заупокійна ектенія, якої прошення є виключно за покійників чи покійниць, що за них відправляється Служба, і за яких були положені під час проскомидії частиці. По кожному прошенні так само співається три рази "Господи помилуй", а диякон або священник під час ектенії кадить. У воскресні і празничні дні заупокійна ектенія пропускається, хоч би служба була на інтенцію покійних, бо торжество празника перевищує всякий смуток. Церква каже вірити, що й померлі беруть участь у радості празника чи воскресення.

По виголосі співається ектенія оглашених з проханням, щоб Господь просвітив їх словом істини, відкрив їм Свою Божественну науку Євангелія, з'єднав їх у святій соборній і апостольській Церкві, щоб і вони разом з іншими прославляли Отця і Сина і Святого Духа. По цій ектенії священник взиває оглашених, щоби приклонили свої голови, а потім взиває їх, щоб вийшли з Божого храму, храму вірних у притвор.

На цій ектенії священник розкладає на престолі антимінс, який досі був тільки до половини зложений.

Давніше зголошені до хрещення, зв. "оглашенні", виходили з Божого храму, а з ними і всі каянники, яким за їх тяжкі гріхи не тільки не дозволялося приступати до св. Причастя, але навіть не було їм вільно бути присутніми на Літургії вірних. Вони мусіли враз зі зголошеними вийти в притвор.

Трикратний заклик оглашених вийти свідчить, як

старанно Церква здавна дбала про пошану церковних святощів і прославу Пресвятої Тайни Евхаристії.

В нинішні часи є також і оглашенні і тяжкі грішники, і Церква велить повторювати цю ектенію під час Служби Божої, щоби пригадати присутнім, що ніхто з грішних людей не достойний брати участь у Божественній Літургії і приступати до св. Причастя.

Церква докладно зберігає прадавній уклад Служби Божої і лучить всі її частини: незмінні виголоси і змінні тропарі й кондаки, елементи Старого Завіту, як прокімени, антифони, що вибрано їх з псалмів. З Нового Завіту читається Апостола й Євангеліє. Крім того, перед славословними виголосами приходять різні форми молитов: прохальна славословна, блаженна (зображальні), і догматичне визнання (Єдинородний Сину).

Божественна Літургія ступнево настроює присутніх до щораз більшої торжественности. Літургією оглашених літургічна акція непомітно впроваджує учасників до найвищого ступеня приготування до Пресвятої Евхаристії. До цього причиняються такі обрядові форми, як малий вхід з Євангелієм, читання Апостола й Євангелія, заклик священика і вихід оглашених у притвор. По кожній малій ектенії священик читає при Престолі молитви, які і в нього збуджують щораз то вищий настрій і приготувають до переміни чесних дарів у Пресвяте Тіло і Кров Господню.

Словами трикратного заклик священика “оглашенні вийдіть” закінчується Літургія оглашених, а зачинається Літургія вірних

Літургія вірних

Літургія вірних — це третя і найважливіша частина Божественної Літургії, на якій можуть бути тільки праведні християни. Ця частина представляє Тайну Вечерю, потім страсті Христові, смерть, воскресення і вознесення Господа Ісуса Христа на небо.

Давніше, по виході оглашених, священик правив

велику ектенію, яка нині є на початку Служби Божої. Тепер читаються дві молитви вірних, закінчуються одним прошенням і виголосами. Після виголосу "Щоб під владою Твоею завжди бережені..." співці співають херувимську пісню при відкритих царських вратах, а священник відмовляє при Престолі молитви з піднесеними вгору руками. Церква вчить, що під час співу "Іже херувими" святилище повне небесних сил, які асистують важливим хвилинам переміни хліба і вина у Пресвяте Тіло і Кров Господню.

Священик обкаджує святилище, іконостас і вірних, а потім стає перед Престол і з піднесеними руками тричі вимовляє херувимську пісню.

По молитві відходить до Жертовника (Трапези предложення) і може, якщо хоче, вийняти ще частинці з просфори та доповнити ними своє богослужбове намірення за живих або померлих. Кладе ті частинці на дискос в ряді живих або померлих, прикриває схрещеними двома дугами, що на них є зірка, а зверху покривцем. Потім покриває одним покривцем чашу, бере її правою, а дискос лівою рукою і в супроводі кадила і одної або більше свічок виносить північними дияконськими дверми перед іконостас і, звернений лицем до людей, виголошує молитву, в якій поминає духовну і світську владу. Третій покривець, зв. воздух, при "Великім Вході" кладе собі на рам'я. Як є більше священиків, тоді "начальствующий" священник дає кожному якусь річ: одному дискос, другому ложечку, третьому спис і т. д., а сам несе чашу.

Цей вхід називається великий у протиставленні до малого, коли священник входить з Євангелієм. Великий вхід зображує добровільні страсті і смерть нашого Спасителя. Вихід північними дияконськими дверима означає покору Христа Господа подібно, як і вхід з Євангелієм.

По вході священник і, як є, то й диякон, входить Царськими вратами в святилище, ставить на Престол чашу і дискос на розложеному антимінсі, здійсмає з чаші й дискоса малі покривці і покриває воздухом. Царські врата

закриває, затыгає занавісу, а це символізує поховання Спасителя і положення на гробі каменя. Священик відмовляє півголосом тропарі: “Благообразний Іосиф” і “Ублажи Господи”, які приходять у велику п’ятницю під час надгробного й інших Богослужень.

Співці і хор при Великім вході священика з чесними дарами переривають херувимську пісню, а коли він зложив їх на Престолі, вони продовжують: “Щоб і царя всіх ми прийняли, (що) його в славі невидимо проводять ангельські чини. Алилуя, алилуя, алилуя”, зн. Відложимо всяку земну печаль, щоби Бога, царя всіх, якого невидимо ангели несуть на списках, співаючи Алилуя, алилуя, алилуя. Це сказано на підставі староримської історії. Римляни, коли хотіли віддати найбільшу славу своєму імператорові або навіть полководцеві, підносили його на списках. Слово “дориносима” — напів грецьке, напів українське. Дорон — це слово грецьке і значить спис, а “носити” — це слово наше. В нас перекладено: “супроводять ангельські чини...”.

Коли нарід чи співці кінчать співати, диякон (якщо є) виходить північними дияконськими дверми перед іконостас і співає прохальну ектенію. Як його нема, співає її священик від Престола. Прохальна ектенія називається тому, що, крім перших чотирьох прошень, закінчується словами не “Господу помолімся”, але “у Господа просім”, а вірні або співці відповідають: “Подай Господи”. По перших чотирьох прошеннях священик відмовляє молитву, в якій просить, щоб Господь прийняв наші молитви і удостоїв нас приносити молитовні жертви за наші гріхи.

Прохальна ектенія — це повторення кількох прохань з великої (або мирної) ектенії з додатком прошень про святе і мирне життя впродовж дня, про післання ангелохоронителя для наших душ, про прощення наших гріхів, про закінчення нашого життя в мирі й покаянні, щоб можна було на страшнім суді стати праведно. Останнє прошення, подібно, як і на великій ектенії, призиває Пресвяту Богородицю і всіх святих.

Як кожна, так і прохальна ектенія закінчується виголосом, по якому слідує заклик усіх до миру словами “Мир всім”, при чім священник всіх благословляє знаком св. хреста. Тут іде підготовка до центрального акту переміни хліба і вина в Пресвяте Тіло і Кров Господню. Передумовою участі в цьому важливому акті є визнання віри, яку можна тільки з чистою любов’ю визнавати. Тому диякон або священник закликає вірних словами: “Возлюбім друг друга, щоб одностайно визнавати”, зн. полюбім один одного і скажім одностайно. Бог є чиста любов і без любови між людьми не може бути щирого визнання віри. Вірні відповідають: “Отця і Сина і Святого Духа, Тройцю єдиносущну і нероздільну”. Священник кладе тричі поклін перед святими Дарами, вимовляючи слова: “Возлюблю Тебе Господи, кріпосте моя, Господь твердиня моя і прибіжище мое”. При тім цілує прикриті св. Дари: дискос, чашу і Престол. Коли служить більше священників, тоді вони взаємно себе цілують в рамена. Перший приймає поцілунок словами: “Христос посеред нас”, а другий відповідає: “Є і буде”. Опісля диякон або священник закликає: “Двері, двері, в премудрості будьмо уважні”.

Давні християни мали практику під час Літургії вірних перед визнанням віри ставити при дверях сторожу, щоб хто з поган не увійшов у церкву. Тому диякон закликав перед визнанням віри дверників, щоб пильнували дверей, словами “двері, двері...”, які ще й нині повторює чи то диякон, чи священник. Однак нині ті слова мають переносне значення. Вірні повинні пильнувати дверей свого серця, щоб не увійшла в нього яка лукава або грішна думка.

Символ, або визнання віри, в будні читається, а в неділі і празники співається, а священник читає його враз з іншими, хоч стоїть у святині. Він підносить воздух на знак, що тайни віри перед нашими очима є закриті, потрясає ним на знак землетрусу під час Христового воскресення, а по скінченні Символа віри складає його враз з іншими покровцями, і закликає: “Станьмо гідно, стань-

мо зі страхом, щоб святе приношення в мирі приносити", то зн. будемо стояти бадьоро, з Божим страхом, будемо уважні, щоби приносити Божі дари в мирі, а люди відповідають: "Милість миру жертву хвалення", то зн. дари миру є жертвою нашої хвали для Бога. Священик обертається лицем до народу і, хоч царські врата закриті, виголошує: "Благодать Господа нашого Ісуса Христа і любов Бога Отця і причастя Святого Духа нехай буде зі всіма вами", а при тому благословляє нарід рукою знаком св. хреста. Цими словами він призиває Пресвяту Тройцю, щоби дала благодать присутнім перед Пресвятим Причастям. Нарід відповідає: "І з духом твоїм", зн. щоб та благодать була також і в душі священика.

Дальше, священик закликає нас піднести наші серця до неба словами: "Вгору піднесім серця", а нарід згідно зі своїми настроями відповідає: "Піднесли до Господа", зн. ми їх вже маємо піднесені до Бога. Тепер уже нема ніяких прошень, є тільки високо піднесені думки і серця до неба, прославлення і благодарення Бога.

Священик дальше закликає вірних до благодарення словами: "Благодарім Господа", а вірні відповідають: "Достойно і праведно єсть поклонятися Отцю і Сину і Святому Духові, Тройці єдиносущній і нероздільній". В тім часі, коли вірні співають "Достойно і праведно єсть"... священик читає молитву і благодарить Бога за всі добродійства для людського роду, а зокрема за те, що Господь зволив прийняти цю службу з наших рук, хоча перед людським родом перше місце займають у Бога тисячі архангелів, ангелів, херувимів і серафимів.

По молитві священик виголошує: "Побідну пісню співаючи, викликаючи, взиваючи і промовляючи, то зн., що ті нагели й інші безплотні сили, що про них священик потиху молився, тепер, — як він голосно це виголошує, — співають, приспівують, взивають і говорять. При тих словах він бере зірку на двох дугах і робить нею знак св. хреста над диском, а вірні співають ту пісню, що її ангели співали, прославляючи Бога, як каже пророк Ісаїя:

“Свят, Свят, Свят Господь Саваот, повне небо і земля слави Твоєї”. Вірні додають пояснення до тої пісні тими самими словами, якими нарід вітав Христа Спасителя під час торжественного в'їзду в Єрусалим перед Його страстями: “Осанна во вишніх, благословен хто йде во ім'я Господне, осанна в вишніх”. Ці дві пісні народ лучить разом, щоб якнайдостойніше прославити Бога.

Священик найстаранніше приготує себе молитвою до завершення Пресвятої Евхаристії, в якій пригадує, що Господь з любови до нас прийняв страсну смерть. В молитві священик благослов'ячи хліб, вимовляє євангельські слова: “Прийняв хліб у святі свої пречисті і непорочні руки благодарив і благословив, освятив, переломив, дав святим своїм ученикам і апостолам, кажучи”. Тут вимовляє слова, які Сам Христос Спаситель сказав на Тайній Вечері, слова освячення: “Прийміть, їжте, це є Тіло Моє, що за вас ламається на відпущення гріхів”. Тими словами Христос Господь дав Своє Пресвяте Тіло на поживу людям, те Тіло, що буде поламане за відпущення людських гріхів. Люди відповідають Амінь, зн. нехай так буде, а священик благословляє і чашу, вимовляє напівголос слова: “Так само і чашу по вечері мовлячи”, а голосно знову виголошує: “Пийте з неї всі, це є Кров Моя Нового Завіту, що за вас і за многих проливається на відпущення гріхів”, зн. що Христос дав і Кров Свою Пресвяту пити, яку проле за відпущення гріхів апостолів і багатьох інших людей. Священик по вимовленні слів освячення робить низький поклін, а нарід відповідає подібним словом “Амінь”, зн. нехай так буде.

У грецькій тексті, що його святі брати Кирило і Методій переклали українською мовою, сказано: “гіпер гімон кай поллон”, зн. за вас і всіх. Отже, слово “за многих” можна перекласти також за “всіх”, бо Христос Господь приніс зі Себе жертву за весь світ. Тому народи Сходу під час Служби Божої, яку відправляють у своїх мовах, слова освячення не перекладають, але вимовляють їх у грецькій мові, щоб не порушити їх святости. Священик

вимовляє слова освячення в першій особі так, як їх Сам Христос вимовив, і св. Церква вважає, що кожний священник вимовляє їх в імені Самого Христа Спасителя.

По словах освячення священник в напівголосних молитвах помішає все те, що для нас Христос зробив, а саме: хрест, гріб, триденне лежання в гробі й воскресення, вознесення на небо, сидження по правиці Отця і другий прихід Спасителя при кінці світу. По тій молитві бере священник чашу і дискос, схрещує їх і підносить, вимовляючи: “Твоє від Твоїх Тобі приносимо за всіх і за все”, а нарід співає: “Тебе оспівуємо, Тебе благословимо, Тебе благодаримо Господи, і молимося Тобі, Боже наш”. Виголошення священника і спів людей — це одна пісня, яку священник зачинає словами подяки за принесені дари Господеві від Його людей. Дари, які люди приносять Богові, — це ті самі дари, що їх Господь дав людям. Без Бога ми не мали б ані хліба, ані вина, не було би що Йому приносити. Всі ми належимо до Бога, зн. ми люди Божі і Йому приносимо з любови, щобн взяти участь у безкровній жертві, яка відбувається для нашого спасіння.

Коли нарід співає “Тебе оспівуємо”, священник просить Бога, щоб післяв Свого Святого Духа на людей і на предожені св. Дари. Потім священник благословляє предоження на дискосі, вимовляючи слова молитви: “І сотвори ото хліб цей, чесним Тілом Христа Твого”, а диякон каже: “Аміль” і зараз благословляє чашу, вимовляючи знову: “А те, що в чаші цій, чесною Кров'ю Христа Твого”, а диякон знову: “Аміль”. Потім ще раз священник благословляє предоження на дискосі і чаші разом, вимовляючи слова. “Перетворивши Духом Твоїм святим”, а диякон тричі говорить: “Аміль”.

Служба Божа і в православній і в католицькій Церквах східнього обряду є та сама. На Берестейському соборі, на якому була укладена унія православної Церкви з Римом, українська Церква застерегла собі, щоб “Божа хвала і всі молитви, ранні, вечірні і нічні були залишені (без ніяких змін) згідно зі стародавнім звичаєм східньої

Церкви, а саме: Святі Літургії, яких є три, Василя, Золотоустого і Епіфанії, яка служиться в Великий піст з Непредосвяченими дарами. Також всі інші церемонії і обряди нашої Церкви, які ми дотепер мали, бо і в Римі те ж саме зберігається під послухом найвищого Архиєрея, та щоб те все було в нашій мові. Дальше там сказано, щоб Тайни найсвятішого Тіла і Крови Господньої були збережені". Та переміна за навчанням нашої і православної Церкви настає не людськими силами, але Силою Святого Духа. Тоді священник кадить на Престолі святі Дари і потиху молиться, щоб учасникам св. Причастя було на відпущення гріхів, а не на судження, потім і за всіх тих, що за них приноситься безкровна жертва, то зн. за всіх, що вірять у Бога. Дальше помінає в молитвах покійних, які помиралі з вірою, а по молитві виголошує голосно: "Особливо за пресвяту, пречисту, преблагословенну, славну Владичицю нашу Богородицю і приснодіву Марію". Він вказує на те, що Пресвята Богородиця була вільна від первородного гріха і що Вона є першою учасницею між всіма вибраними з-поміж людського роду в небесному царстві, в участі святих Тайн.

По виголошенні священника нарід співає похвальну пісню в честь Пресвятої Богородиці: "Достойно є воістину величати Тебе, Богородицю, присноблаженну і пренепорочну і Матір Бога нашого. Чеснішу від Херувимів і незрівняно славнішу від Серафимів, що без зотління Бога Слова породила, сушу Богородицю, Тебе величаємо". В цій пісні прославляємо Пресвяту Богородицю, яка є поставлена не лише понад усіх людей, але також і понад ангелів, безплотних духів.

Під час співання "Достойно" священник читає молитву, в якій просить Бога, щоб пом'янув покійних, яких згадує імена. Ця практика є давня. Вірні складали жертви на молитви за покійних своїх рідних і священник вписував їх імена на картки, які відчитувалися власне під час співу "Достойно є". Те поминання має назву "диптихи" і подекуди задержалося ще до наших часів. Крім померлих, по-

минає також живучу церковну владу, Церкву і праведників, що живуть у чистоті, світську владу і військо, що охороняє границі і правопорядок країни.

По тихій молитві продовжує священник голосно, щоб Господь пом'янув між першими церковну владу, яка зберігає правдиву Христову науку, а нарід відповідає: "І всіх і все".

Тепер священник молиться тихо за місцевість, що в ній живемо, за тих, що подорожують, терплять різні недуги або страждають від інших нещасть, за полонених, за тих, що працюють, вирощують для нас земні плоди, роблять милостиню для добра Церкви, і тут знову поминає імена живих, що зложили милостиню. Ці поминання закінчує священник аж двома виголосами. Перший такий: "І дай нам єдиними устами і єдиним серцем славити й оспівувати пречесне і величне ім'я Твое Отця і Сина і святого Духа, нині і повсякчас, і на віки віків", а нарід відповідає "Амінь". Потім священник звертається до народу і, благословлячи, виголошує другий виголос: "І нехай будуть милості великого Бога і Спаси нашого Ісуса Христа з усіма вами", а нарід знову відповідає: "І з духом твоїм".

У першій виголосі підкреслено визнання Бога у Пресвятій Тройці, тому що учасники св. Причастя тісно в'яжуться своєю участю у Пресвятій Евхаристії і творять Христову Церкву. У другій виголосі священник призиває для присутніх Божої милости. Тими двома виголосами закінчується евхаристійний канон, який зачинається перед "Вірую" словами: "Возлюбім друг друга, щоб однодумно визнавати". Канон — це основна і центральна частина Божественної Літургії.

По каноні слідує прохальна ектенія, яка зачинається прошенням: "Всіх святих пом'янувши, ще і ще в мирі Господу помолімся", зн. загально поминає всіх праведників, яких у літургічних молитвах називаємо святими, потім просить, щоб Господь прийняв принесені чесні дари в пренебесний свій жертovníк, як духовні пахоші, і після нам Божественну благодать і дар Святого Духа. По тих

прошеннях повторюється прохальна ектенія, яка вже була по херувимській пісні. В останнім прошенні священник взиває до єдності віри і причастя Святого Духа, бо ті два чинники скріплюють нас перед Богом, зближують до Нього і роблять нас Божими дітьми.

Опісля священник виголошує: "І сподоби нас, Владико, зі сміливістю неосудно сміти призивати Тебе, небесного Бога Отця і мовити", а нарід відповідає молитвою Господньою: "Отче наш"... По виголосі "Бо Твоє єсть царство"... священник благословляє нарід, випрошуючи для всіх миру в Господа, і взиває, щоби приклонили свої голови на час молитви, яку він сам відмовляє, в якій благодарить Бога і просить, щоби усім присутнім у храмі пославав поміч у всякій їх потребі і лічив всякі недуги душі і тіла. Молитву свою закінчує виголосом: "Благодаттю і щедротами і чоловіколюбієм Единородного Сина Твого, що з ним благословен еси, з пресвятим і благим і животворящим Твоїм Духом, нині і повсякчас і на віки віків", а нарід відповідає "Амін". Священник відмовляє ще одну молитву, в якій просить Христа Господа, щоби зійшов зі Свого святого житла, нас освятив і поміг Своєю святою рукою подати священникові пречисте Своє Тіло і пресвяту Кров. По молитві тричі покланяється перед святими Тайнами, вимовляючи тричі: "Боже милостивий, будь мені грішному", підносить вгору Агнця й виголошує: "Будьмо уважні, святее святим", то зн., що святі Дари можна подати у св. Причасті тільки святим, в нашій мові — тільки праведним. Нарід відповідає: "Єдин святий, єдин Господь Ісус Христос, на славу Бога Отця. Амін". Нарід почувается недостойним звати себе святим, бо, як чуємо в співі, тільки один Бог, Ісус Христос є в повній святості, а з нас ніхто не достойний прийняти св. Причастя. Якщо люди приступають до св. Причастя, то тільки уповаючи на милосердя Бога, який без найменших наших заслуг хоче увійти в наше єство.

До слів "Будьмо уважні, Святее святим" занавіса царських врат була відкрита від Символа віри. Тепер, на час,

коли приймають св. Причастя священнослужителі, занавісу засувають. У православних ставлять перед закритими царськими вратами ще й світильник, на знак духовного світла, яке ясніє у святині і якого ждуть вірні у приготуванні до прийняття св. Причастя.

По "Єдин святій" нарід співає причасний, тобто стих псалма, який щодня змінюється подібно, як прокімен, а священник розділює Агнца на 4 частини так, як на проскомидії був він тільки надрізаний хрестоподібно. При розділі Агнца священник вимовляє: "Роздроблюється і розділюється Агнець Божий роздроблюваний і нероздільний, що його завжди їдять і ніколи не з'їдають, але причасників він освячує". Ті таїнственні слова глибокого змісту, який може зрозуміти тільки високоосвічений богословськими науками.

Одну частицю, де була відбитка печаткою ІС, священник вкладає в чашу. Потім благословляє теплоту, тобто теплу воду, яка символізує приявність Св. Духа, вливає кілька крапель до чаші, а потім приймає св. Причастя, окремо Пречисте Тіло, а окремо Пресвяту Кров Господню. Частицю з відбитими буквами ХС священник розділює ще на дві частини і подає одну частину дияконіві (як є), а другою причащається сам. Як нема диякона, причащається сам цілою частицею ХС, а потім трьома ковтками причащається Пресвятої Крови з чаші, і причащає диякона. Решту частиць священник роздроблює на дрібні частини, якими буде причащати вірних, що приступлять зараз до св. Причастя.

Коли частиці приготувані, занавіса відкривається і царські врата відкриваються, а священник виносить чашу, стає на амвон і визнає: "Зі страхом Божим і вірою приступіть", а нарід відповідає привітом, яким вітали Спасителя під час торжественного в'їзду в Єрусалим: "Благословен, хто йде в ім'я Господне, Бог Господь і явився нам". Очищені душевно в св. Тайні покаяння приступають рядком до св. Причастя, а священник виголошує молитву перед самим Причастям: "Вірую, Господи, і ісповідую"... Коли

вірні приступають до священика, він кожному з них подає ложечкою частицю пресвятого Тіла, замочену у пречистій Крові Господній, зі словами: Чесного і пресвятого і пречистого Тіла і Крови Господа і Бога і Спаса нашого Ісуса Христа, причащається раб Божий (раба Божа) (ім'я), на відпущення гріхів своїх і на життя вічне. Амінь". Під час причастя співці або весь парід співають прокімен: "Тіло Христове прийміть, істочника безсмертного вкусіть, Алилуя,, Алилуя, Алилуя".

По св. Причасті вірним дається трішки звичайного вина і останки просфори, зв. антидор, щоб вони по св. Причасті не брали до уст будь-яку іншу страву. В декотрих громадах давали звичайної води замість вина.

Святим Причастям людина освячується Пресвятим Тілом і Пречистою Кров'ю Господньою і весь день не повинна класти доземних поклонів.

По св. Причасті священик благословляє вірних чашею, вимовляючи: "Спаси Боже людей Твоїх, і благослови насліддя Твое". Вірні тоді схиляють свої голови й відповідають: Ми виділи світло істинне, ми прийняли Духа небесного...". Латинська Церква не має подібного благословення Пресвятою Евхаристією. Представники тої Церкви не могли нарушувати тексту своєї Літургії, щоб десь вложити подібне благословення, і придумали окремішне благословення, зв. "Бенедикція", яке культивують з великим пієтизмом у більшій торжества. Вони розуміють силу і достоїнство благословення Пресвятою Евхаристією, а часто і заздросять Східній Церкві, що її Богослуження, крім Причастя під двома видами, чого в них немає, в додатку благословляє Пресвятим Тілом і Чесною Кров'ю Господньою й інших вірних, які не доступили участі у св. Причасті. Тому вірні нашої Церкви повинні належно цінити і достойно приймати це найбільше благословення Пресвятою Евхаристією.

По благословенні вірних, священик покадивши, перш ніж віднести чашу на Трапезу предложення, говорить тихо: "Вознесися на небеса, Боже, і по всій землі слава

Твоя". При тім робить поклін, бере в руки чашу і знову тихо вимовляє: "Благословен Бог наш", звертається до народу, підносить чашу дещо вгору і вимовляє голосно: "Завжди, нині і повсякчас і на віки віків"; піднесення чаші символізує Вознесіння Господне. Нарід відповідає подячною піснею в подяку за участь у св. Причасті: "Нехай сповняться уста наші хвалення Твого, Господи"... Священик виголошує малу ектенію, говорить тихо подячну молитву, а на її закінчення складає ілітон, бере в руки св. Євангеліє і, роблячи над ілітоном знак св. хреста, виголошує славослів'я: "Бо Ти еси освящення наше, і Тобі славу возсилаємо Отцю і Сину і святому Духові, нині і повсякчас і на віки віків", а нарід відповідає "Амінь!".

Дальше заповідає священик кінець Служби Божої словами: "В мирі вийдім", а нарід відповідає: "В імені Господнім". Священик виходить на солею і виголошує заамвонну молитву, в якій коротко є висказані прохання за спасіння тих людей, що вірять в Нього, що люблять Божий храм, за Божу опіку над тими, що надіються на Господа. По заамвонній молитві священик входить у святилище, схиляє голову перед предложениям і говорить тихо молитву, а по ній роздає вірним антидор, тобто останки, що лишилися з просфори під час крайання Агнця. Нарід співає тричі "Будь ім'я Господне благословенно від нині і до віка", а при роздачі антидору 33-тий псалом.

По антидорі священик останній раз благословляє нарід, вимовляючи слова, знаменує їх знаком св. хреста: "Благословення Господне на Вас, Того благодаттю і чоловіколюбієм завжди нині і повсякчас і на віки віків", а нарід відповідає "Амінь". Священик знову виголошує: "Слава Тобі, Христе Боже, уповання наше, слава Тобі", нарід повторює це в формі славослів'я: "Слава, і нині: Господи помилуй" (тричі) і просить ще раз благословення. Священик благословляє їх відпустом: "Христос, істинний Бог наш, молитвами пречистої Своєї Матері, во святих отця нашого Йоана Золотоустого, архієпископа Константина града і святого (тут вимовляє ім'я святого,

що в його честь присвячено храм, а потім поминає і того святого, що його пам'ять припадає того дня і всіх святих, помилує і спасе нас, як благий і чоловіколюбець". У неділі і свята священник тепер роздає антидор і дає цілувати хрест, а не під час 33-го псалма.

Відпустом закінчується Служба Божа. Священник закриває царські врата і засуває їх катапетазмою, приходить до предложення і споживає з чаші останки Пресвятої Крови і Пречистого Тіла Господнього, що ще лишилися в чаші, витирає старанно чашу губкою, здіймає з себе священні одежі і відмовляє подячні молитви.

Ціла Божественна Літургія є надхнена глибоким відданням Богові слави і на кожного, хто уважно бере в ній участь, робить глибоке враження. Під час Евхаристійного канону вона доходить до вершка. Тут звершується найвище таїнство, яке може на землі звершуватися в присутності невидимих безплотних сил, Пресвятої Богородиці і всіх святих.

Звершилася жертва Голготи і Христос Господь дав Себе на поживу вірним задля відкуплення їх від гріхів. Це все немов напминає нас, що під час Божественної Літургії ми повинні держати себе на висоті серця й ума, з яким Божим страхом входити в Божий храм і з якими почуваннями виходити з нього.

БОЖЕСТВЕННА ЛІТУРГІЯ

св. Василя Великого

Божественна Літургія св. Василя Великого різниться від Літургії св. Івана Золотоустого тим, що має дещо довші молитви, які священник відмовляє тихо. Порядок обох Літургій той самий. За свідченнями св. Прокла, константинопільського патріярха, що був учнем св. Івана Золотоустого, св. Василій скоротив св. Літургію апостола Якова, а св. Іван Золотоустий скоротив св. Літургію св. Василя Великого. Скорочення полягало в тому, що були тільки молитви скорочені, а весь порядок св. Літургії

остався той самий, тільки в проскомидії, при ставленні 9-ої частинці поминається не св. Івана Золотоустого, але св. Василія Великого. Так само під час Відпущу поминається не св. Івана Золотоустого, але св. Василія Великого. Доки нема ще перекладу, Служба Божа св. Василія Великого і Напередосвячених Дарів відправляються по-старослов'янському.

Рівночасно, коли священник відмовляє довші молитви, то і співці, абож нарід, співають протяжніше пісні. Також перед виголошенням слів освячення "Прийміте ядіте"... і "Пийте от нея всі".. священнослужитель виголошує: "Даде Своім учеником і апостолом рек...". Дальше, замість молитви "Достойно есть..." співається: "О Тебі радується всякая тварь..." або ірмос 9-ої пісні утреннього канону. Коли правиться Божественна Літургія у Великий четвер, тоді, замість "Іже херувими...", співається "Вечери Твоєя тайния...", а у Велику суботу "Да молчить всякая плоть...".

Божественна Літургія св. Василія Великого правиться тільки десять разів на рік, а саме:

1. У всі неділі св. Великого Посту, крім квітної неділі,
2. У Великий четвер
3. У Велику суботу
4. В навечір'я Різдва Христового
5. В навечір'я Богоявлення Господнього і
6. В день св. Василія Великого.

Десять Божественних Літургій св. Василія Великого, які відправляються в посні дні, свідчать, що ця Божественна Літургія, з довгими молитвами й деякими іншими змінами, відповідає більше покайним настроєм вірних, ніж св. Івана Золотоустого.

ЛІТУРГІЯ ПРЕЖДЕОСВЯЩЕННИХ ДАРІВ (Напередосвячених)

Літургія Напередосвячених Дарів відправляється тільки в середи і п'ятниці Великого Посту і три перші дні страсного тижня, тобто в понеділок, вівторок і середу.

Також і в усі інші дні Великого Посту може відправлятися Літургія Пржедєосвященних Дарів, крім суботи і неділі.

Літургія Пржедєосвященних Дарів відправляється по 9-ім Часі і зачинається Вечірнею, а саме: Перед Літургією відправляються великопосні Часи, 3-ій, 6-ий і 9-ий з ображувальними і Вечірнею. Ця Літургія різниться від Літургій св. Івана Золотоустого і Василя Великого тим, що на ній не освячується чесних дарів. Вони вже освячені на попередній Літургії. Отже, немає проскомидії, де пригортаються чесні дари, і вона складається з двох частин: Літургії оглашених і Літургії вірних.

В склад Літургії Пржедєосвященних дарів входять декотрі молитви з Літургії св. Івана Золотоустого, а крім них, ще й ті, що попереджують освячення, і окремі молитви та ектенії оглашених і просвічених або тих, що пригортаються до хрещення. Також входять молитви вірних перед св. Причастям і заамвонна молитва.

Літургія Пржедєосвященних Дарів правиться в такому порядку: Коли по 9-ім часі співають "Во царствії Твоїм"..., священник по прочитанні молитов перед царськими вратами, — крім молитви "Господи, ниспосли"... тому, що жертва вже принесена, цілує ікони Спасителя і Богородиці, — входить у святилище, кладе три поклони перед св. Трапезою, одягається у священні одежі і при кожній частині говорить: "Господу помолімся" і зачинає Літургію виголосом: "Благословенно царство"... Потім у порядку вечірні читається 18-та катизма, а на кожній "Слава" священник виголошує малу ектенію. На "Господи Воззвах" слідує 10 стихир.

Під час читання катизми, по першій "Слава", священник виймає з Дарохранительниці Агнця, кладе його на дискосі, що стоїть на розложенім антими́нсі, на другім "Слава" обкаджує Агнця, а на третьому "Слава" переносить Агнця на дискосі на Трапезу предложення (проскомидійник), вливає в чашу вино і трошки води, покриває священні посуду покривцями, говорячи: "Молитвами святих Отець наших, Господи, Ісусе Христе, Боже наш, по-

милуй нас". По малому вході з кадилом (а як має бути читане Євангеліє, то з Євангелієм) співці і нарід співають "Світе Тихий"... , потім прокімен, а потім паремію з книги Биття і другий прокімен. Тоді священник бере в обидві руки кадильницю і світильник (часто трисвічник) і, звернений до Престола, виголошує: "Премудрость прести", звертається до народу і продовжує: "Світ Христов просвіщає всіх". Тоді нарід кладе доземні три поклони.

Ця обрядова символіка вказує оглашеним на світло Христової науки, яке має їх осяяти в св. хрещенні. Цей Христовий світ просвічує найперше всіх подвижників посту і покаяння.

Після цих поклонів читці читають другу паремію з книги Притч, а потім співці співають чотири стихи 140-го псалма: "Да ісправиться молитва моя, яко кадило пред Тобою"... Ці стихи народ співає навпереміну із священником. Як священник співає, народ клякає, а як народ співає, тоді священник клякає, з усіх чотирьох сторін св. Престола. По закінченні цієї пісні народ із священником складають три доземні поклони і священник виголошує ектенії з притишеними молитвами. Виголошує сугубу ектенію оглашених, а зачинаючи від 4-ої неділі Великого Посту, додає прошення за тих, що пригтовляються до просвічення, тобто до хрещення. Дальше слідує ще дві малі ектенії вірних.

На великому вході, замість херувимської пісні, співається "Нині сили небесня"... В тім часі переносить священник св. Дари з Трапези предложенія на св. Престол, тримаючи на голові дискос, а чашу при грудях. Священник нічого не виголошує під час переносу дарів, а коли вірні скінчать співати, складають три доземні поклони.

Священник кладе св. Дари на св. Престол і засуває занавісу тільки до половини. Безкровна жертва вже принесена, тому і символ віри, подячна молитва й освячення Дарів пропускається. Слідує зараз прохальна ектенія, Отче наш і св. Причастя.

По молитві Отче наш занавіса затягається і свяще-

ник, доторкаючись св. Агнця правою рукою, виголошує: "Воньмім, Преждеосвященная Святая Святим". Нарід співає причасний "Вкусіте і видите"... а священник розділює Агнця на чотири частини, впускає частину з написом ІС в чашу, вливає теплоту і частицею ХС причащається, а потім причащає вірних.

В тому часі, коли священник відносить Святі Дари, нарід співає "Благословлю Господа на всякое врем'я"..., а по заамвонній молитві "Владико, Вседержителю"... нарід молиться до Бога, щоби сподобив нас подвизатися добрим подвигом, в св. Піст зберегти чисту віру, сокрушити глави невидимих зміїв, подолати нахили до гріхів і діждати щасливо св. Воскресення. Під час Відпусту поминає св. Григорія Двоєслова і святого на наступний день, бо Літургія правиться по вечірні. Часом роздається антидор, а це пригадує братолюбні трапези в апостольських часах.

IV РОЗДІЛ

СВЯТІ ТАЙНИ

Святі Тайни установив Ісус Христос, наш Спаситель. Святі Тайни є джерелами Божої Благодаті, нас освячують і роблять нас здатними зростати у святості. Всіх Святих Тайн є сім. Хрещення, Миропомазання, Покаяння, Пресвята Евхаристія, Подружжя, Священство і Маслосвяття.

Під час уділювання Святих Тайн священник виконує якусь дію і ця дія називається форма, а вимовлені слова при уділенні св. Тайни називаються матерія. Отже кожна Свята Тайна складається з матерії і форми.

Крім тих двох речей, священник мусить мати намір уділити Святу Тайну, а той, що приймає, мусить приймати її охоче, бо без наміру св. Тайна буде неважна.

Крім матерії, форми й наміру, св. Церква прикрасила Святі Тайни окремими Богослуженнями та церемоніями, що ми звемо їх також обрядами. Ці обряди складаються з літургічних молитов, чинностей священника, читання Святого Письма, кадження і інших форм, яких наша Церква уживає при різних богослужбових чинностях.

Св. Тайна Хрещення

Тайна хрещення є перша і найважливіша Тайна, яка змиває первородний гріх і інші гріхи, коли людина приймає хрещення в старшому віці. Без Тайни хрещення людина не може приймати інші Тайни.

Тайну хрещення уділюється звичайно малій дитині зараз по народженні. Батько-мати, абож куми зголошу-

ють новонароджену дитину священникові, якій першого дня по народженні відчитує молитву, звану в требнику: "Молитва в перший день, коли жінка породила дитину", а восьмого дня приносять дитину, щоб надати їй ім'я. Ця молитва має також свою назву в требнику: "Молитва для знаменування дитини, що приймає ім'я" в восьмий день.

Церковний устав приписує відмовляти цю молитву перед дверми храму, тобто в притворі, тому що неохрещена особа не може входити в храм. Цей звичай взято зі Святого Письма, де написано, що Богомладенець Ісус був принесений до Храму: "А коли сповнилося вісім днів, надали Йому ім'я Ісус..." (Лк. 2, 21). Устав ось так приписує: "Ім'я Йому нарицаєт (іерей) во ім'я святого, еже его пам'ять прилучится имат в осмий день, іли коего святого ізволит (іерей)". У випадку, коли дитина не зовсім здорова, устав церковний дозволяє відмовити молитву надання імені і саме хрещення зараз по народженні дитини. Тоді священник відмовляє молитви в домі матері в день народження, і молить Господа, щоби Він Сам був лікарем породіллі, щоб охороняв її душу і тіло від всяких немочей після родів, щоб підняв її з ложа болів і простив їй усі гріхи, а дитя її захищав не лише від невидимих ворожих сил, але також і від людської злоби і удостойв поклонитися земному храмові Божому.

Перед наданням імені дитині священник робить знак св. хреста на чолі, устах, грудях і говорить молитву: "Господи Боже наш, нехай знаменується світло лица Твого на цім рабі Твоім (ім'я) і нехай знаменується хрест єдинородного Сина Твого в серці і в помислах його (або її)".

По цій молитві бере священник у руки дитину, стає перед дверми храму (красними вратами) або перед іконою Богоматері, робить знак св. хреста, а співці співають тропар Стрітіння: "Радуйся Благодатная", а потім слідує Відпуст.

Коли на світ прийшла нежива дитина, тоді відмовляється окрема молитва, що названа в требнику "Молитва над жінкою, коли скинула дитя".

Через надання імени дитина немов стає оглашеною перед хрещенням. Згідно з практикою Церкви і церковними правилами, час оглашених в дорослому віці триває довше і чин оглашення над дорослим відбувається інакше і з довшими молитвами. Ще інакше відбувається над юдеями, магометанами і іншими поганами. Докладніше сказано в требнику, який приписує відчитувати потрібні молитви над оглашеними, а оглашенні мають складати визнання віри.

Третя і остання молитва над оглашеними в дорослому віці те саме, що і над дітьми. Священик здійснює пояс з оглашеного, ставить його чи її лицем до сходу, зн. до св. Престола в одній тільки сорочині і без взуття. Священик тричі дмухає на оглашеного на знак відігнання злого духа й овіяння хрещеника Божою благодаттю, знаменує його чи її чоло, і груди тричі знаком св. хреста, кладе свою руку на голову хрещеника чи хрещениці на знак подання благословення і читає молитву, щоб Господь просвітив оглашенну особу світлом Євангелія, записав у книзі життя і прийняв між Своїх вибраних, щоби прославилось в оглашеннім Господнє ім'я.

По цій молитві священик відчитує три молитви, які виклинають диявола і виганяють його з людини, який від часів спокушення Адама дістав власть доступу і в деякій мірі зверхність над людиною. В цих молитвах священик виганяє його іменем Великого і страшного Бога, а по цій молитві читає ще четверту молитву, в якій просить Господа, щоб увільнив хрещеника від злих діл, дмухає знову на уста, чоло і груди, щоби вигнати Божим іменем всякого лукавого і нечистого духа, що скрився і загніздився в серці дитини.

Опісля священик велить хресним (хрещеним) батькові-матері, чи кумам відвернутися лицем від Престола і тричі запитує, чи новохрещений (новохрещена) відрікається сатани, всіх діл його, всієї його служби і гордості. Хресні батьки в імені дитини відповідають на кожний запит: "відрікаюся". Хресні батьки звертаються при відре-

ченні до заходу, до тої сторони, де заходить сонце, настає ніч і вважається за сторону князя пільми. По відреченні куми знову звертаються до Престола, до сходу, відмовляють символ віри і йдуть з дитиною в храм вірних. Перед іконостасом священник відчитує молитву, щоби Господь зіслав на дитину Свою благодать ураз зі св. хрещенням.

В давнину хрещення дорослих відбувалося тільки у великі празники. Єпископ освячував воду і елей, вливав трохи елею до води, помазував оглашеному чоло елеєм, а інші частини тіла священник. Жінок помазували диякониси. Потім занурювали оглашеного три рази в воді, одівали в білу одіж, давали до рук запалену свічку, а присутні в церкві співали псалми.

По хрещенні слідувало миропомазання, супроводжене словами: "Печать дара Святого Духа". В тім часі помазувано охрещеному частини тіла св. Миром, а по скінченних церемоніях і молитвах відбувалося цілування мира з усіма охрещеними і присутніми в храмі. В другім і третім столітті задержували ще апостольські передання, єпископ клав руки на голову миропомазаного, через що сходили на нього дари Святого Духа, а потім миропомазував члени тіла. Охрещені й миропомазані носили вісім днів білу одіж, одержану при хрещенні. По восьми днях здимали її і перев'язки, що ними були перев'язані частини тіла, помазані св. Миром. Латинська Церква затримала назву першої неділі по Пасці: "Домініка ін альбіс" — зн. неділя в білому. В цю неділю здимали білу одіж з тих, що хрестилися в неділю Пасхи. Часом подавали охрещеним молоко і мед.

Не все хрещення відбувалося через трикратне занурення хрещеника в воді. Хворих і слабовитих хрещено через трикратне поливання водою, однак хрещення через поливання уважалося хрещенням нижчого сорту і хрещений через поливання не міг удостоїтися єпископського сану.

Сьогодні священник, коли має хрестити дитину, одя-

гає світлий фелон, а кумам дає засвічені свічки на знак духового просвічення. Потім обкаджує воду, що нею буде хрестити, і починає виголосом: “Благословенне Царство Отця і Сина і Святого Духа”, а нарід або співці відповідають: “Амінь”! Священик виголошує велику ектенію, в якій додає прошення на освячення води “силою, діянням і зішестям Святого Духа”. По ектенії читає дві молитви: в першій визнає свою недостойність і просить, щоби Бог укріпив його в завершенні великого і пренебесного таїнства. В другій молитві випрошує зіслання Святого Духа на воду і силу благодаті. Потім священик трикратно робить рукою знак св. хреста на воді, занурюючи в ній пальці, дмухає на неї і виголошує: “Нехай сокрушаться під знаменом образу хреста Твого всі супротивні сили”, і ці слова є символом освячення води. На закінчення люди співають разом зі священиком три рази аллилуя, а священик робить єлеєм три хрести на воді на знак примирення з Богом.

Священик звертається лицем до дитини, помазує її єлеєм навхрест чоло, груди, уші, плечі, руки і ноги і при кожному помазанні вимовляє слова молитов, які висловлюють сенс кожного помазання: роблячи знак св. хреста на чолі, молиться, щоб ум дитини був здатний розуміти тайни Христової науки, на грудях, щоб серце дитини могло полюбити Бога і ближнього, на плечах — щоб новохрещений переносив легко і з насолодою тягарі, зв’язані з навчанням нашого Спасителя, на вухах — для благополучного слухання св. Євангелія, на руках — щоб сповняв непорочно працю на Божу славу, на ногах — щоби ступав по стежках Божих заповідей.

Коли священик помазав усе тіло дитини, тоді бере дитину в руки і тричі занурює в воду, вимовляючи слова: “Крещается раб (або раба) Божий, во ім’я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь”. Де є звичай, то священик не занурює дитину в воду, тільки поливає водою голову дитини.

По охрещенні священик умиває руки, одягає дитину

в білу одіж і говорить молитву, кумам дає засвічені свічки, щоб і новоохрещеній світлив прикладом добрих діл і наслідив небесне царство по смерті.

Куми, хресні батьки-матері, в требниках звані восприємниками, — це богоугодні люди, чоловік і жінка, що відзначаються чесним і богомільним життям. Їх завданням є на випадок потреби помагати у вихованні дитини в душі Христової віри і хоронити від злих впливів.

В давнину, коли до хрещення приступали дорослі, також треба було кумів, які були свідками приречень і обітниць, що їх складав оглашений перед хрещенням. Вони також засвідчували про добрі наміри оглашеного. Як оглашений був хворий, тоді куми відповідали в імені оглашеного так, як нині відповідають в імені дитини. Слово “кум” — це латинське слово, яке в нас прийнялося як ім'я хресних батьків. Воно не означає нічого більше, як тільки сполучник “з”, тобто тих, що є з хрещеником.

В старовину був тільки один кум, для хлопця чоловічина, для дівчини жінка. Пізніше увійшов звичай, що кумом був дякон, а кумою дякониса. В нашій Церкві є звичай мати двох кумів, яких вибирають собі батьки дитини.

Коли дитина хвора, тоді треба хрестити її зараз по народженні, доки ще живе. В небезпеці смерті треба хрестити в скороченій формі, як в требнику: “Чин святого хрещення і св. миропомазання скорочено”.

Тайну хрещення, як правило, уділяє священник. Дякон і світська людина може уділяти її тільки в небезпеці смерті. Охрестити дитину може чоловік і жінка, коли дитині загрожує смерть. Вони занурюють дитину тричі в воду, а де є звичай, тоді тричі поливають голову дитини водою і вимовляють слова: “Хрещається раб Божий (або раба Божа) во ім'я Отця і Сина і Святого Духа”. Вони можуть хрестити чистою, не посвяченою водою, однак без свідомої якоїнебудь домішки. Коли дитина виздоровіє, тоді священник доповняє хрещення в церкві торжественно молитвами, які не були при хрещенні відмовлені.

Молитва породіллі по 40 днях.

“Уцерковнення”.

У сороковий день по народженні приносять дитину до церкви, щоб її “уцерковнити”, іншими словами — впровадити в Божий храм так, як була введена Пресвята Богородиця малою дитиною. Дитину приносить мама. Священик читає в притворі молитву над мамою, в якій просить Бога, щоб учинив її достойною увійти в храм і приступити до святого Причастя, а коли дитина жива, щоб ту дитину благословив ростом, освятив розумом і враз з батьком-матір'ю настановив на всяке богоугодне діло.

Коли дитина нежива, тоді священик читає молитву тільки ту, що відноситься до мами, а пропускає ту, де є мова про дитину.

Чин уцерковнення — це продовження молитов над мамою дитини. Дитину можна уцерковнити тільки тоді, коли вона вже охрещена. Священик бере дитину на руки і назнаменовує дитиною хрест перед красними вратами (серед церкви), — вимовляючи слова: “Вцерковляється раб Божий (або раба Божа), во ім'я Отця і Сина і Святого Духа, Амінь”. Вводить маму з дитиною в Божий храм, говорячи: “Увійде в дім Твій, поклониться до храму святого Твого”, а на середині храму знову говорить: “Вцерковляється раб Божий (або раба Божа), посеред церкви прославить Тебе”. Потім вводить перед царські врата і говорить: “Вцерковляється раб Божий (або раба Божа)”. Як це хлопець, вносить його у святилище і обносить довкола Престола), а як дівчина, то тільки до царських врат і говорить: “Нині відпускаєш раба Твого, Владико, по глаголу Твоєму, з миром: бо бачили очі мої спасіння Твое, яке Ти уготовив перед лицем усіх людей: світло на одкровення поганам, і славу людей Твоїх Ізраїля”.

По скінченні тропаря ставляє дитину перед царськими вратами, а мама або куми тричі роблять метанію, беруть дитину і виходять.

Уцерковнення представляє стрітіння Господне. В західній Україні прийнявся звичай, що введення породіллі відбувається зараз по охрещенні дитини. Тоді куми приносять дитину до притвору, дають мамі, а священник читає молитви введення.

Святе Велике Миро.

Тайна миропомазання завжди уділяється зараз по хрещенні безпосередньо. Як Тайна хрещення очищує дитину від гріхів і робить її Божою дитиною, так Тайна миропомазання кріпить душевні сили дитини, щоб упродовж свого життя була сильна духово, у вірі і всіма своїми силами духа обороняла правди Христової науки. Миром помазувати може тільки єпископ і священник, а в латинській Церкві тільки єпископ.

Обов'язком і привілеєм Київських митрополитів було посвячувати Святе Велике Миро в Великий четвер під час Божественної Літургії. Святе Миро складається з тридцяти різних складників, а найважливіші з них є: вода, оливкова олива, біле виноградне вино, білий і чорний ладан, стиракса, сандарак, цвіт рожі, васильки і різні корінці, що мають свої назви: фіялковий, білий імбир, ірисовий, калган, кардаман, густий мускатний олій, перуанський бальзам, венеціанська терпентина, бергамотова олива, гвоздичний олійок, рожевий олійок майорановий, помаранчевий та інші рідкі мускатні олійки.

Всі ті олійки, цвіти, корінці і соки виробляють з тропічних рослин, які відзначаються гострими пахощами. Їх упродовж кількох годин Митрополит переварює на легкому вогні, аж доки вони не утворять одну запашну масу і символізують благодатні Дари Святого Духа.

Приготування зілля, трав, олійків і пахучих корінців зачинається в середохрестя, а варення зачинається в понеділок страсного тижня. Митрополит приготує посуду, що в ній буде варитися Святе Велике Миро, вкладає в неї приготоване пахуче зілля, олійки, корінці, вино і все,

що належить до варення. Коли вже все приготоване, освячує їх молитвами, кадилом і свяченою водою, підпалює під посудиною власноручно вогонь, а священники в повному облаченні весь час читають над варивом Євангеліє, а диякони також в облаченні вимішують. У Велику середу вогонь гасять, вкладають до посудини з варивом ті аромати, що не були призначені до варива. Священники вливають зготоване миро до 12 посудин так, як було 12 апостолів. Як часом забракло священників, могли вливати Миро й диякони. Наповнені посудини запечатувано митрополичою печаткою й вони стояли аж до Великого четверга. Ті посудини переносувано в супроводі процесії торжественно до Собору Святої Софії і ставлено на Святий Престол.

Освячення Мира відбувається величаво. Митрополит входить у Собор у супроводі вищого духовенства й дияконів. Процесію ведуть на самому переді запрестольний хрест, репідни й хоругви. За хоругвами пресвітери несуть наповнені посудини з Святим Великим Миром, а Митрополит несе порожню дорогоцінну алябастрову амфору без вух, ставить її на Святій Трапезі, а дванадцять посудин пресвітери ставлять на окремий стіл, для тих посудин, приготованих. По 3-й Часі починається Свята Літургія св. Василя Великого. На великому вході перед святими Дарами протоєрей несе алябастрову амфору, а інші священники несуть 12 посудин з Святим Миром, яких супроводять диякони з репідами, свічками й кадиланцями. Митрополит же в царських вратах, відбирає амфору і ставить її на Святому Престолі. Після того входять всі пресвітери в святилище і ставлять посудини з Великим Миром на приготоване місце. По освяченні Чесних Дарів, по словах: "І нехай будуть милості великого Бога..." відбувається освячення Мира. Митрополит відкриває кожну посудину з Миром, благословляє три рази в Ім'я Отця і Сина і Святого Духа та виголошує молитву, в якій випрошує в Бога зіслання Святого Духа на Мир, яке має бути охороною життя, освяченням душ і тіл та оливою радості. В другій, напівголосній молитві Митрополит благодарить Бога за благодать освя-

чення Мира. Після того тричі благословляє кожен посуду і їх розкриває та вливає з них Миро до алябастрової амфори.

По Святій Літургії, коли співають 33 псалом, священнослужителі відносять освячене Миро в “мирохранильницю” і там вливають у кожен посуду відповідну кількість Мира та розсилають єпископам, а єпископи своїм священникам. Решта Святого Великого Мира, що не було розіслане до поодиноких церков, залишається в митрополічному, як і в єпископських Соборах, на Святому Престолі, в алябастрових, срібних або кришталевих посудинах упродовж цілого року.

Передавання є, що в перші часи християнства в Україні згадана алябастрова амфора була переслана з посвяченим Великим Миром від Константинопільського Патріярха Київським Митрополитам і переховувалася в Києві до часів большевицької революції.

Після унії Апостольській Престол ступнево унезалежнював єпископів від Митрополита і так непомітно привілей освячування Мира перейшов на місцевих владик. Та владики перебрали не лише освячення Мира, але й велику частку церковної адміністрації, а згодом, як дехто із старших священників пам'ятає, Галицькі Митрополити втратили взагалі юрисдикцію у своїй Митрополії в користь єпископів. Це все відбулося згідно з староримською засадою: “Divide et impera”.

Святого Мира уживається при миропомазанні охрещеного, при посвяченні нового Божого храму, посвяченні антиминсів і при торжественнім коронуванні королів. По освяченні Велике Миро розділюється і розсилається до поодиноких церков і воно повинно бути збережене в срібних або алябастрових, чи кришталевих посудинах в церкві на Престолі. Коли його треба уживати, тоді вливається у відповідну, також срібну або кришталеву посудину, зв. мирниця. Разом з мирницею ставлять і посуд з елеєм, ножиці і губку або вату. Під час миропомазання скручують вату або губку у два пальці, втинають ножицями і вона

служить для помазання св. Миром. Щоби можна було легко розрізнити, в котрій посуді стоїть Миро, а в котрій олива, практично є мати дві різні посуду на Миро і елей, а коли вже є дві однакові, тоді треба написати зверху: "Св. Миро", а на другій: "Св. Єлей". Один валець помазується єлеем, а другий св. Миром.

Церковний устав приписує, щоб Тайну Миропомазання уділювати зараз по хрещенні. Тільки у двох виїмках можна окремо уділювати Тайну Миропомазання: 1) Коли іновірні приступають до нашої Церкви в дорослому віці від інших християнських церков, де вони були вже давніше важно охрещені і не були ще миропомазані і 2) коли коронується королів і їх тоді єпископ помазує св. Миром.

Обряд Миропомазання

Миропомазання відбувається безпосередньо по хрещенні. По прочитанні молитов подяки за блаженне очищення в святій воді, і животворяще помазання св. єлеем, і прощення гріхів, священник просить Бога, щоби дарував дитині печать дару святого і всесильного і поклоняемого Духа і дозволив приступити до причастя Пресвятого Тіла і чесної Крови Господньої. Далше просить Бога, щоб утвердив дитину в православній вірі і зберігав її душу в чистоті і правді.

По цій молитві священник помазує навхрест Святим Миром чоло дитини. очі, ніздрі, уста, уші, груди, руки і ноги, а при кожному помазанні вимовляє: "Печать дару Святого Духа. Амінь", а співці або весь присутній нарід співають: "Ви, що в Христа хрестилися, в Христа одягнулися. Алилуя". Слова "Печать дару Святого Духа" — це таїнственні слова, через котрі невидимо Святий Дух освячує миропомазаного.

Зараз по помазанні співають співці прокімен "Господь просвіщення мое і Спаситель мій, кого убоюся", а по прокімені читець читає Апостола. По Апостолі слідує Євангеліє про установу св. Тайни хрещення. По Євангелію

сугуба екстенія, в якій приходять окремі прошення за кумів і за новопросвічену дитину. Тайну миропомазання не повторяється. Не повторяється також і Тайна хрещення.

Давні каянники

Свята Тайна Покаяння змиває гріхи каянника, примирює його з Богом і немов одягає його Божою благодаттю. Тайна Покаяння — це установка Христа Господа й її практикували вже в апостольських часах. Перші християни сповідалися зі своїх гріхів і відбували публічну покуту. Вони ставали в церковних притворах на коліна з посипаними попелом головами і просили тих, що входили в храм, щоб за них молилися і за відпущення їх гріхів. Вони часто визнавали публічно свої гріхи, а коли вони проявляли глибокий жаль і постанову поправи життя, їх ставляли в храмі вірних під стіною притвору, де стояли ті каянники, які кінчали свою покуту і зближались до св. Причастя.

Покута колишніх каянників була різна. Звичайно вона тривала три роки, бо те число відповідало словам Євангелія св. Луки: “Ото третє літо, як я приходжу і шукаю плоду на цій смоковниці і не знаходжу” (Лк. 13, 7). Як каянник впадав у нові гріхи, тоді покуту йому продовжували, а як каянник щиро каявся і видно було, що жалує і хоче поправитися, тоді єпископ скорочував йому публічне каяття. Були й такі випадки, що каянник занепав у зтяжну, а то й смертну недугу. Тоді єпископ розгрішував його з усіх гріхів і дозволяв подавати йому св. Причастя. На випадок, коли каянник приходив до здоров'я, тоді мав обов'язок докінчувати покуту. На цю практику звернув увагу вже перший Вселенський Собор в Нікеї (325) і ця практика увійшла в соборові постанови (1 Всел. правило 13).

За часів нереслідування Декія публічні покути поволі зникають, а їх місце займає тайна сповідь.

Тайна Покаяння

Сповідь відбувається в церкві, перед іконою Спасителя в присутності одного священника. Тільки у випадках небезпеки смерті священник може сповідати поза церквою, в приватних домах, шпиталях або у старечих домах.

Тайна Покаяння має свої молитви й обряди, як і кожна інша Тайна. Священник, що хоче слухати сповіді, вбирає на себе спітрахиль, відмовляє начало звичайне, трисвяте і по Отче наш 12 Господи помилуй, і покаянні тропарі. Каянник приступає до священника в покорі і примиренні, робить на собі знак св. хреста і висказує свої гріхи в тайні перед священником. Перед сповіддю з гріхів каянник має сказати, коли він останній раз сповідався, чи відмовив наложену покуту і чи не затаїв колинебудь у сповіді якогось гріха.

Приступаючи до сповіді, каянник має бути приготований, то зн. має вже перед сповіддю переглянути своє сумління, зважити і сконтролювати кожний учинок, оцінити його вартість, а якщо було проти Божої або церковної заповіді, було гріхом і зневагою Бога, то пожалувати, покаятися і зробити постанову більше тих гріхів не робити. Притім каянник каже всі свої гріхи, а при тяжчих скільки разів їх допустився від останньої сповіді. Якщо каянник не може сам собі пригадати гріхів, тоді священник запитує передовсім, чи не згрішив проти котрої Божої або церковної заповіді, проти головних гріхів і гріхів проти Святого Духа. Коли каянник вже більше не може собі пригадати гріхів, священник відмовляє молитву розгрішення і приписані молитви над всіма каянниками.

Перед молитвою розгрішення священник завдає каянникові покуту, яка може бути: відмовити якусь молитву, відбутися піст або здержатися від їдження якоїсь поживи, дати бідному милостиню або відбутися прощу до одної з відпустових місцевостей та інші діла, що умертвлюють тіло.

В давнину сповідь мала дещо тяжчі умовини, як сьо-

годні. Каянник приготувався до сповіді цілий тиждень. Щоденно приходив до церкви на всі Богослуження, які в церкві відбувалися, і впродовж того часу заховував піст. Сповідь мала обмити його сумління з усіх гріхів і зробити його здатним прийняти враз з розгрішенням Божу благодать.

Пресвята Евхаристія

Пресвята Тайна Евхаристії завершується на Божественних Літургіях Св. Івана Золотоустого і св. Василія Великого під час канону. Святу Літургію не може служити ані диякон, ані піддиякон. Дозволено служити тільки єпископам і священникам. Пресвята Евхаристія — це правдиве Тіло і правдива Кров нашого Спасителя, які священнослужитель словами Ісуса Христа і призначенням Святого Духа перемінює під час Божественної Літургії.

Пресвяту Евхаристію може приймати тільки людина, очищена з гріхів у св. сповіді. Споживання Пресвятої Евхаристії, тобто Пресвятого Тіла і Пречистої Крови Господньої, усиновляє людину, освячує і спрошує на неї Божу благодать.

Очищена людина у св. сповіді приходять до церкви, бере участь у всіх Богослуженнях, а коли зближується час подання св. Причастя, приступає до солей зі зложеними навхрест руками на грудях на знак покори, розкриває широко уста, а священник вкладає частицю Пресвятого Тіла, замочену у Пречистій Крові Господній. По св. Причастю причасник цілує край чаші, немов ребро Христове, робить півпоклін у пояс перед Пресвятою Евхаристією і відходить на своє місце даліше зі зложеними навхрест руками на грудях. Опісля каянники докінчують участь у Божественній Літургії, приймають антидор і складають подяку.

В давнину, в апостольських часах присутні на Божественній Літургії причащалися щоденно окремо Пресвятого Тіла і окремо Пречистої Крови Господньої. Колись, подібно як і тепер, місцем св. Причастя була соля, яку

називали зовнішнім престолом. Перед св. Причастям причасники тиждень приготовлялися до прийняття Пресвятої Евхаристії. Вони щоденно вислухували всі Богослуження, каялися за свої гріхи, а з вечора минулого дня нічого не їли і нічого не пили, щоб натще запричастатися.

По св. Причастю причасники, споживши антидор і випивши трохи води, повинні бути до кінця Божественної Літургії і благодарити Господа. Перед відходом з церкви вони цілують св. хрест, що його держить у руці священник і окроплює свяченою водою.

С в . П р и ч а с т я н е д у ж и х

Для недужих священник держить засушеного і розділеного Агнця. Коли є потреба, священник приносить до хворого святі Дари в завішеній на грудях Дарохранительниці, яка є з золота або срібла. На фронтівій стороні цієї Дарохранительниці є зображене розп'яття Спасителя, а всередині знаходиться мала чаша, ложечка і рушничок. Крім тих посудин, є ще мале блюдо з часточкою Пресвятої Евхаристії і дві маленькі пляшечки. В одній пляшечці є вино, а в другій вода.

Священник у дорозі до хворого зі святими Дарами повинен бути скупчений думками, не займатися іншими справами, не ставати з ніким на розмову, тільки відмовляти молитви або віддатися боговгодним роздумам.

В домі недужого священник ставить святі Дари на приготований престолік з засвіченими свічками, вкладає в чашу часточку Тіла Господнього і вливає вина й води і відмовляє приписані молитви.

Коли хворого треба висповідати, сповідає його на самоті. Молитви, що їх відмовляє священник у домі хворого, зачинаються началом звичайним потім він відмовляє Отче наш, 12 разів Господи помилуй, три рази Прийдіте поклонімся, Символ віри і молитву перед св. Причастям "Вечері Твоєї Тайної"... Слава: — "Царю Небесний"... і нині: — "Бога із Тебе воплотившагося"... Накінець свя-

щеник запитує каянника, чи жалує за свої гріхи, розгрішує його і подає св. Причастя.

Тайна Священства

Ця тайна сягає апостольських часів. Апостоли передавали власть, отриману від Христа Господа, своїм наслідникам через положення рук і молитви. Святі апостоли передавали власть, отриману від Христа, дяконам, пресвітерам і єпископам. Та власть до сьогодні передається дяконам, священникам і єпископам.

Свячення дякона

Рукоположення на дякона і священника відбувається тим самим чином, тільки змінюється молитви і відбувається не в той самий час Божественної Літургії. По освяченні св. Дарів два дякони приводять перед архиерея нареченого в дякони через царські врата. Архиерей сідає на крісло близько лівого вугла св. Престола. Наречений в дякони робить метанію перед св. Престолом і кланяється архиереєві. Архиерей благословить нареченого в дякони, який три рази обходить св. Престол і за кожним разом цілує вугли св. Престола і руку й омофор архиерея. Цей обхід вказує на торжество, з яким має кандидат духовного стану служити Богу. Цілування вуглів св. Престола символізує повсякчас безмежну любов до Бога і послух архиереєві. Коли кандидат перший раз обходить св. Престол, співці співають: "Святії мученици"... В цю торжественну хвилину призивається св. мучеників, щоб вони приєдналися до цього торжества і були заохотою для кандидата і прикладом готовости кожночасно життя своє віддати в обороні правд Христової науки. Під час другого обходу навколо св. Престола співають: "Слава Тебі Христе Боже, апостолов похвало і мучеников веселіє"... В цьому вислові приєднується кандидата до вибраних Бо-

жих апостолів і мучеників, які самі добровільно зобов'язалися служити Богу словом і ділом. Під час третього обходу довкола Престола співці співають "Ісаїє ликуй! Діва імі во чреві і роди Еммануїла".. Цим пригадується кандидатів в диякони, що він завжди має мати в думках і серці таїнство воплощення Сина Божого, знати Його життя і науку, що мають бути підставою служби кандидата. По трикратнім обході довкола Престола кандидат в диякони клякає перед святителем на праве коліно, кладе обидві руки на Престол навхрест і клонить голову, торкаючись чолом до Престола. Святитель встає, робить тричі знак св. хреста над кандидатом, кладе на голову його край омофора, а на омофор руку і виголошує: "Божественная благодать, яже всегда немощния ісціляющая і недоставшая ісполняющая, поставляет благоговійного поддиякона (ім'ярек) в дияконство: помолимся убо о нем, да приидет нань благодать Пресвятаго Духа, і рцім всі". Тоді нарід співає Господи помилуй.

Потім єпископ кладе ще раз руку на голову диякона, говорить молитву, а накінець, взиваючи зіслання Святого Духа, благословить, подає частини одежі і при кожній виголошує "аксіос", а люди тричі повторяють співаючи: "аксіос, аксіос, аксіос" — зн. достойний. По цих церемоніях відбувається поцілунок миру з присутнім духовенством і продовжується Божественна Літургія.

Свячення Пресвітера

Свячення пресвітера відбувається так само, як і диякона, тільки єпископ відмовляє інші молитви. Коли диякон приймає свячення по освяченні чесних Дарів, то священик — зараз по великому вході. Ця різниця в часі є тому, що диякон не може звершувати Пресвяту Евхаристію, тільки usługувати при ній, а свячення пресвітера відбувається зараз по великім вході, щоб він міг брати активну участь у переествленні Пресвятої Евхаристії.

Також, при подаванні поодиноких частин одежі, ар-

хиерей подає священникові ерейські, а не дияконські одежі.

Хіротонія Єпископа

В день рукоположення єпископ-номінат входить до Божого храму, стає торжественно посередині перед збором єпископів, священників і народу, відчитує ісповідь православної віри і складає присягу, що буде цю віру зберігати непорушно, буде держатися правил святих Апостолів і Вселенських Соборів і прирікає послух Патріярхові і Його Синодові. В цім приреченні він заявляє, що першою і найважливішою ціллю його життя буде праця для Божої слави, спасіння душ і розбудови св. Церкви, як Христової Інституції. Цю присягу складає єпископ-номінат, стоячи на підставленім диванчику із зображенням орла, символу високих думок, науки і богочитання.

Тим часом відправляється Божественна Літургія. По відспіванні Святий Боже протопресвітер і протодиякон приводять єпископа-номіната перед царські врата і передають його архиереям. Ті приводять його перед св. Престол, де він клякає на коліна, кладе руки на Престол навхрест і доторкається чолом Престола.

Дальше відбувається подібно, як під час рукоположення на священника, тільки з тою різницею, що рукоположення на єпископа відбувається не одним, але кількома єпископами. Всі вони кладуть свої руки на голову номіната і розкривають Євангеліє, прикладають текст одного Євангелія до голови номіната, а з другого один з єпископів читає. Це є давня практика Церкви, щоб новопоставлений єпископ знав і пам'ятав, що, хоч його ставиться зверхником над священниками, все ж таки він, хоч і перший, мусить підпорядковуватися Божому закону і Христовій науці.

Подібно, як при рукоположенні священника, новопоставленому єпископові подає один з єпископів частини архиерейської одежі, а присутні за кожним разом співають: "аксіос", зн. достойний.

Тайна Подружжя

Щоб новоженці могли увійти в подружній стан, закон Церкви і цивільні закони вимагають т. зв. повноліття новоженців. Дальшими перепонами до одруження є близьке посвоячення, брак повного розуму, духовний стан і ін.

Св. Тайна Подружжя складається з двох частин: заручин і вінчання. **Заручини** відбуваються або торжественно в церкві, або приватно вдома. В церкві наречені стають перед тетраподом, священник благословляє їх св. хрестом, відмовляє молитви за їх чесне і праведне життя, накладає їм на пальці перстені, вимовляючи слова: "обручається раб Божий (ім'ярек) рабі Божій (ім'ярек) во ім'я Отця і Сина і Святого Духа". Так само, як женихові, так і нареченій накладає на палець перстень, вимовляючи ті самі слова.

Вінчання випереджає ще торжественний запит молодого й молодої, чи вони свідомо і ніким не силувані приступають до одруження. Коли вони заявляють, що добровільно і не присувані стають до вінчання, священник зачинає Тайну Подружжя відправою, зв. вінчання, в якій випрошується в молитвах доброго співжиття між одруженими, дару добрих і численних дітей і Божої опіки у всі дні їхнього життя.

По тих молитвах священник кладе новоженцям на голови вінці, трикратно знаменує вінцем кожного з них і вимовляє слова: "Вінчається раб Божий (**раба Божія**) во ім'я Отця і Сина і Святого Духа". Притім кладе на голову кожному з новоженців вінець і відмовляє після того молитву, у якій просить Бога, щоб прикрашував життя новоженців вінцем Своїх благодатей і святістю. Вінчання і благословення в ім'я Пресвятої Тройці становить Тайну Подружжя.

По молитві "Отче Наш" священник приносить чашу з вином, благословить вино і дає молодому і молодій пити навпереміну три рази. Пиття з одної чаші, і то тричі, означає, що від сьогодні вони мають їсти і пити при спільній

трапезі, мають ділитися всіма своїми думками, спільно брати на себе всі тягарі й обов'язки і мати спільну радість у життєвих успіхах. Під час пиття вина з одної чаші співці і люди співають "Ісаїє ликуй"... Потім священник перев'язує руки новоженців, колить епітрахилем, тепер рушником, і тричі опроваджує їх довкола тетрапода. Цей трикратний обхід має означати духове торжество з нагоди входу в сімейне життя, яке все має мати за осередок св. Церкву і її науку.

По обході тетрапода новоженці стають на попередні свої місця. Священик здимає найперше вінець з голови молодого, а потім молодої, вимовляючи слова молитви, якою Бог благословив вибраних патріархів Авраама, Ісаака і Якова численним родом.

Тайну подружжя закінчується Відпустом, як і кожне інше Богослуження.

Тайна Єлеопомазання (Маслосвяття)

Тайна Єлеопомазання, за старим звичаєм, повинна відправлятися семи священниками на пам'ятку сімох старозавітних ереїв, що трубами ерихонськими звіщали Божу славу. Однак число сім священників не відноситься до важності Тайни Єлеопомазання. Її може важно і має дозвіл уділяти і один ієрей.

Освячуючи елей, священник відмовляє молитву, яка відноситься тільки до оздоровляючої сили, яку елей при посвяченні дістає. Священик не сміє помазувати раніше освяченим елеєм, напр., для ужитку при Миропомазанні або при водосвятті. Ось молитва, яка стягає цілющу силу на недужого: "Сам, Владико, освяти елей цей, щоб він був для тих, що помазуються ним, на зцілення і на припинення усякого терпіння, скверні плоті і духа, і всякого зла, щоб і в цьому прославилося Твоє пресвяте ім'я, Отця, і Сина, і Святого Духа, нині і повсякчас, і на віки віків".

По освяченні елею читається семикратно Апостол і Євангеліє, коротку ектенію і молитви, в яких священник молить Бога, щоб оздоровив хворого через помазання цим елеєм. Потім священники в порядку по старшині своїх освячень, один за одним замочують в елей наперед приготовані вати і навхрест помазують хворого: чоло, ніздрі, виски, уста, груди, руки і ноги з обох сторін і виголошують: "Отче святий, лікарю душ і тілес, . . . зціли раба Твого (ім'я) від тілесної і душевної немочі і оживи його благодаттю Христа Твого, молитвами пресвятої Владичиці нашої Богородниці і приснодіви Марії, і всіх святих Твоїх".

Відмовивши молитви і семикратно помазавши недужого, начальствующий священник розгортає Євангеліє і кладе письмом на голову недужого, а всі сім священників піддержують його. Начальствующий відмовляє вголос молитву, у якій просить у Христа прощення гріхів недужого і видужання. Сім священників, що держать Євангеліє над головою недужого, доторкаються його голови так, як Сам Христос Господь клав Свої святі руки на голови недужих, які просили в Нього здоров'я. Ця св. Тайна, подібно, як і інші св. Тайни, була здеправована на Замоїському синоді 1720 р.

Похорони умерлих

Похорон умерлого належить до давніх церковних традиційних Богослужень. За свідченням Діонісія Олександрійського в давнину християни закривали померлим очі, обмивали їх тіло, одягали в празничну одягу і в торжественний спосіб відпроваджували на місце вічного спочинку.

Ті давні звичаї задержалися до наших часів. Церква велить обмивати тіло небіжчика, щоб він по своїм воскресенні став достойним перед Богом. Тіло ченця обтирається губкою, замоченою в теплій воді, а тіло священника по обмитті помазується елеєм. Як тіло мирянима, так і ченця

і священника повинно бути одягнене в нову одягу, як символ обнови по воскресенні.

Ченця одівається мантиєю, а на священника надівається повні священничі одяги, на єпископа архиерейські, а на диякона дияконські. Лиця духовних осіб під час похорону закривається покривцем на знак, що вони ціле життя мали обов'язок служити Богові і те лице тепер повинно бути звернене до Бога. Архиереєві і ієреєві дають у руки хрест і Євангеліє, а дияконові кадило. На чоло померлих кладуть вінчик із зображеннями Спасителя, Божої Матері і Івана Предтечі на знак, що умерлий за життя долав диявола і пристрасті за поміччю Божої благодаті, молитов Пресвятої Богородиці і святих. Перед положенням тіла до гробу і тіло небіжчика, і гріб окроплюють свяченою водою.

Над тілом померлого архиерея і ієрея читається Євангеліє, а над тілом ченців і звичайних мирян Псалтир. При виносі тіла мирянина співається Трисвяте, а при виносі тіла духовної особи, священника чи єпископа, співається ірмоси покайного канону "Помічник і покровитель"... При виносі ченця співаються стихирні: "Яка житейська насолода"...

Чин похорону ділимо на п'ять частин: 1. Похорон мирян, 2. священників, 3. ченців, 4. молодців і 5. похорони в пасхальну седмицю.

Взагалі похорони повинні відбуватися перед полуднем, коли приходить час Божественної Літургії, але дозволено хоронити умерлих також і по полудні, однак не по заході сонця.

Похорон мирян

Похорон мирян пригадує утрєню і складається з трьох частин. В першій частині приходить начало звичайне, 90 і 118 псалми і заупокійні тропарі. В другій частині приходять пісні заупокійного канону і стихир, євангельські блаженства з тропарями і читання Апостола і Єван-

гелія, а також і ектенії, співи під час винесення тіла небіжчика на кладовище і спів “Вічна пам’ять” під час опущення тіла в могилу.

В 90 псалмі говориться про Божу премудрість, в 118 про насолоду тих, що виконують Заповіді Божі, в заупокійних тропарях молимо Бога, щоб прийняв померлого до почту святих. Заупокійні тропарі — це твір св. Івана Дамаскина під назвою “непорочні”, тому що зачинаються словами “Блаженні непорочні”... По 50-ім псалмі співаємо канон Теофана Начертанного, що написав на похорон свого брата Теодора з приспівом: “Упокой Господи душу усопшого раба Твого” напереміну з заупокійними ектеніями по третій, шостій і дев’ятій піснях. Крім того, по шостій пісні співається кондак “Зі святими упокой”... і ікос “Сам один еси безсмертний”.

Стихири за покійних написав св. Іван Дамаскин з нагоди похорону одного подвижника віри, щоби потішити засмученого його брата. В цих стихирах він яскраво змальовує скоромнучість життя і безвартність туземного багатства. В протилежність дочасним і проминаючим добрам він ставить добра вічні і нескінченні .

Апостол і Євангеліє звіщають воскресення померлих. В давнину, по Євангелію священник відчитував молитву і вкладав, написану на папері, в руку померлого, як розгрішення від усіх вольних і невольних гріхів. Цей звичай вклати в руку померлого молитву, походить ще з часів св. Теодосія Печерського, який був вложив в руку молитву варязькому князеві Симонові, який перемінив латинський обряд на східний.

Спів стихир на т. зв. Послідне цілування — це прощання з померлим. По тих стихирах слідує коротка ектенія сугуба за померлого і звичайний Відпуст із зазивом “Вічна пам’ять”. Перед накриттям гробу священник посипає труну землею або попелом, чим засвідчує, що людське тіло — це тільки земля, що знову в землю обернеться. Зазив “Вічна пам’ять” — це натяк, що померлий має єднатися зі святими і удостоїтися наслідства святих.

Похорон ченців

Похорон ченців є такий самий, що і мирян, тільки в декотрих місцях є різниця, тому що чернець ще за життя відрікся світу і всіх світових приман. 1) По 90 псалмі на похороні ченців співається алилуя і заупокійні тропарі. 2) Замість канону за покійних, співаються антифони степенні з Октоїха. 3) Під час блаженств співаються окремі тропарі, в котрих проситься Бога за прославу покійного в небі, який ціле своє життя трудився в пості і молитві. 4) Під час посліднього цілування співаються стихирн, в яких прославляються чернечі обіти і подвиги ченців, і 5) Під час опускання тіла до гробу співаються три тропарі: "Земле, зинувши прийми от тебе"... Під час співу браття-ченці кладуть 12 поклонів, немов прощають його, який відходить до Бога.

Похорон священників і єпископів

Похорони священників і єпископів зовсім різняться від похоронів мирян. Вони пригадують нам частинно утрєню у велику суботу, зв. надгробне. Ця схожість відповідає служінню священника, а особливо архиєрея, який представляє вічне Христове священство.

По 118 псалмі і непорочних читається п'ять апостолів і п'ять євангелій. В апостолах є поучення про воскресення мертвих і благодаті священства в порівнянні до нічєвости людської природи. В євангеліях є Христова наука про воскресення мертвих. Перед читанням апостола є крім прокіменів, також і степенні антифони і псалми з тропарями і приспіваними "алилуя". В антифонах оспівується діяння Святого Духа, який помагає в людській немочі і звертає увагу людини на речі небесні, вічні. По першім, другім і третім читанні Євангелія є молитви за прощення гріхів померлого. Перед читанням п'ятого Апостола співаються "блаженні" з окремими тропарями, а по п'ятім Євангелію читається 50 псалом і канон. Заупокійний канон співається з ірмосами великої суботи, крім третьої пісні,

якої зміст відноситься тільки до Бога і заступається одним ірмосом: "Ність свят"... По шостій пісні співається заупокійний кондак і 24 ікони, які закінчуються "аллилуя". По каноні співаються стихирі на "хваліте" з великим "славослів'ям", а потім відчитується і вручається покійному "розгрішительні молитви".

До 1767 року архиереїв хоронили так, як ченців, бо всі вони були вибрані з-поміж ченців, а від цього року зайшла постанова, щоб архиереїв хоронено по чину архиерейському. Дияконів хорониться по чину мирян, але, коли архиереї дозволить, їх можна хоронити по чину священничому. Треба зауважити, що молодців до сьомого року життя хорониться окремим способом, який різниться від похоронів мирян: Тут не співається 118 псалма, ані непорочних тропарів, канон співається з приспівом: "Господи упокой младенца", а на заупокійних ектеніях приходять молитви не за прощення гріхів померлого, але, щоб Господь сподобив його небесного царства. В стихирах оспівується скоропроминаюче життя, згадується про жаль батьків і надію на блаженство молодця. Апостол і Євангеліє також вказують на невинність молодця і дають йому надію на блаженство. Замість "розгрішительних молитов", читається окрема молитва "храняй младенци"... в якій проситься Бога, щоб прийняв душу молодця в ангельські світосяйні місця. Не охрещеного молодця не хорониться по-християнськи.

Похорони в Світлий Тиждень

Не годиться в світлий тиждень відправляти сумні, жалем наповнені похоронні відправи. Празник Воскресення Господнього перемагає всякий смуток. Між людьми панує радість з приводу Воскресення Господнього. Тому Церква приписує і похоронні відправи замінити іншими, радісними, де більше споминається воскресення Господне, ніж смуток по померлім. Духовні особи, які відслужують похорон у світлий тиждень, не одягають посних, але світ-

лі ризи, а це означає радість, не смуток. Зі звичайних похоронних відправ лишаються тільки заупокійна ектенія з молитвою “Боже духов”... кондак і ікос і зазив: “Вічная пам’ять”, на що нарід відповідає воскресним тропарем: “Христос воскрес із мертвих, смертю смерть подолав і тим, що в гробах, життя дарував”. При виносі тіла з дому співається пасхальний канон, а замість 118 псалма, співається також “Христос Воскресе” зі стихами: “Нехай воскресне Бог”... Замість заупокійного канону, співається пасхальний канон утрени з тою різницею, що по шостій пісні буває заупокійна ектенія, заупокійний кондак і ікос і по “Ви, що в Христа хрестилися...” читається рядовий Апостол, а потім воскресне Євангеліє перше. По “Плоттю заснув...” співаються воскресні тропарі: “Ангельський собор здивувався...”. По посліднім цілуванні співаються стихирі Пасхи: “Пасха священна нам днесь із’явилася”... Під час виносу тіла до гробу співається воскресний тропар “Христос воскрес”.

Поминання покійників

Поминання покійників — це прастарий звичай не лише у християн, але й у всіх релігіях. Цей звичай має правну основу в людській душі, яка має інтимне відношення до позагробового життя. В старозавітних жидів і поган були назначені заупокійні дні, в котрих приносили жертви і відмовляли молитви за спокій небіжчиків. Для прощення їх провин уряджувано в їх честь трапези та спрошувано бідних на обідні. Самі господарі, що ті трапези уряджували, держали строгий піст, уникали зустрічей з людьми, посипали свої голови попелом на знак покаяння і жалоби і т. д.

В християнській Церкві звичай поминання померлих починається в перших віках християнства. Вже старозавітній культ мав установлені дні, що в них поминали покійників. Християнська Церква прийняла ті дні і впровадила їх у свою практику: Третього дня по смерті Церква

поминає небіжчика на ту пам'ятку, що третього дня Христос воскрес із мертвих, Церква каже поминати померлого того дня, щоб пригадати, що і душі небіжчиків також воскреснуть. Дев'ятого дня каже Церква поминати покійників, щоб душа небіжчика була зачислена до лику дев'яти небесних ангельських хорів, а в сороковий день, щоб подібно, як Христос Господь вознісся сорокового дня на небо, щоб так і душа була прийнята до небесної обителі (Апост. пост. кн. 8, гл. 42).

Крім третього, дев'ятого і сорокового дня, наша Церква каже поминати померлих у м'ясопусну суботу, в яку звичай поминання сягає ще апостольських часів (див. Синаксар м'ясоп. суботи), на пам'ятку другого приходу Христа Господа. Також загально приймається день поминок: в заупокійну суботу, перед неділею п'ятдесятниці, в перші три суботи великого посту і у вівторок по Томиній неділі на сповіщення умерлим про торжество воскресення. Цей день поминок сягає ще часів св. Івана Золотоустого і Амвросія Медіолянського.

В тих днях вірні приносять молитви за спокій душ, просять відслужити Служби Божі, панахиди їй парастаси.

Панахида і Парастас

Панахида — це грецьке слово. Воно складається з двох грецьких слів: "пас" — весь і "нікс" — ніч. Получені ті два слова творять одне: всю ніч. Отже, панахида — це всенічне богослуження за померлих. Воно творилося ще в часах перших християн, коли вони, переслідувані за віру, збиралися в катакомбах на гробах мучеників, всю ніч молилися за померлих і прославляли мучеників. Сьогодні вже панахида не займає цілої ночі, але назва ще осталася. Наш нарід часто називає панахидою закінчення парастасу. Для кращого пояснення цілоти панахиди перейдемо її зміст.

Наприкінці Парастасу, що його часто називають велика панахида, співці по "Достойно есть"... співають Три-

святе і тропарі за покійних: “З духами праведних”... Коли панахида правиться окремо, без парастасу, тоді священник зачинає: “Благословен Бог наш...”, Трисвяте, і по Отче наш тропарі: “З духами праведних померлих...”. По тропарях слідує коротка ектенія за покійних “Помилуй нас Боже”, молитва священника: “Боже духів і всякія плоті”, яка закінчується виголосом “Яко Ти еси воскресеніє”... По виголосі “Премудрість” нарід співає “Чеснішую Херувимів” і Відпуст.

Панахиду відправляють при винесенні тіла нежібчика з дому, по Божественній Літургії і в часі похорону. Коли панахиду співається по Божественній Літургії, тоді по заамвоній молитві священник не виголошує Відпусту, а відразу йде перед тетрапод, на якому приготовано коливо і зачинає: “Благословен Бог наш”... Трисвяте і по “Отче наш” тропарі за покійних, а по Відпусті “Вічная пам’ять”.

Панахиду, або Литію за покійних завжди відправляється з обкаджуванням тіла нежібчика або ж тетрапода. Коли відправляється Парастас, тоді кладуть на тетрапод миску з коливом, тобто вареною пшеницею з медом та іншими солодощами й овочами. Пшениця символізує воскресення з мертвих, яка мусить бути в землі знищена, щоби видати колос, на якому вродяться кількадесятикратні зерна. Мед і солодощі означають солодке життя у вічності.

“Парастас” — слово грецьке і означає посередництво. Парастас — це Богослуження, що за посередництвом молитви, колива і кадильного диму вимолує в Бога прощення померлому гріхів. Це Богослуження відправляється з любови до померлого. Парастас відправляється в день смерті і під час похорону. В це Богослуження часто вплітається і Божественну Літургію для випрошення в Бога прощення гріхів померлого. Дослівно беручи, “Парастас” --- то не саме Богослуження, але коливо з медом і солодкими овочами, над котрим відправляється Богослуження. Це коливо — то посередник, що символізує воскресення так, як пшениця, вкинута в землю, виростає

і родить багатократний плід, а мед символізує насолоду, яка стріне всіх праведників у вічності.

Парастас починається началом звичайним. По Тресвятім "Отче наш"... з виголосом, 12 разів Господи помилуй, а по Прийдіте поклонімся слідує 90 псалом. По псалмі є велика ектенія за покійних, алилуя зі стихами, тропар: "Глибиною мудрости чоловіколюбно все управляеш". І нині і повсякчас Богородичний: "Тебе і сіну і пристанище маємо"... Потім слідують заупокійні стихирі "Блаженна" з приспівом: "Благословен еси Господи"... ектенія мала за померлих і друга стаття: "Твій я — спаси мене..." з приспівом: "Спасе, спаси душу раба Твого (раби Твоєї, або рабів Твоїх). Потім тропарі за упокій з приспівом: "Благословен еси Господи, навчи мене уставів Твоїх". Потім слідує мала заупокійна ектенія і 50 псалом і канон з заупокійними малими ектеніями по 3-тій, 6-тій і 9-тій пісні. Крім того, по 3-тій пісні є "сідальний, а по 6-тій кондак і "ікос". Парастас завжди закінчується Панахидою, або литією за покійних, яка дуже часто правиться в нас відокремлено, від Парастасу. Коли Панахида правиться відокремлено, тоді починається зараз по виголосі "Святий Боже, Пресвятая Тройце" і по Отче наш зараз тропарі за покійних. "З духами праведних"... , потім мала ектенія за покійних і Відпуст із проголошенням "Вічна пам'ять".

Під час винесення тіла покійника співці співають: "Святий Боже"... і тим співом супроводжують до гробу.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Божественна і Священна Літургія во святых Отця нашего Йоана Золотоустого, Рим 1968.
- Висвітлення до історії Львівських Синодів, Львів 1924.
- Вербовий Д., Красота и значеніе Богослуженія, Майфілд, Па, 1939.
- Гоголь Н. В., Размишленія о Божественной Литургіи, Джорданвил 1913.
- Дольницький І., Гласопіснецъ, или напівник церковный, Львовъ 1894.
- Дольницький І., Типік Церкви руско-католическія, Львовъ 1925.
- Досковскій Я., Типікон, сирічь устав церковнаго пінія, Перемишль 1852.
- Коржан М., Східні Церкви, Мюнхен 1964.
- Липський Богдан, Духовість нашого Обряду, Нью Йорк - Торонто 1974.
- Літургікон сієсть Служєбник, Рим 1952.
- Макарій Митр. Введеніє въ православное Богословіє, Ст. Петербург 1913.
- Методій Іером. Объясненіє Богослуженія и церковный устав, Казань 1909.
- Мишковскій Т., Евхологіон или Требник, Львовъ 1925.
- Николаев Н. К., Восточный Обряд, Париж (s. a.).
- Никольскій К., Пособіє къ изученію Устава Богослуженія Православной Церкви, Ст. Петербург 1900.
- Папська Енцикліка про Українську Католицьку Церкву, Пій XII, Мюнхен-Пазіинг 1946.
- Пелеш Ю., Пастирское Богословіє, Відень 1885.
- Попель М., Литургика или наука о Богослуженью, Львов 1863.
- Рудаковъ Ал., Краткое ученіє о Богослуженіи, С-Петербург 1868.
- Святе Письмо Старого та Нового Завіту, Рим 1963.
- Служба Божа й церковні пісні, Мондер 1959.
- Скабаллановичь, Толковий Типікон, Кієвъ 1910.
- Соловій М., Божественна Літургія, Рим 1964.

- Только о покаянии, Нью Йорк 1962.
- Требникъ, Киево-Печерская Лавра 1864.
- Триодъ, сіестъ Тригѣснецъ, 2 тт., Київ 1894.
- Часослов, Рим 1958.
- Федорів Ю., Обряди Української Церкви, Рим-Торонто 1970.
- Фенцик Е., Литургика или объяснение Богослужения святой восточной православной-католической Церкви, Будапешт 1878.
- Шпіраго Ф. Католицький Народний Катехизм, I, II і III чч., Жовква 1913.
- Barclay C., The Ukrainian Catholic Church in the free World today, Winnipeg 1966.
- Chubaty N., Ukrainian (Ruthenian) Rite Church after Vatican Council II, London 1970.
- Ceremony of Consecration and the Pontifical Divine Liturgy, Toronto 1943.
- Lacko M., The Re-establishment of the Greek-Catholic Church in Czechoslovakia, Cleveland 1971.
- Madey J., Die Liturgie des heiligen Johannes Krysostomos (s.l., s.a.).
- Madei J., Orthodoxe Stellungnahme zu einer Ökumenischen Übersetzung des Glaubensbekenntnisses von Nizäa und Konstantinopel (s.l., s.a.).
- Madei J., Sonderdruck aus Catholica, Munster 1973.
- De Meester P., Studi sui Sacramenti amministrati secondo il rito Bizantino. Roma 1947.
- Narožniak Z., Svjata Liturgia abo Služba Boža sv. Ivana Zolotoustoho (s.l.) 1946.
- Orda celebrationis, Romae 1944.
- Pujol C., De Religiosis Orientalibus ad normam vigentis iuris. Roma 1957
- Tyciak J., Die Liturgie als Quelle östlicher Frömmigkeit, Freiburg 1937.
- Wunderle G., Das Östliche Christentum, Würzburg 1937.

З М І С Т

Вступне Слово Пресвященнішого Владика Кир Ісидора	5
Деякі Пояснення	9

І РОЗДІЛ

ПРО ЦЕРКВУ

Храм Божий	17
Місце церковних Богослужень	18
Богослуження поза церквою	20
Внутрішній поділ Божого Храму:	
а) Притвор	20
б) Храм вірних	21
в) Іконостас	22
г) Святинище, або вітвар	25
Стінопис, або іконопис	28
Священні посуди	31
Дзвони	37
Священнослужителі	39
Церковні ризи (облачення)	41
Єпископські одежі	48

ІІ РОЗДІЛ

БОГОСЛУЖБОВІ КНИГИ

Часослов	55
Служебник — Літургікон	56
Архиратикон	56
Псалтир	56
Октоїх — Восьмигласник	57
Мінея (також Мінія)	57

Тріодь	59
Богослуження і час їхньої відправи	61
Складові частини Богослужень	63
Важливі форми літургічних обрядів	70
Освячення і Благословення	75

ІІІ РОЗДІЛ

ПОЯСНЕННЯ БОГОСЛУЖЕНЬ

Вечірня	79
Повечір'я	83
Полуночниця	85
Утреня повсякденна	86
Часи	87
Божественна Літургія св. Івана Золотоустого	89
Проскомидія	94
Літургія оглашених	100
Літургія вірних	109
Божественна Літургія св. Василя Великого	122
Літургія Преждеосвящених Дарів (Напередосвячених)	123

ІІІІ РОЗДІЛ

СВЯТІ ТАЙНИ

Св. Тайна Хрещення	127
Обряд Миропомазання	137
Тайна Покаяння	139
Пресвята Евхаристія	140
Тайна Священства	142
Тайна Подружжя	145
Тайна Єлеопомазання (Маслосвяття)	146
Похорон умерлих	147
Поминання покійників	152
Панахида і Парастас	153
Бібліографія	157

